ଯୁଗଧାର

ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମିଶ୍ର

୦/୫୧

ଦୁଇଧାରା

ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମିଶ୍ର

ପ୍ରକାଶକ

ସରୋଜ ପ୍ରକାଶ

କଟକ

ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ଥାନ

ପ୍ରକାଶ ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର

କଲେଜ ରୋଡ଼

କଟକ—୩

କଥାବସ୍ତୁ ମୁଦ୍ରଣ

ପ୍ରଦ୍ୟୋତକିଶୋର ଦାସ

କୃଷକପ୍ରେସ

କଟକ—୧

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ—୧୯୫୪

ମୂଲ୍ୟ ଏକଟଙ୍କା ଚାରଅଣା

ଉପହାର

ଏଇ ଲେଖକଙ୍କ ପ୍ରକାଶିତ

(୧) ମୁକ୍ତିପଥର ଯାତ୍ରୀ	ଟ୧୫
(୨) ଗରିବର ଦୁନିଆ	ଟ୧୯
(୩) ସଜା	ଟ୨୯
(୪) ପୋଲିସ	ଟ୧୪

ପ୍ରକାଶ ଅପେକ୍ଷାରେ

"ଆପଣଙ୍କର ରହିବା ଘର"

(ବିଜ୍ଞାନସମ୍ମତ ଘର ତିଆରି ବିଷୟରେ ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କପାଇଁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ୟମ)

ନଂ 0/45
ତା 1..6..60

ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ, ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଜାତୀୟ ସଭ୍ୟତାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି, ଦେଢ଼ଶହ ବର୍ଷର ବିଦେଶୀ ଶାସନର ଧ୍ୱଂସ ସ୍ତୂପ—ମୁକ୍ତ ଜାଗ୍ରତ ଭାରତର ପହିଲି ସଙ୍କେତ—ହୀରାକୁଦ ! ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନ ପରଜା—ମୁକୁଳା ସ୍ୱଚ୍ଛ ପ୍ରାଣରେ ଚନ୍ଦ୍ରାର ଧାର ଖେଳାଇ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି । ଉପରେ ଆକାଶ, ଦୁଇ ପାଖରେ ଲତାବେଷ୍ଟିତ କୁଞ୍ଜ, ସାମନାରେ ଅସୀମ ଜଳଭଣ୍ଡାର—ସୁନୀଳ ତରଙ୍ଗାୟିତ, ଭାରତମାତାର କ୍ରୀଡ଼ାର ଦୀର୍ଘିକା—ନିଭୃତ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା ଶାନ୍ତ ସୁଶୀତଳ-ହୀରାକୁଦ !

ଦଶ ବରଷ ପୂର୍ବରୁ ଯାହା ସ୍ୱପ୍ନରେହିଁ ନଥିଲ, ତା ଆଜି ବାସ୍ତବ-ତଫାତ ମାସ କେଇଟା ବରଷ, ଏକ ଦୁଇ…ଦଶ ! କଳ୍ପନା ରୂପ ଧାରଣ କରେ—ରୂପ କଳ୍ପନାରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ସପନ ସତ ହୁଏ—ସତ ସପନରେ ପରିଣତ ହୁଏ—ଏଇତ ସୃଷ୍ଟିର ଧରାବନ୍ଧା ନିୟମ—ଏଇଠି ସ୍ରଷ୍ଟାର ମହତ୍ତ୍ୱ ! ତା ପରେ ପୁଣି ଦିନ ଆସେ, ଯେଉଁତେବେଳେ ସପନହିଁ ଥାଏ ସତ୍ୟହିଁ ନ ଥାଏ, ଆଉ ଗୋଟାଏ କିଛି ନୂଆ ରକମର—ନୂତନତ୍ୱର ଅନୁଭୂତି, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂଆ—ସପନର ବହୁଦୂରରେ କଳ୍ପନାର ପରପାରରେ । ତଫାତ ସୁଦୀର୍ଘ ସାଗର—ଅତଳ ସୀମାହୀନ ।

ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧର ଗୋଟିଏ ଲତାବେଷ୍ଟିତ କୁଞ୍ଜ ଭିତରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି—ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛି—ଦୃଷ୍ଟି ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ । ବୟସ ଅନୁସାରେ ଏ ରକମର ଭାବ ବଡ଼ ଅସଙ୍ଗତ ହୋଇପାରେ, ତଥାପି ସ୍ଥିରଦୃଷ୍ଟି ତାର ପଲକହୀନ ! ସାମନାରେ ସେହି ଜଳଭଣ୍ଡାର ତାର ଅଗଣିତ ଢେଉ ! ଗୋଟିଏ ଆସୁଛି ଲୀନ ହୋଇ ଯାଉଛି ତାପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗର୍ବରେ ଫୁଲି ଉଠି ଆସୁଛି, ହାୟ, ସେ ବି ପ୍ରସ୍ତୁତ ପଥରବନ୍ଧରେ କୁଆଡ଼େ ଅଟକି ଯାଉଛି ଭାଗି ଢେଉର ଅନ୍ତ ନାହିଁ—ଅଗଣିତ—ସମସ୍ତେ ଧ୍ୱଂସ ମୁଖରେ !

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି—ବୟସ ମୋଟେ ପଚିଶ, ଛବିଶ—କିନ୍ତୁ, ନିଜ ପ୍ରତି ତାର ଖାତିର ନାହିଁ—ନୁଖୁରା ଅସଂଯତ କେଶଗୁଡ଼ିକ ଇତସ୍ତତଃ, ପବନରେ ଉଡ଼ି ହୋଇ ପଡୁଛି ମୁଖ ମଣ୍ଡଳରେ ପରଶ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି ! ଚକଣ ପୋଷାକପତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଖଦଡ଼ ଚଦର ଛିଣ୍ଡିକି ଆଉ ଖଣ୍ଡେ ଖଦଡ଼ର ଲୁଗା—ସବୁ ଯେପରି ସଜଡ଼ା ନ ହୋଇ ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଅଙ୍ଗଶ୍ରୀରେ ଚଞ୍ଚଳତା ନାହିଁ—ଚନ୍ଦ୍ରାଧାର ଶିଥିଳତା !

ଭାବନାର ଶେଷ ନାହିଁ—ଦିନେ ସେ ଯାହା ସତ ବୋଲି ଧାରଣା କରି ନେଇ ଭବିଷ୍ୟତ ଗଢ଼ି ବସିଥିଲା, ଆଜି ତା ସପନରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି, ସପନ ପରେ ପୁଣି କଣ ? କେତେ ବେଳେ ସେ ଭାବି ଠିକ କରୁଛି ସପନପରେ—ଆଉ କିଛି ହୋଇ ନ ପାରେ ! ହୁଏତ ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ଭାବୁଛି ସପନର ଅନ୍ତରାଳରେ ସତ ପୁଣି ହସି ହସି ଲୁଚିରହିଛି । ଏ ପରୀକ୍ଷା—ଜୀବନ ଯାହାର ଅସଲ ପରୀକ୍ଷା । ଯାହାର ସାଥୀ ଖୋଜି ନେବାପାଇଁ ଏ କଠୋର ସାଧନା—ହୁଏତ ସବୁ ଭୁଲ, ତାର ଚନ୍ଦ୍ରାଧାର ତାର କଳ୍ପନା ତାର ମନଗଢ଼ା ସୌଧ !

ଏ ସବୁକୁ ଠେଲି ନେଇ ତାର ମନରେ ଆସନ ମାଡ଼ି ବସିଛି
ସେ ଦିନର କ୍ଷଣିକ ସ୍ମୃତି—ପ୍ରାଣ ତାର ପୁଲକି ଉଠିଛି—ସ୍ମୃତି
ଭରା ମଧୁର ଭାବନାରେ—ତରଙ୍ଗର ପ୍ରତି ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିରେ ସେ ନାଚି
ଉଠୁଛି—ଶରୀର ପୁଲକିତ ! ସେ ଦିନର କ୍ଷଣିକ ସ୍ମୃତି !

ଏଇ ହୀରାକୁଦ—ଯାହା ଆଜି କଳ୍ପନାର ରୂପାୟିତ, ଅନ୍ଧକା
ଚନ୍ଦ୍ରର ପୂର୍ଣ୍ଣବିକାଶ । ପୁନେଇ ରାତି—ଶୁଭ୍ର ଜୋଛନା ! ତା
ସଂଗରେ ତାର ଅନ୍ତରର ପ୍ରଥମଭାବ ଫୁଟି ଉଠିଥିଲା କବିର—କବିତା
ଲେଖକର ଭାବ । ଏଇଠି ତାର କଳ୍ପନା ରୂପରେଖ ନେଇ ଦେଖା
ଦେଇଥିଲା ! ତାପରେ ତାର କବି ଜୀବନ କଳ୍ପନା ସ୍ୱପ୍ନ ବାସ୍ତବତାର
ଅନୁଭୂତଦଶା । ସେହି ସ୍ମୃତିଟିର ପୁନେଇ ରାତିରେ ତାର କାବ୍
ନାୟିକା—ଜୀବନ ନାଟ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଭିନେତ୍ରୀ ସ୍ୱପ୍ନପଥ
ରୂପେଲିବୃନ୍ଦ, ଯୌବନର ସାଥୀହୋଇ ଠିଆହେବାକୁ ଅଜାଣ
ଭାବରେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା ଜଣେ—ତରୁଣୀ ରୂପରେ ସୁଷମା ଭ
ଦେଇ । ପହିଲି ହସରେ ମାଦକତା—ଶୁଭ୍ର ଜୋଛନାର ଝିଲମିଲ
ତାର ମୁଖମଣ୍ଡଳ, ସୁଗଠିତ ଅଙ୍ଗଶ୍ରୀ—ସେହି ତରୁଣୀ !

ସେଦିନ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧର କାମ ଶେଷ ହୋଇଥାଏ
ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଉତ୍ସବ । ହଜାର ହଜାର ନରନାରୀ—ନୂଆ ସ୍ୱାଧୀନତାର
ମତାଣିଆ ପରିସର ଭିତରେ ହସି ହସି ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦରେ ମଜ୍ଜି
ଯାଇଛନ୍ତି । ଚାରିଆଡ଼ ଲୋକାରଣ୍ୟ । ମଝିରେ ଏଇ ନୀଳ ଜଳଭଣ୍ଡାର
ବକ୍ଷରେ ଆନନ୍ଦରେ ଦୋଳି ଖେଳିଖେଳି ଚାଲିଥାଏ ଅଗଣିତ
ନୌକା-ଜଳବିହାର ।

ସଞ୍ଜ ହୋଇ ଆସିଲା, ଚାରିଆଡ଼ ଦୀପାବଳୀରେ ଆଲୋକିତ
ହୋଇ ଉଠିଲା । ବିଜୁଳିବତୀ—ନାଲି, ନେଳି, ଧଳା ପ୍ରଭୃତି ସାତ
ରଙ୍ଗର ରଙ୍ଗିନ୍ । ତାରି ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ବିଳାସୀ ନୌକା ଉପରେ

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି—ଶହ ଶହ ନରନାରୀଭିତରେ ସିଏ । ତାର ଆଗରେ, ଅଛି ଜଣେ—ସହରର ସୁଷମାଚୋଲା ତରୁଣୀ—ଦୁଇକଡ଼ରେ ତାର ବାପା ଓ ମାଆ । ସେ ବି ଏ ଉତ୍ସବ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାନ୍ତରେ ଉପଭୋଗ କରୁଥାଏ—ଉପରେ ଆତସବାଜି—କେତେ ରକମର ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ସେହି ଆଲୁଅମୟପୁରୀ ଭିତରେ ସନ୍ଧାନ ପାଇଲା ତାର ସାମନାର ସେହି ଅପରିଚିତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପିତୁଳାଟିକୁ—ସେ ଚାହୁଁଥାଏ କେବଳ ତାର ଅଡ଼କୁ-ଫୁଟନ୍ତା ଗୋଲାପର ସୁରଭି ଭରା ସରସ ମୁହଁଟିକୁ ଅଧୀର ଆନନ୍ଦରେ ଅନୁଭବ ହୋଇ । ସବୁର ଉପଭୋଗ ଠାରୁ ଏ ଉପଭୋଗ—ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ମନପ୍ରାଣ ପୁଲକାଇ ଦେଲା ।

ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ କୋଳାହଳରେ ଜଳଭଣ୍ଡାର ବନ୍ଧ ମୁଖରିତ ହୋଇ ଉଠିଲା—ସମସ୍ତେ ଚକିତ, ସ୍ତମ୍ଭିତ ! ତାର ଭିତରେ ଚମକି ପଡିଗଲା ସେହି ତରୁଣୀ । କଟା କଦଳୀଗଛ ପରି, ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଉପରେ । କ୍ଷଣିକପାଇଁ, ମୁହୂର୍ତ୍ତିକର ଏ ଅଦ୍‌ଭୁତ, ଅକଳ୍ପିତ ସ୍ପର୍ଶରେ ପ୍ରାଣରେ ନୂଆ ଅନୁଭୂତି । ହଜାର ହଜାର ଲୋକର ଭୟଭୀତ କୋଳାହଳ ଭିତରେ—ନିର୍ଭୟ ଏକା ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ! ତାର ପ୍ରତିଲୋମକୂପରେ ମତାଣିଆ ପରଶ—ସବୁଦିନ ପାଇଁ ଜଡ଼ିରହିଲା ଯେପରି !

ଟିକିଏ ଲଜ୍ଜିତା ହୋଇ ତରୁଣୀ ଆଖିମେଲାଇ ଦେଖିଲା ଜଣେ ଅପରିଚିତର ଛାତିଉପରେ ସେ ! ତାର ତରଙ୍ଗାୟିତା ଲଜ୍ଜାର ପଲକରେ ସେ ଖୋଜି ପାଇଲା ଆଉ ଦୁଇଟି ମୁଗ୍ଧ ଚକ୍ଷୁର । ଲାଜରେ ତାର ଆଖି ନଇଁ ଆସିଲା । ଲଜ୍ଜାର ହସରେଖା ଟିକକ ମାତ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଛାତିରେ ଗୋଟାଏ ଦାଗ ଆଙ୍କିଦେଲା—ଅନିଭା ଦାଗ, ସବୁଦିନ ପାଇଁ ।

ଉଠ, ମନୁ—ସାମନାରେ ତାର ବାପା ଓ ମାଆ ଦୁଇହାତ ଧରିଛନ୍ତି । ତରୁଣୀ ମୁହଁ ଫେରାଇ କହିଲା, ଆପଣଙ୍କୁ ବଡ କାଟିଥିବ !

କିନ୍ତୁ, ଚନ୍ଦ୍ରମଣିର ମୁହଁରେ ଭାଷା ରୂପରେଖ ଦେଇ ଫୁଟି ପାରିଲା ନାହିଁ ଠିକ୍ ସେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ । ସେ କେବଳ ଜଡ଼ପିଣ୍ଡଟି ପରି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା—ଛାତିର କମ୍ପନକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେବାକୁ । ପୁଣି ଯେତେବେଳେ ତା ମୁହଁରେ ଭାଷା ଫୁଟିଲା ସେ ଦେଖିଲା ସାମନାରେ ତାର ରୂପସୀ ନାହିଁ, ନୌକାଟି କୂଳରେ ଠାବ ନେଇଛି, କୋଳାହଳ ଯଥେଷ୍ଟ କମି ଯାଇଛି । ସେଇ ଦୂରରେ ବନ୍ଧ ଉପରେ ଲୋକଙ୍କ ଭିଡ଼ ଭିତରେ ମିଶି ଯାଉଛି, ବାପା ଓ ମା ସାଙ୍ଗରେ ତାର ରୂପସୀ ! ତରତରରେ ସେ ଓହ୍ଲାଇପଡ଼ି ତାର ପଛରେ ଗଲା—ସେ ଚାଲି ଯାଇଛି !

ସେଇ ମନୁ, ତାର କଳ୍ପନାର ରୂପସୀ—ବିରାଟ ଜନତା ଭିତରେ ସେ ଠିକ୍ ନିଖିକର ଖୋଜି ବୁଲିଲା, କିନ୍ତୁ—ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ପାଇଁ ସେ ଯେପରି ଗୋଟାଏ ସପନରେ ନିଶା ବୋଳିଦେଇ ଚାଲିଗଲା, କେଉଁଠୁ ଆସି କେଉଁଠାରେ ମିଳାଇଗଲା । ଅପରିଚିତାର କ୍ଷଣିକ ପରଶ—କେବଳ ଗୋଟାଏ ଦାଗ ଛାତିରେ ଆଙ୍କି ଦେଇଛି—ଶକ୍ତ ଦାଗ । ଅନିଭା, ଅଜଣା ଦାଗଟାଏ । କଳ୍ପନାରେ ସେ ମନେପଡ଼େ, ତାର ଦୁଇଟି ଆଖି—ସେହିମୁହଁ—ସଜ ଫୁଟା ଗୋଲାପପରି ସ୍ନିଗ୍ଧ ଓ ସୁରଭିଭରା !

ପରେ ସେ ଜାଣିଲା ଉପସ୍ଥିତ କୋଳାହଳ ହେଲା କାହିଁକି ? ତାର କ୍ଷଣିକ ସ୍ମୃତି ଭିତରେ ଥିଲା କଣ ? ଜନତା ଭିତରେ ସେଇ ଆଲୋଚନା । ଗୋଟାଏ ଛୋଟ ନୌକାରେ ଦୁର୍ଘଟଣା ! ଆତସବାଜି ଦେଖିବାରେ ମୁଗ୍ଧ ଆରୋହୀମାନେ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠିଥିଲେ—ହଠାତ୍ ସେଇ ନୌକାଟି ଓଲଟିପଡ଼ିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଏ କୋଳାହଳ, ସେଇଥିପାଇଁ ଏ ଚିତ୍କାର !

ଅଟେଗ୍ରାମଙ୍କ ଭିତରୁ ସମସ୍ତେ ରକ୍ଷାପାଇଲେ, ସାମାନ୍ୟ କ୍ଷତି ହୋଇଥିଲା, ସମସ୍ତେ କୁହାକୁହି ହେଲେ ସମଲେଇଙ୍କ ଅପାର କରୁଣା ବଳରେ । ହୀରାକୁଦ ଉପରେ ସମଲେଇଙ୍କର ଯେ କଲ୍ୟାଣ ଅଛି ଏଇଟା ତାର ସୂଚନା—ଶୁଭ ସୂଚନା ! ହୀରାକୁଦର ଭବିଷ୍ୟତ ମଙ୍ଗଳମୟ । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ବିଜୟ ନିଶାଣ, ବିଦେଶୀ ବିଜ୍ଞତର ଦର୍ପହାରୀ; ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆଧାର—ହୀରାକୁଦ୍ ଯେପରି ଶାଶ୍ୱତ ଓ ଅମର ।

ତାପରେ—ଚନ୍ଦ୍ରମଣିର ଚିନ୍ତାଧାରା ଖେଳିଉଠିଛି ଏ ଶୁଭ ଦିନର ଶୁଭସ୍ମୃତି ନେଇ ! କେତେଥର ସେ ଏଇ ବନ୍ଧ ଉପରେ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରିବସିଛି, ଅଜଣା ଅପରିଚିତା ମନର ପଥଚାହିଁ । କଳ୍ପନାରେ ଗଢିନେଇଛି ତାର ରୂପସୀର ସପନ ! କବିତାରେ ତାର ରୂପାୟିତ ହୋଇ ଉଠିଛି ଅନ୍ତରର ସୁପ୍ତ ଭାବଧାରା, କଳ୍ପନାର ତୁଳିକା ଦେଇ ଚିତ୍ରକରା ।

'ହେ ମୋର କବିତା

ଜୀବନର ପ୍ରଥମ କବିତା—ପହିଲି ଅନୁଭୂତିର ପ୍ରତୀକ—ସେ ଦିନର କ୍ଷଣିକ ସ୍ମୃତିରେ—ଦରଦ ତାନରେ—ହେ ମୋର କବିତା'-

ନୂତନ ମାସିକ ପତ୍ରିକା 'ସରସୀ'ର ପ୍ରଥମ ପୃଷ୍ଠାରେ—'ହେ ମୋର କବିତା'—ଲେଖକ—ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ।

କବିତାଟିର ପ୍ରତି ଅକ୍ଷରରେ ପ୍ରତି ମାତ୍ରାରେ ଲେଖକର ହୃଦୟର ଅପରିସୀମ ଦୁଃଖ ଯେପରି ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା । ନୂତନ କବି ଚନ୍ଦ୍ରମଣି—ସାହିତ୍ୟର ଅଜଣା ବଣର କଣ୍ଟକିତ ଦୁର୍ଗ ଭିତରେ

କେତକୀ—ବାସ / ମହକି ଉଠିଲା ପ୍ରତି ଯୁବକ ଯୁବତୀ ପ୍ରାଣରେ ମହୁଆଳ ବସନ୍ତ ବାଆରେ ଭାସିଆସି । ଅଜଣା ଲେଖକର ଅଜଣା ଅନୁଭୂତି 'ସରସୀ'ର ପାଠକ ପାଠିକାଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ଖେଳାଇ ଦେଇଛି । କବି ତାର ଦୁଃଖର ସମବେଦନା ପାଇଲା ଆଉ କେତେଟି ଦରଦୀ ପ୍ରାଣର ନୀରବ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସରେ—କବି ତାର ଆଦର ବଢ଼ିଲା । ସବୁଙ୍କ ଆଗରେ ଚିନ୍ତାମଣି ବୋଲି ଜଣେ କବି—ଦରଦୀ କବି !!

ସରସୀର ହଜାର ହଜାର ପାଠକ ପାଠିକା ଭିତରେ ଜଣେ—ମନୋରମା ! ତାର ବନ୍ଧୁମଣ୍ଡଳୀରେ ସେ ଏ କବି ତାର ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି । ବନ୍ଧୁମଣ୍ଡଳୀରେ ଆଦର ତାର କମ୍ ନଥିଲା । ରୂପ ସାଙ୍ଗକୁ ଗୁଣ—ତା ସହିତ ସଙ୍ଗୀତର ସାଧନା—ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରୀଙ୍କ ଭିତରେ ସେ ଅଳ୍ପଦିନରେ ବି ନାଆଁ କରି ପାରିଛି । ସବୁରି ସ୍ନେହର ହକଦାର ହୋଇପାରିଛି । କେଶରାଶି କୁଞ୍ଚିତ—ଚକ୍ଷୁ ଦୁଇଟି ଟିକିଏ ଲମ୍ବା-ମୁହଁଟି ହସ ହସ ! ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀରେ ଲାଳିତ୍ୟଭରା । ଯାହା ସାଙ୍ଗରେ ସେ ପଦେ କଥା କହେ ସେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ଆଜିକାଲିର ଝିଅମାନଙ୍କ ପରି ତାର କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ କାଇଦା ନଥାଏ—ତଥାପି ସେ କଥା ଦପଦ କେତେ ମିଠା ! ଆଳସ୍ୟ ତାର ଶତ୍ରୁ—ଯେ କୌଣସି ସମୟରେ ତାକୁ ଦେଖ ସେ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟବ୍ୟସ୍ତ । ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରୀ ହିସାବରେ ଶିକ୍ଷିତା ହିସାବରେ ଯେଉଁ ଟିକିଏ ଗର୍ବ ସବୁରି ଥାଏ ତ ମନୋରମାର ତା ନାହିଁ ।

ଘରେ ଗୃହୀର ପୂଜାହାଣ୍ଡି ରଖିବା ବିଷୟରେ ସେ—ବାପା ତାର ହୀରାକୁଦର ନୂତନ ବିଜ୍ଞାନ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଧ୍ୟାପକ; ପଇସା ପତ୍ରର ଅଭାବ ନ ଥାଏ—ତଥାପି ଘରର ଛୋଟ ବଡ଼ ଯାବତୀୟ କାମ ମନୋରମାର ଚଞ୍ଚଳ ହସ୍ତର ଗୁଞ୍ଜନାରେ ଲଳାୟିତ

ହୋଇଉଠେ । ମା ବାପାଙ୍କର ସ୍ନେହରେ ତାର ପ୍ରାଣ ସରସ ହୋଇଉଠେ ।

ଅଧ୍ୟାପକ ଶମ୍ଭୁନାଥଙ୍କର ସଂସାରଟି ସୁଖରେ ଶାନ୍ତିରେ ହସି-ଉଠେ । ମନୋରମା ଓ ତାର ସ୍ନେହଭର ସ୍ୱପ୍ନକୁ ନେଇ ମା ବାପା ଆନନ୍ଦରେ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠନ୍ତି ।

ଶମ୍ଭୁନାଥ ନିଜେ ସଙ୍ଗୀତ ରସିକ—ଗୀତରେ ବଡ଼ ଆଦର—ନିଜେ ସେ ପିଲଟି ଦିନରୁ ସେଇଥିଲେ ଗଢ଼ା ! ତାଙ୍କର ସଂଗୀତ-ମୟ ଜୀବନରେ ଦୁଃଖ ସେ ପାଇନାହାନ୍ତି । ହୀରାକୁଦ ବିଜ୍ଞାନ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ତାଙ୍କର ବଦଳି ଅଳପ ଦିନର କଥା । ସମ୍ବଲପୁର ସହରର ହୀରାକୁଦଆଡ଼କୁ ଯେଉଁ ବଡ଼ ବଜାରଟା ନୂଆ ଗଜି ଉଠିଛି, ସେଇଟି ତାଙ୍କର ଏଇ କେତେଦିନ ହେଲା ନୂଆ ବସାଘର ।

ଠିକ୍ ଆରପାଖ ଘରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିଙ୍କ ବସା ! ବାପା ତାର ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ଜଣେ ଆଜନ୍ମ ଦେଶସେବକ । ମଫସଲ୍ ର ନରହି ତାଙ୍କର ଶେଷଜୀବନ ସେ ପୁରୁଣା ବସାଘରେ କଟାଇବାପାଇଁ ସହର ଛାଡ଼ିନାହାନ୍ତି । ସେହି ପଡ଼ାର ଜଣେ ମୁଖିଆ ଲୋକ ସିଏ ।

ଏହି ବସାଘରେ ବାପାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଥାନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଓ ତାର ସ୍ନେହ ଭଉଣୀ ଲଳିତା, ଡାକନାଁ ଲିଲି । ପୁଅଝିଅ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗରେ ଶିକ୍ଷିତ କରେଇ ଖୁବ୍ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଆଶା ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି ସେ । ନାମଜାଦା ଦେଶସେବକଙ୍କ ଭିତରେ ନିଜର ପୁଅକୁ ସମକକ୍ଷ କରିବା ବୁଢ଼ାଙ୍କର ମତଲବ । ନିଜର ଜୀବନରେ ସେ ଯେଉଁ ସେବାର ଧର୍ମ ଶିଖିଛନ୍ତି—ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ରରେ ସେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଛନ୍ତି, ପୁଅକୁ ସେହିପରି କରିବା ତାଙ୍କର କଳ୍ପନା । ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କଠାରୁ ବି ସେ ପାଇଥିଲେ ଅପୂର୍ବ ଉତ୍ସାହ । ପିତୃଅର୍ଜିତ ସଂପତ୍ତି କିଛି କମ ନଥିଲା, ହୁଏତ ଏଇ ହୀରାକୁଦ୍ ବନ୍ଧତଳେ ତାଙ୍କୁ

ଅଧିକାଂଶ ଜମି ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଯଦି କିଏ କହେ ଏତେ-ଗୁଡ଼ାଏ ଜମି ଛାଡ଼ି ଦେଇ କ୍ଷତିପୂରଣ ଦାବୀ କଲେନାହିଁ କାହିଁକି ? ବୁଢ଼ା କହନ୍ତି—ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ରଦାନରେ ଯଦି ଦେଶର ହଜାର ହଜାର ଲୋକଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ସାଧିତ ହେବ, ସେପରି ଦାନର ପ୍ରତିଦାନ ଆଶା କରିବି କାହିଁକି ?

ବାସ୍ତବିକ ତାଙ୍କର ମହତ ଆଦର୍ଶ ଓ ଦେଶ ସେବାରେ ସେ ସବୁରି ନମସ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷା ନ ଥିଲା—ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ନିଜକୁ ଦେଖେଇହେବା ତାଙ୍କର ନୀତି ବିରୁଦ୍ଧ ! ସେ ନୀରବ ସେବକ ମାତ୍ର । ଏଇ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧର ଆରମ୍ଭବେଳେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗୋନ୍ତିଆ ଧନୀ ପୁଞ୍ଜିପତିମାନେ ଯେଉଁ ସ୍ୱାର୍ଥପର ବିରୁଦ୍ଧ ଆନ୍ଦୋଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ, ବୁଢ଼ା ସେତେବେଳେ ଏକା ଏଇ ସମ୍ବଲପୁର ସହରଯାକର ଧନୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ି ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲେ । ସରକାରପକ୍ଷଙ୍କ ସମର୍ଥନ ସେ ପାଇଲେ । ନାନା ବାଧା ବିଘ୍ନ ସତ୍ତ୍ୱେ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ଦେଶର ସେବା ପାଇଁ ହୁଏତ ଆଜି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଛି ।

ଏଇ ବନ୍ଧ ବୁଢ଼ାଙ୍କର ବଡ଼ପ୍ରିୟ—ସକାଳ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସେ ଯାଆନ୍ତି ତାର ଉଚ୍ଛୁଳା ଢେଉର ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ ପାଇଁ ।

ବିଜ୍ଞାନ ଅଧ୍ୟାପକ ଶମ୍ଭୁନାଥଙ୍କ ବସା ନେଲା ଦିନରୁ ବୁଢ଼ାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଠିକଣା କଟିଯାଏ ତାଙ୍କର ପାଖରେ । ଦୁଇଟି ପରିବାର ତା ପରେ ମନୋରମା ଓ ଲଳିତା ଏକା ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ରୀ—ଘରକୁ ଘର ଲାଗିଛି । ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ଦୋସ୍ତି ବଢ଼ିବାରେ ବାଧା ବି ନଥିଲା ।

ଭାବ ଆଳାପ ଭିତରେ ଦୁଇଟି ତରୁଣୀର ପରିଚୟ ବେଶ ଆମୋଦଦାୟକ—ବଡ଼ ପ୍ରୀତିକର ! ବଡ଼ ମଧୁର ! ପଢ଼ାପଢ଼ି ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମୟରେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଅନ୍ତର ଖୋଲି କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ବନ୍ଧୁତା

ବଢ଼ିଛି । ଲିଲି ମନୁର ମାଙ୍କୁ ମାଉସୀ ବୋଲି ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରର ଘନିଷ୍ଟ ସମ୍ବନ୍ଧ ଲଗାଇଦେଇଛି । ଦୁଇଟି ଘର ଭିତରେ ବ୍ୟବଧାନ ଗୋଟିଏ ଇଟାର ପାଚେରୀ ! ତା'ପରେ ଅନ୍ତର ସୁଗମ ପଥ ଥିଲା ସେଇ ପାଚେରୀରେ ଗୋଟିଏ ଦରଜା ଏବଂ ଘରୁ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବା ଆସିବାର ପଥ !

ଏଣେ ମନୋରମାର ମାଆ ନିଜ ଝିଅପରି ବଡ଼ ସ୍ନେହବୋଳା ସମ୍ବନ୍ଧ ଲଗାଇଦେଲେ ଲଲିତାଠାରେ । ଏଇ ମାଉସୀ ଝିଅର ସମ୍ବନ୍ଧ ପାଇଁ କୌଣସି ଦେବତାର ଫୁଲ ଧଣ୍ଡା କିମ୍ବା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନିର୍ମାଲ୍ୟ ଦରକାର ହୋଇନଥିଲା । ଆମ ମୁଲକର ଯେପରି ବଡ଼ ଅଭ୍ୟାସ ଧରମ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥାପନ କଲେ ଠାକୁରଙ୍କ ଧଣ୍ଡା ବା ନିର୍ମାଲ୍ୟ ଦେବାକୁ ହେବ—ଏ ତା ନୁହେଁ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧ ତାଠାରୁ ଅନ୍ତର ଦୃଢ଼ । ଅନ୍ତର ଉପରେ ଏହା, ଅନ୍ତରର ସ୍ନେହଡୋରର ସମ୍ବନ୍ଧ ! ସେଇ ସ୍ନେହ ଡୋରରେ କ୍ରମେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଗଲେ ମନୋରମା ଓ ଲଲିତା—ମନୁ ଓ ଲିଲି । ଆପଣ ତାଙ୍କ, ତୁମେ ହେଲା ତା ପରେ ଦିନ ଆସିଲା ସେଇ ତୁମେ ତାଙ୍କ ତୁ ବୋଲି ହୋଇଗଲା—ଦୁହିଁଙ୍କ ଅଜାଣାରେ କେବେ ! ଏଇ ଦୁଇଟି ପରିବାରର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଘନିଷ୍ଠତା ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ ଦୁଇଟି ସମବୟସୀ ତରୁଣୀ—ମନୁ ଓ ଲିଲି !

ନିତିଦିନ ମନୁ ଆସେ ଲିଲି ପାଖକୁ ବେଳ ଦେଖି ଲିଲି ଯାଏ ତାଙ୍କ ଘରକୁ—ପ୍ରାୟ ସବୁବେଳେ ମଝି ଦରଜାଟା ମୁକୁଳା ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଏ ଦରଜା ପ୍ରତି ଖିଆଲ ନ ଥାଏ—ସେ ତାର ନିଜର ପଢ଼ାପଢ଼ି ନିଜର କବିତା ଲେଖା ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ । ପଢ଼ା ଘରେ ତାର କାରବାର । ଏ ପାଖରେ କ'ଣ ହୁଏ ସେ ଖବର ସେ ପ୍ରାୟ ରଖେ ନାହିଁ । ମନୁ ସଙ୍ଗରେ, ତାର ଭେଟ ବି ହୁଏ ନାହିଁ । ହଠାତ୍ କେବେ ଦିନେ ଦିନେ ଯେତେବେଳେ ମନୁ ଓ ଲିଲି କୌଣସି କଥାବାର୍ତ୍ତା

ଓ ଯୁକ୍ତି ତର୍କରେ ମଜ୍ଜି ଯାଇଥାନ୍ତି—ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ହଠାତ ଆସିଲେ ଅପରିଚିତାର ସ୍ୱର ଶୁଣି ଫେରିଯାଏ, ଦୁହିଁଙ୍କ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ବି ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ । ମନ୍ନୁ ଲାଜକୁରୀ ହୋଇ ଉଠି ଚାଲିଯାଏ । ଲିଲି କହେ; 'ନିଧିର ଲାଜକୁଳିଟା—ଏତେ ଲାଜ କାହାକୁ ? ସେ ପରା ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇ !

ଏଁ, ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇ, ଲୁଚେଇ ଚାହେଁ, ଠିକ ସେହି ମୁହିଁ, ସେ ଦିନର ମ୍ନୃତିଭରା ଲାଜକୁରୀ ହସଟି ! ଆଉପରି ତାର ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ ସେ ଦିନର କ୍ଷଣିକ ସ୍ମୃତି—ଲାଜ ବଢ଼ିଯାଏ ।

ଅନ୍ୟ କାମର ବାହାନା କରି ସେ ଘରକୁ ଚାଲିଯାଏ । ମୁହଁରେ କେବଳ ଟିକେ ହସର ରେଖାଟିଏ ଟାଣି । ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇଙ୍କୁ ଚାହିଁବାକୁ—ତାଙ୍କ ସାମନାସାମନି ହେବାକୁ କୁଆଡ଼େ ତାକୁ ଲାଜ ଲାଗେ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଭ ଅଭ ଛାତ୍ରୀଙ୍କଠାରୁ ମନ୍ନୁର ଏ ଗୋଟାଏ ଯେପରି ବିଶେଷତ୍ୱ !

ଏଣେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ବି କିଛି କମ ଲାଜକୁଳା ନୁହେଁ—ସେ ତାର କଳ୍ପନାର ସୁଅରେ ପ୍ରିୟା ଗଢ଼ିବି ସେ ନିଜର କବିତାରେ ଚିତ୍ର ଫୁଟାଏ ଛିଟା ଆଣେ—ମୁହାଁ ମୁହିଁ ହେଲେ କାହା ଆଗରେ ସେ ଲାଜକୁରୀ ହୋଇ ଘୁଞ୍ଚିଆସେ !

ଯେଉଁଦିନଠୁ ମନ୍ନୁ ଜାଣିଲା ଲିଲିର ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇ ସେ ଦିନର ସ୍ତ୍ରୀଷକୁଦ ଉତ୍ସବରେ ତାର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ସଉସୀର ହେ ମୋର କବିତାର ସେହି ତରୁଣ କବି—ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ପୁଲକଭରା ଆସିଲା । ଏଇ କବିର ଜୀବନଟାକୁ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାରେ ଲାଗିଲା । କବିତାଟିର ପ୍ରଶଂସା ସେ କରିଛି ବନ୍ଧୁ ମଣ୍ଡଳରେ ହୁଏତ କବିକୁ ସେ ଜାଣି ବି ଜାଣି ନ ଥିଲା—ଯେତେବେଳେ କବିକୁ ଚିହ୍ନିଲା ତାର ଅନ୍ତରରେ ଭରି ଆସିଲା ଗୋଟାଏ କୌତୂହଳ ।

ମନୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ନ ହେଲେ ବି ପରୋକ୍ଷରେ—ପାଚେରୀର ମଝି ଦରଜା ଫାଙ୍କରେ ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରେ ପ୍ରଶଂସାମାନ ଚକ୍ଷୁର ପଲକରେ । ସେଇ କ୍ଷୁଦ୍ର ରନ୍ଧ୍ରରେ ସେ ଦେଖେ ହୁଏତ ଏ ପାଖରୁ ତାଙ୍କୁ କେହି ଦେଖିବାର ଉପାୟ ନ ଥାଏ । ମନ ଖୋଲା ତ ଦଶା । ସାମନାରେ ପଡ଼ିଲେ ହୁଏତ ଲାଜଭରା ମୁହଁଟି ତାର, ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଦେଖି ସୁଦ୍ଧା ଦେଖି ପାରେ ନାହିଁ । ମନୁ ଦେଖେ ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇ ବଡ଼ ଗମ୍ଭୀର । ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ସେ ପଢ଼ାଘରେ ବସି କ'ଣ ନାହିଁ କ'ଣ ବସି ଭାବୁଥାନ୍ତି । କେତେବେଳେ ଅବା କାଗଜ ନେଇ ବସି ଲେଖା ଲେଖି କରୁଥାନ୍ତି । ବଡ଼ ନୀରସ । ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାତ୍ର । ମନରେ ପ୍ରାଣରେ ପୁଲକ କାହିଁ ? କବି କ'ଣ ସବୁ ଏମିତି ଶୁଷ୍କ ! ତେବେ ତାଙ୍କର କବିତା ଏତେ ସରସ ହୁଏ କିପରି ?

ମନୁର କୌତୂହଳ ବରଂ ବଢ଼େ । ଯେତେ ଦେଖେ ଯେତେ ତାଙ୍କର ପାଟି ଦୂରରୁ ଶୁଣେ ତାର ମନ ସେତେ ଝୁଣି ହୋଇଯାଏ ତାଙ୍କରି ଆଡ଼କୁ । ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର ଲୋକ ସତ—ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇଟା—ମନୁ ବେଳେବେଳେ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ଉଠେ । ଧେତ୍—ମଣିଷଗୁଡ଼ାକ ଏତେ ଗମ୍ଭୀର ହୁଅନ୍ତି କିମିତ ?

ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇ ନ ଥିଲାବେଳେ ମନୁ ତାଙ୍କ ପଢ଼ାଘରକୁ ଯାଏ—ସାଙ୍ଗରେ ଲିଲି । ତାଙ୍କ ଘରର ଟିକିନିଖି ଖୋଜ ଖବର ରଖେ—ମନେ ମନେ, ଲିଲିର ଅଜଣାରେ ପଢ଼ା ଘରଟିର ସାଜସଜ୍ଜାରେ ବିଶେଷତ୍ୱ କିଛି ନାହିଁ, ବରଂ ସାଧାରଣଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ କମ—

ରୁଚିହୀନ । ମେଜ ଉପର ବହିଗୁଡ଼ାକ ଅଲରାହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ, ସେସବୁ ତାର ଯତ୍ନ ନେବାକୁ ସମୟ ନାହିଁ କାର ! ଲିଲି ସଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁ କରୁ ସେ ସଜାଡ଼ି ବସେ ସେଇ ଅଲରା ମେଜ ଉପରଟାକୁ ତାର ନିପୁଣ ଚଞ୍ଚଳ ହାତର ପରଶରେ । ମେଜ ଉପରଟି ଚମକି ଉଠେ । ସେତିକିବେଳେ ସେ ଦେଖିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଏ ଶାନ୍ତାଭାଇଙ୍କ କବିତା ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ! ଅଳିଆଭିତରୁ ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ଲିଲିକୁ ପଚାରେ, ଯାଃ ଶାନ୍ତାଭାଇ ବଡ଼ ଅସନା—ଦେଖୁନୁ ବାହୁଡ଼ନି ଦ'ଖଣ୍ଡ କିମିତି ପଡ଼ିଛି !

ଲିଲି କହେ, କ'ଣ କରିବ କହତ ! ତାକୁ ସଜାଡ଼ିବା କ'ଣ ସହଜ କଥା—ମୁଁ ନିତି ମେଜ ଉପର ସଜେଇ ଦିଏ—ସକାଳୁ ଏହା ମୋର ଆଗ କାମ ! ଏଇ ଆଜି ସଜାଡ଼ି ଦେଇଥିଲି ତ ଦେଖୁନ କ'ଣ କରିଛନ୍ତି ! ଏଟା ତାଙ୍କର ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ବଦ୍ଅଭ୍ୟାସ ! ମୁଁ କହିଲେ ମୋଠି ଭିରୁଡ଼ି ପକାନ୍ତି !

ତୁ ଯାହା କହ ମୁଁ ହୋଇଥିଲେ ସାଫ୍ କରି ଦିଅନ୍ତି ! ଅଭ୍ୟାସ ଛଡ଼ାଇଦିଅନ୍ତି ! ତୁ ଠା କରୁନାହୁଁ ।

କହୁନ୍—ସେ କ'ଣ ତୋର ଭାଇ ନୁହନ୍ତି କି ? ଏଥିରେ ଲାଜ କଅଣ ? ବରଂ ମୁ ଟିକିଏ ରକ୍ଷା ପାଇଯାନ୍ତି—ମୋର ଏତେ କିଏ ପାରେ—ଲିଲି କହୁଁ କହୁଁ ହସି ଉଠେ !

ବାଃ, ତୋ ମନେ ମନେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଲାଜ କରେ ଆଉ ଡରେ !

କେବଳ ତା ତ ନୁହେଁ—ଦେଖିଲେ ଯାଉଁ ଇଆଡ଼େ ସିଆଡ଼େ ମୁଁହ ଗୁଞ୍ଜିବୁ ! ଆଜି ଭାଇ ଅସନ୍ତୁ କହୁ ଦେଉଛି ସେ—ରହଟି !

କ'ଣରେ କହୁବୁ ? ମୁଁ କ'ଣ ତାଙ୍କୁ ଡରୁଛି କି ? ବରଂ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୁଁ କଥା କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ ନାହିଁ । ତୋ ଭାଇ ତତେ ବଡ଼ ସନା—

କାହିଁକି ଏତେ ରାଗ ତାଙ୍କ ଉପରେ ସେ ତୋର କ'ଣ କଲେ କି ? ସେତ ତୋ ଉପରେ ପଡ଼ି ତୋ ସାଙ୍ଗରେ କେବେ କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ—କାଲି ତ କହିନାହାନ୍ତି !

ତାଙ୍କ ଗମ୍ଭୀର ମୁହଁ ଦେଖି ମତେ ବଡ଼ ଚିଡ଼ା ଲାଗେ । ସତ କହୁଛି—ହସିକରି କଥା କହିଲେ ତ ପଇସା ପଡ଼େ ନାହିଁ କି ମାନହାନୀ ବି ହୁଏନାହିଁ । ବରଂ ହସ ମିଶା ଦି'ପଦ କଥାରେ ଅନ୍ୟମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ଯଦି ଅନ୍ୟଲୋକର ମନ ଏଇପରି ଅନାୟାସରେ ଜିଣାଯାଇପାରେ ତେବେ କ୍ଷତି କ'ଣ ? ଖାଲି ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ମୁହଁ ଫୁଲେଇ ଚୁପ୍ ରହିଲେ ଅନ୍ୟମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ—ସେଥିରେ ଲାଭ କ'ଣ ? ତାଙ୍କ ମୁହଁ ଦେଖିଲେ ଜଣାପଡ଼େ ସେ ବଡ଼ କଡ଼ା ଲୋକ, ଛାତିଟା ତାଙ୍କର ପଥରରେ ଗଢ଼ା । କଥା ନ କହୁଛି ଭଲ କରୁଛି—ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଥା କହିବାଠଉଁ କାଠ ପଥର ସାଙ୍ଗରେ କଥା କହିଲେ ବରଂ ଲାଭ ଅଛି ।

ଦାନ୍ତ ଭିତରେ ନିଜର ଉଛୁଳା ହସଟାକୁ ଚୁପି ରଖି ଲିଲି କହେ, ଠିକ୍ ବୁଝିଛୁ ମନୁ, ତୋ ଅନୁମାନ ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ପୁରସ୍କାର ଦେବା ଉଚିତ । ଭାଇଙ୍କୁ ତା ହେଲେ ଖୁବ ଭଲ କରି ଚିହ୍ନି ନେଇଛୁ—ନୁହେଁ ?

ମାନେ ମୁଁ କ'ଣ ଭୁଲ କହିଲି ?

କଥା ନ କହିଲେ ବୁଝିବା ମୁସ୍କିଲ ତାଙ୍କୁ । ତାଙ୍କ ପରି ମଣିଷ ମିଳିବା କଷ୍ଟ । ସେ ସିନା ଉପରୁ ବେଶ୍ କଡ଼ା ଦେଖାଯାନ୍ତି—ଭିତରଟା ତାଙ୍କର ନଡ଼ିଆ ରସ ପରି—ଏତେ କୋମଳ, ଏତେ ମଧୁର ତାଙ୍କ କଥା ! ଛନ୍ଦ ନାହିଁ କପଟ ନାହିଁ—ବଡ଼ ସରଳ । ଥରେ ଯଦି ସେ କାହାକୁ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି, ଚିରଦିନ ପାଇଁ ସେ ତାକୁ ସ୍ନେହରୁ ବଞ୍ଚିତ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ନବୁଝି ନସୁଝି କହିଦେଲେ କ'ଣ ହେବ ?

ତୁ ଯାହା କହ, ନିଜ ଭାଇଙ୍କୁ ଯେତେ ଠେକା ଠେକି କର ପଛରେ ମୁଁ ପୁରାପୁରି ମାନିନେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ । ସମସ୍ତେ ଆଗେ ଦେଖନ୍ତି ବାହାରଟା ମୁହଁ ମିଠାକଥା ପଦକରେ ବହୁତ ଲୋକ ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ସବୁଠି ସେଇମାନେ ଆଦର ପାଆନ୍ତି କେବଳ ମିଠା ହସ ମିଠା କଥ ପଦକ ପାଇଁ ସିନା !

ଭାଇ କ'ଣ ଏସବୁ ଖାତର କରନ୍ତି । କିଏ ତାଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କଲା କିଏ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କଲା ଯାହାର ଖବର ସେ ରଖି ନାହାନ୍ତି କେବେ । ନିଜର କାମ ସେ କରିଯାଆନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ବେଳ ନଥାଏ ଏସବୁ ଖୁଣ୍ଟି ନାଣ୍ଟି ଦେଖିବା ପାଇଁ । ସେ କହନ୍ତି ସଂସାରକୁ ମଣିଷ ଜନମ ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି, ଘଣ୍ଟା ମିନିଟ୍ ଦିଅ ନେଉଛି ବରଷ ତାଙ୍କର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ! ତାରି ଭିତରେ ଏଇ କମ୍ ସମୟର ବ୍ୟବଧାନରେ ସେ ତାଙ୍କ କାମ କରିଯିବେ ନିଜ ଦେଶର କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କ ଲାଗି ସେ ଯଦି କିଛି କରିପାରନ୍ତି ତ ଭଲ !

ଓ ହୋ, ଏଇଦିନୁ ଏ ବୈରାଗ୍ୟ !—କହୁଁ କହୁଁ ମନୁ ହସି ଉଠିଲା ।

ହସ ବନ୍ଦ ହୋଇନି ଦୁଆରେ ଖଟ୍ ଖଟ୍ ଶୁଣି ମନୁ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଲିଲି ହସି ଦେଇ କହିଲା, ଭାଇ ଆସିଲେଣି, ରହ ଟିକିଏ ?

ନାଇଁ ମୁଁ ଯାଉଛି, କେତେ କାମ ଅଛି ଯେ—

ଆରେ, ରହନା, ମୁଁ ଦୁଆରଟା ଫିଟେଇ ଦେଇ ଆସୁଛି । ବସଟି—କହି ଲିଲି ଚାଲିଗଲା ଦୁଆର ଫିଟାଇବାକୁ ହସଲଖା ମୁହଁରେ ଭାଇଙ୍କୁ ସେ ଡାକି ନେଇ ଆଣିଲା ସିଧା ପଢ଼ା ଘର ଭିତରକୁ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି କିଛି ବୁଝି ପାରିଲାନାହିଁ—ସେ ଅଷ୍ଟଙ୍ଗା ହୋଇ ପଚାରିଲା, କ'ଣ କରେ ଲିଲି ?

ଅସଚ୍ଚି—ଆଦର ବୋଲା ତାର ଅନୁରୋଧ ।

ପଢା ଘର ଭିତରେ ପଶି ଦେଖିଲାବେଳକୁ ମନୁ ଚାଲି ଯାଇଛି । ଫେରିପଡ଼ି ଲିଲି ଡାକିଲା, ମନୁ ମନୁ !

ମଝିଦୁଆର ଆରପାଖରେ ଗୋଡ଼ ରଖି ମନୁ ଫେରି ଚାହିଁ କହିଲା, ମୁଁ ଆସୁଚି ଲିଲି, ବହୁତ କାମ ଅଛି ।

ହସି ହସି ଲିଲି କହିଲା, ଏଁ, ବୁଝିଲି, ଭାଇଙ୍କୁ ଡରୁଛୁ ?

ଲଜ୍ଜ୍ୟା ହସ ହସି ଦେଇ ମନୁ କବାଟ ଆଉଜେଇ ଚାଲିଗଲା ।

ଲିଲି ଏପାଖରୁ ଥାଇ କହିଲା, ରହ, ତତେ ଦିନେ ଧରେଇ ଦେଉଛି ଯେ—

କବାଟ ଆର ପାଖରୁ ଉତ୍ତର ଆସିଲା, ହୁଁ, ଭାରି ତ ।

ଦେଖିବ ସେଦିନ ତୁ କେମିତି ପଳେଇବୁ ?

ଏତିକି ଏପାଖରେ ଥାଇ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଡାକିଲା, ଲିଲି, ଆ ଇଆଡ଼େ ?

ଲିଲି ହସି ହସି ଭାଇଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି କହିଲା, କ'ଣ ?

ହସତ ଫାଟି ପଡୁଛି—କଥା କ'ଣ ? ସେ କିଏ ?

ବାଃ, ତୁମେ ଚିହ୍ନି ନା ?—ସେ ସବୁ ମନୁ !

କିଏ ମନୁ ? ମତେ ଦେଖି ଏତେ ଲାଜ କରୁଛି !

ଦେଖିନା, ମୁଁ ତାକୁ କାଲି ଧରେଇ ଦେଉଛି । ତୁମକୁ ଆଜି କେତେ କ'ଣ କହୁଥିଲା—ପଛରେ ଫୁଟାଣି ତାର !

ବେଶ୍ ଥାଉ ତୋ ବାହାଦୁରୀ—ଜଳଖିଆ ନେଇଆ ତ ଚଲଦି !

ତୁମେ ମୁହଁ ହାତ ଧୁଅ—ମୁଁ ଆଣୁଛି !

ଜଳଖିଆ ଥୋଇ ଦେଇ ଲିଲି କହିଲା, ତୁମର ଏତେ ଡେରି କାହିଁକି ଆଜି ଲୁହ ତ ? ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ'ଣ ପଢା ହେଉଥିଲା ?

ତୋର କ'ଣ ଗଲା—ଯା, ପାଣି ଗିଲାସେ ନେଇ ଆ !

ଲିଲି ପାଣି ଆଣିବାକୁ ଧାଇଁ ଗଲା—ଆଦରର ଭଉଣୀଟି ତାର !

ଏଣେ ଏପାଖରୁ କବାଟ ଫାଙ୍କରେ ଦୁଇଟି ଆବେଗଭରା ଚକ୍ଷୁ ଅପଲକ ନୟନରେ ଅନାଇ ରହିଛନ୍ତି ଭାଇ ଭଉଣୀ ଦୁଇଟିଙ୍କୁ । ତାର ଲାଜ ଅନ୍ତ ନ ଥାଏ—ମନୁର ଦୃଷ୍ଟି ସ୍ଥିର, ପଲକହୀନ ! ସେଇ ଛୋଟ ଦରଜା ଫାଙ୍କରେ ସେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ସେଇ କବି ! କବିତା ଯାର ମୋହିନୀ ନିଶା ଭରି ଦେଇଛନ୍ତି ତାର ଛନ୍ଦମୟ, ସଂଗୀତମୟ ଜୀବନରେ—ମନୁ ଚାହିଁଛି—ତୃପ୍ତ ଆଖି ଦୁଇଟି ତାର ଚନ୍ଦ୍ରମଣିର ଗମ୍ଭୀର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଉପରେ—ବଡ଼ ଲୋଭନୀୟ ! !

ମନୁ ! ଏ କ'ଣ ତେବେ ତାର ମନୁ, ମାନସୀ ତାର ରୂପରେଖ ଦେଇ ଏତେ ନିକଟରେ । ସେ ନିରେଖି ଚାହିଁଲା ଦୁଆର ଫାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଠିକ ସେଇ ଆଖି ସେଇ ଝଲସା ମୁହଁଟି ତାର । ଆଜି ବି ସେଇ ଲାଜୁରି ହସ । କି ବଚନ, କି କମନୀୟ, କଳ୍ପନା ତାର ଅନ୍ତ ଥଳକୂଳ ନ ପାଇ ମତାଣିଆ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏ ସେଇ ମନୁ, ଯାର ପାଇଁ ସେ କବିତା ଲେଖୁଛନ୍ତି, ନାରୀ ସ୍ତୁତି ତାକୁ କହେଇଛି ଯା ପାଇଁ ସେ କେତେଥର ଏକା ଏକା ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧଠାରେ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି—ଏ କ'ଣ ସେଇ ମନୁ । ଅନ୍ତରର ଆବେଗ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଠିଲା ଥରେ ଭଲକରି ଦେଖିବା ପାଇଁ ଏ ଯେ ନାରୀ ମନୁ !

ବାହାର ଘରେ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ହାସ୍ୟରୋଳ କମି ଉଠୁଥାଏ । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ତରତର ହୋଇ ପଢ଼ାଘରକୁ ପଶିଗଲେ । ତାଙ୍କର ମେଜ

ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା କାଗଜପତ୍ର ବହିପତ୍ରକୁ ତଳ ତଳ କରି ଖୋଜି-ବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ସେ ଡାକିଲେ ଲିଲି, ଲିଲି !

କ'ଣ ଭାଇ ? ଧାଇଁ ଆସି ଲିଲି ପହଞ୍ଚିଗଲା ।

ମୋ କବିତା ଖାତାଟା କିଏ ନେଲା ? ତୁ ଦେଖିନାହୁଁ—ଏଇଠି ତ ଥିଲା ।

ସତ କଥାଟାକୁ ଗୋପନ କରି ସେ ବି ନ ଜାଣିଲାପରି ଖୋଜି-ବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଜାଣେ ମନୁ ନେଇଛି—କିନ୍ତୁ ଭାଇଙ୍କର ଆଗରେ ହଠାତ କହିବାକୁ ସେ ସାହସ କଲା ନାହିଁ । ଏଣେ ତେଣେ ଖୋଜି ଭାବିବାର ଅଭିନୟ କରି ସେ କହିଲା ଏଇଠି ଥିଲା···କିଏ ନେଇଛି ତା···ହଁ, ଭାଇ ମନୁ ନେଇଛି ।

ମନୁ ନେଇଛି ଶୁଣି ଚନ୍ଦ୍ରମଣିର ବ୍ୟସ୍ତତା ପ୍ରଶାନ୍ତ କମିଗଲା—ଅପରୂପ ଆନନ୍ଦରେ ଅନ୍ତରଟା ଅମିତ ପୂରି ଉଠିଲା । ତଥାପି ସେ ବାହାରେ ସେଇପରି କଠିନ ହୋଇ ରହିଲା । ଅଦ୍ଭୁତ ଗମ୍ଭୀର ଓ ଶାନ୍ତ ଦେଖାଇ ସେ କହିଲା, ସେ କିଛି ଜାଣିଲା ? ଯା, ନେଇଆ, ସବୁ ଚୋର ନାହିଁ ! ଜଲଦି ନେଇଆ !

ଅପରାଧିନୀ ପରି ଲିଲି ମନେ ମନେ ଗୁରୁ ଗୁରୁ ହୋଇ ଗୁଳିଗଲା ମନୁ ପାଖକୁ । ଚନ୍ଦ୍ରମଣିର ମନେ ହେଉଥାଏ ଲିଲିକୁ ଡାକି ଆଣି ଗାଗଡ଼ା କରି ଦିଅନ୍ତା—ନା. ଆଉ ସେପରି ଆଣିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଲିଲି କାଳେ ତାର ଶୁଣିଥିବା କଥା କହିଦେବ, ଛି, ମନୁ ଭାବିବ କଣ ? ଲିଲିକୁ ଫେରାଇ ଆଣିବାପାଇଁ ସେ ଡାକିଲା, ଲିଲି !

ମନୁଠାରୁ ଖାତାଟା ନେଇ ଆସି ଭାଇଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଇ ଲିଲି ବାହାରି ଆସିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରମଣିର ମନର ଗ୍ଲାନି, ଦୂରେର ଚିନ୍ତା ସେଇଠି ରହିଗଲା—ଖାତାଟି ନେଇ ସେ ତରବରରେ ଚାଲିଗଲା ବାହାର ଘରକୁ । ବନ୍ଧୁ ମଣ୍ଡଳରେ ନିଜର କବିତାର

ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଖେଇବାକୁ ସେ ପଢ଼ିଲା—ମନରେ ତାର କବିର ଗର୍ବ ବି ଠିକଣା ଥିଲା । ତାର କବିତା ଯେ ପତ୍ରିକାମାନଙ୍କରେ ଉଚ୍ଚ ଆସନ ପାଉଛି ।

ସମସ୍ତେ ହସି ଉଠିଲେ । ସମାଲୋଚନା ବଡ଼ ତୀବ୍ର—ବଡ଼ କଟୁ । ତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ କବିତାର ଭାବ ଭାଷା ଉପରେ ସମସ୍ତେ ହସ ମିଶା ମଧୁର ଠଟ୍ଟାରେ ଆଲୋଚନା କଲେ । ଯେଉଁ ଆଶା ଯେଉଁ ଆକାଂକ୍ଷା ନେଇ ସେ ନିଜର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ପାଖରେ କବିତାର ଆବୃତ୍ତି କରୁଥିଲା ତାର ପରିଣତି ନିରାଶା—ତା'ର ଦମ୍ଭ ଲଜ୍ଜାରେ ପରିଣତ ହେଲା । ନିଜ ପ୍ରତି ତାର ଘୃଣା ।

ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କଠାରୁ ଏପରି ପରିହାସ ସେ କେବେ କଳ୍ପନା କରି ନଥିଲା । ତାର ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ନୈରାଶ୍ୟରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ଏଇ ତାର ବନ୍ଧୁ ମଣ୍ଡଳୀ ଉତ୍ସାହ ଦେଇ ତାର ଉନ୍ନତ କବିତା ଶୁଣିବ ଥାଉ ତାକୁ ଉପହାସ କରି ଦବେଇ ଦେବାରେ ସେମାନେ ବେଶୀ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । ଏଇତ ଓଡ଼ିଆର ମନ । ଏଇତ ଉତ୍ସାହ ! ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାର ଘୃଣା ଶହେ ଗୁଣ ବଢ଼ିଗଲା । ଏଣେ ନିଜର ଲେଖା ଉପରେ ତାର ଆସ୍ଥା କମିଗଲା ।

ସମସ୍ତେ ଚାଲିଗଲେଣି—ସେ ଏକା ! ବିଜୁଳିବତୀ ଜଳି ଉଠିଲା । ଖାତାଟାକୁ ତାର ମେଜ ଉପରେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ସେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା ତାର ବ୍ୟଥିତ ଲଜ୍ଜିତ ପ୍ରାଣରେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ଉପହାସ ତାର ପ୍ରାଣରେ ଅଙ୍କୁର ବିଂଧ ଭରି ଦେଲା । ତାର କବିତା—ନିହାତି ବାଜେ, ଭାଷା ନାହିଁ—ଭାବ ନାହିଁ ପାଗଳର ପ୍ରଳାପ । ସେ ନିଜର କବିତ୍ୱ ଉପରେ ରାଗ କରି ବସିଲା । କବି ବୋଲି କେହି ତାଙ୍କୁ ନ ଜାଣୁ । ସେ ଅଜିଠାରୁ ମୃତ । ତା'ର କବିତା ! ସେ ପୁଣି ଖାତାଟାକୁ ନେଇ ଆସି

ଟିକ୍‌ଟିକ୍ କରି ଚିରିଦେବାକୁ ବାହାରିଲେ, ଘୃଣାରେ ଆତ୍ମଗ୍ଲାନିରେ । ଗୋଟାଏ ପୃଷ୍ଠା ମାନ ଚିରି ହୋଇଛି । ଲିଲି ଆସି ଡାକିଲା, ଭାଇ, ଏ କ'ଣ କରୁଛ ? ନିଜର ଜିନିଷକୁ ନିଜେ ପୁଣି ଧ୍ୱଂସ କରୁଛ ?

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ନୀରବ ।

ଭାଇଙ୍କ ହାତରୁ ଖାତାଟା ଛଡାଇ ନେଇ ସେ କହିଲା, ମୁଁ ଏ ସବୁ କରିବାକୁ ଦେବି ନାହିଁ । ଫାଲତୁ ଲୋକଙ୍କ ପରିହାସରେ ତୁମେ ନିଜର ମୌଳିକତାକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବ ?

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ତଥାପି ନୀରବ ।

ମୁଁ ସବୁ ଶୁଣିଛି ଭାଇ ! ଜାତିର ଉନ୍ନତି ସେମାନେ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥପାଇଁ କାମ କରନ୍ତି । ତୁମେ କବି ହେବ—ଏହା ଯେପରି ତାଙ୍କୁ ଅସହ୍ୟ ହୋଇ ଉଠୁଛି--ସେଇଥିପାଇଁ ଈର୍ଷାରେ ସେମାନେ ଏ ରକମର ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଉଛନ୍ତି ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମୁହଁରେ ଭାଷା ଫୁଟିଲା ନାହିଁ—କେବଳ ଚକ୍ଷୁର ଚଳନାରେ ତାର ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାଟି ଫୁଟି ଦିଶୁଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ସେ ଲିଲିର କଥା ଶୁଣିଲା, ମନରେ ତାର ଟିକିଏ ଦମ୍ଭ ଆସିଲା । ହୁଏତ, କଣ କହିବ ବୋଲି ସେ ଚାହିଁଲା, ଲିଲି ନାହିଁ କି ତାର କବିତା ଖାତାଟି ବି ନାହିଁ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ନିଜତ୍ୱ କ୍ରମେ ଫେରି ପାଇଛି । ଲିଲି ଠିକ୍ କହୁଛି । ପରର କଥାରେ ଯାଏ ଆସେ କେତେ ? ମୋର ଲେଖା ମୋତେ ଆନନ୍ଦ ଦିଏ; କେବଳ ଏଇ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ଛଡା ଆଉ ଅନେକ ଲୋକଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଦିଏ—ଏଇ କଣ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ ? ଏମାନେ ନାପସନ୍ଦ କରିବେତ କରନ୍ତୁ ! ମୋର କବିତା ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ମତନେବା ଦରକାର ବା କ'ଣ ? ମୁଁ ଲେଖି ଚାଲିବି ଦେଶର ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଭିନବତ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି କରିବି ! ଦିନେହେଲେତ

ସେମାନେ ଜାଣିବେ—ସେମାନେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ମୋର କବିତାର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ! ଦେଶ ଗଠନ ପାଇଁ କେତେଦୂର ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରନ୍ତି !

ମନରେ ପୁଣି ତାର ପୁଲକ ଭରି ଆସିଲା—ବରଂ ସାହସ ବହୁଗୁଣିତ ହୋଇ ମୁହଁରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା—ଏଇ ବାଟେ ଚନ୍ଦ୍ରାଧାରୀ ଲଘବ ହୋଇ ଆସିଲା ।

କବିର କବିତା, ପୁଣି ରୂପାୟିତ ହୋଇଉଠିଲା—ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଉଠିଲା ! ସରସୀ ପୁଣି ସେହି କବିତା ପ୍ରକାଶ କରି ଗର୍ବିତା ହୋଇ ଉଠିଲା—ଏଥର କିନ୍ତୁ କବି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ନୁହେଁ—ଅଳକା—

ସବୁରି ଆଖି ଆଗରେ ଅଳକା—ଅପରିଚିତ ହୋଇ ରହିଲା—କିନ୍ତୁ ମନୁ ଆଉ ଲିଲିଙ୍କ ପାଖରେ ନୁହେଁ । ସେଇଟି ଅଳକା—ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ରୂପାନ୍ତର ମାତ୍ର !

ଲିଲି ହସେ । ମନୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ—କବିର ଏ ନାମ ବଦଳେଇ ତାର ରହସ୍ୟ ଭେଦ ସେ କରି ପାରେନାହିଁ । କବିତାର ଆଦର କରେ—ପ୍ରାଣଭରି କବିତାର ଅର୍ଥ ବୁଝେ ଘରେ ତାର ଆଙ୍କି ନେଇ କବିର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ! ନିତି ଦେଖେ କବିର ଜୀବନ ପ୍ରଣାଳୀ—କୌତୁହଳ ଭରିଉଠେ ତାର ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ପ୍ରାଣରେ ।

ମନୁ—ଦିନକୁ ଦିନ ତାର ପ୍ରାଣ ଅଜାଣତରେ ସେହି କବି ଆଡ଼କୁ ଛୁଟିଯାଏ—ନିଶିର ସପନଭରା ନିଦ ଭିତରେ ସେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କଥାକହେ । ହସେ, ଖୁସିହୁଏ—ତାର ପ୍ରତି କାମରେ କବିର କବିତାର ଗୁଞ୍ଜନ କରେ । ଅବସରବେଳର ଉପନ୍ୟାସ ପଢ଼ାରେ ସେ କବିକୁ କରେ ନାୟକ ଆଉ ନିଜେ ନାୟିକା—ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ଆଉ ତାର କବି ହୁଏତ ତାର ଖୁବ୍ ନିକଟରେ ଘରେ ଭିତରର କମାଠେବନ୍ଦୀ ପ୍ରଶ୍ରୟରେ ସେ ଯତନରେ ଲୁଚାଇ ରଖିଛି ଗୋଟାଏ ମୂର୍ତ୍ତି, ଯାହା ସାଙ୍ଗରେ ସେ ସପନରେ

ମିଶେ, ସପନରେ କଥାକହେ । ସାମନା ସାମନି ଆସିଲେ ଲଜ୍ଜରେ ମୁହଁ ପୋତି ଚାଲିଯାଏ—ପଦେ କଥା କହିବାର କିମ୍ବା ସଳଖି ଚାହିଁବାର ସାହସ ହୁଏନାହିଁ ! ମନକହେ—ମୁହଁ ଦେଖି ହୁଏନାହିଁ, ଆପେ ଆପେ ନଇଁଯାଏ ।

ସେଇ ଲଜ୍ଜାଳୁ ମନୁ—ଜାଣିଶୁଣି ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇଙ୍କ ସାମନାରେ ଆସି ଲଜ୍ଜାଳୁ ହେବାକୁ ସେ ଯିମିତି ପସନ୍ଦ କରେ !

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି କିନ୍ତୁ ନିଜର ସମ୍ମାନ ଜଗାଇ ରଖିବାପାଇଁ ନୀରବରେ ଭଡ଼େଇ ହୋଇ ଚାଲିଯାଏ ଏପରି ସ୍ଥଳରେ । ଏଥିପାଇଁ ପଛରେ ତାକୁ ଅନେକ ଭାବନାକୁ ପାଇଛି—ପଛବୁଦ୍ଧି ପାଇଁ ସେ ବିବ୍ରତ ହୁଏ । ଅମୁକ କହିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଯାହା ସୁବିଧାଟା ମିଳିଥିଲ ସେ ଗୁଣ୍ଡଦେଲା—କଥା କହିବା ଉଚିତଥିଲା ତାର ।

ପଛବୁଦ୍ଧିଟା ସବୁବେଳେ ସେତ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ପୀଡ଼ାଦିଏ—ପ୍ରାଣରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସୃଷ୍ଟିକରେ । ଏଇଟା ଚନ୍ଦ୍ରାର ପ୍ରଧାନ ଦୋଷତ୍ରୁ ! ଅନ୍ତରର ଭାବନାକୁ ଗୋପନରଖି ବାହାରେ ଅନ୍ୟରକମର ପ୍ରକାଶ କରିବାଟା ଯେ ନିଜ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ ! କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ଯେ ଆନନ୍ଦ ମିଳେ । ସେଇଥିରୁ ଆଶାରଖି ଆକାଶରେ ସଉଧ ଗଢ଼ିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳେ—ଦୁନିଆର ରସ ସବୁ ରଙ୍ଗିନ କରିବ ସେ ନିଜର ମନ ଭିତରେ । ତାରି ଭିତର ଦେଇ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ମିଳେ—ତା ଠାରୁ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦ କାହିଁ ଆଉ ? ଦୁନିଆକୁ ରଙ୍ଗିନ୍ କରି ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ଗଢ଼େ ! ତାପରେ—

ଦିନରାତି—ରାତି ଦିନ—ଗଡ଼ିଯାଏ ! ସକାଳ ସଞ୍ଜ, ପୁଣି ସକାଳ—

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଜୀବନଟା ଗତିକରେ ଘଣ୍ଟା ମିନିଟ ଦଣ୍ଡ ଟିକ୍ ଟିକ୍ ଭିତରେ । ଆଶା ବଢ଼େ—ତୃପ୍ତି ଆସେନାହିଁ । ତାର ହୃଦୟ

କଠୋର—ଖୁବ କଠୋର ବୋଲି ସବୁଙ୍କ ମନ୍ତବ୍ୟ। ତଥାପି ସେଇ କଠୋରତା ଭିତରେ ଏଇ କ୍ଷୀଣ ଆଶା—ମନୁଙ୍କ ଅନ୍ତରର ସ୍ନେହ ଗଙ୍ଗାର ଶତଧାରା କଲ୍ୟାଣ ଢାଳିଦେଇଛି।

ଏଇ କଳେବରରେ ତାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସ୍ପଷ୍ଟ। ଧୀରେ ଧୀରେ ପାଣି ପରି ତରଳ ହେବାକୁ ଲାଗିଛି—ପ୍ରାଣରେ ତାର ଭରି ଉଠିଛି ସ୍ନେହ ଓ ପ୍ରେମର ମନ୍ଦାକିନୀ! ସରଳ, ସ୍ୱଚ୍ଛ!

ସେଦିନ। ସଞ୍ଜ ହେଉଁ ଯାଇଛି। ଚିନ୍ତାମଣି ଘରକୁ ଫେରି ନାହିଁ। ଏବେ କାଲି ଓ ମନୁ ତାର ପଢ଼ାଘରେ ଆଲୋଚନାର ପସରା ମେଲାଇ ଦେଇଛନ୍ତି—ତାର ଅନୁପସ୍ଥିତିର ସୁଯୋଗ ନେଇ। ଖୁବ୍ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ମନୁ କାଲିର ଯୁକ୍ତିକୁ କାଟିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି। ସେ କହେ—

ଚିନ୍ତାଭାଇ ତୋର ଏ ସଭ୍ୟଯୁଗର ମଣିଷ ନୁହନ୍ତି—ସେ ବହୁତ ପିଛିଲା ଯୁଗର। ଯେତେବେଳେ ପରାଧୀନ ଭାରତରେ ପଶୁତ୍ୱ ଚଳନ୍ତ କରୁଥିଲା—ମଣିଷର ନଥିଲା ଉତ୍ସାହ, କେବଳ ଖାଟିବା—କୈଫିୟତ ବାହାନା ନଦେଖେଇ। ଅବସର ପାଇଲେ ତାଙ୍କର ସମୟ କଟେ ନୀରବତା ଓ ରୁକ୍ଷତା ଭିତରେ। ହସ ଖୁସିରେ ଅନୁଭୂତ ତାଙ୍କର ଯୌବନ ନାହିଁ। ଅଦବ୍ କାଇଦା, ସଭ୍ୟତାର ଧାର ସେ ଧାରନ୍ତି ନାହିଁ—ତେବେ ଚିନ୍ତାଭାଇ!

ମନୁର ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି କାଲି ହସି ଉଠିଲା। ସେଇ ହସର ସୁଅରେ ମନୁର ଏଡ଼େ ଗମ୍ଭୀରଭରା ବକ୍ତୃତାଟା କୁଆଡ଼େ ପାଣି ଫଟିକି ଗଲା—ଯୁକ୍ତିର ଦୃଢ଼ତା କମି ଆସିଲା। କାଲି ହସି ହସି

କହିଲା, ଠିକ୍ ! ମଣିଷ ମଣିଷକୁ ଭଲ ନ ପାଇଲେ ତା ବିଷୟରେ ଏତେ ଆଲୋଚନା କରି ବିରୁଦ୍ଧ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଅଧିକାର ତାର ନ ଥାଏ । ଚନ୍ଦ୍ରା ଭାଇଙ୍କୁ ତୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଉଛୁ—ସେଇଥିପାଇଁ ସିନା ଏତେ ସୋଜା ଓ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଗାଳି ଦେବାକୁ ସାହସ କରୁଛୁ ! ଯାଃ, ଧରା ପଡ଼ିଗଲୁ ଏତେ ଚଞ୍ଚଳ ଯେ—

ଦୃଢ଼ ସ୍ୱରରେ ପ୍ରତିବାଦ କରି ମନୁ କହିଲା, ଧେତ୍, ତୋ ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇ ଯେଉଁ ମଣିଷ ତ, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କୁଆଡ଼ୁ ଭଲ ପାଇବି—ବରଂ ଘୃଣା କରେ !

ହସ ଲଖା ମୁହଁରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ହଠାତ୍ ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଆସୁ ଆସୁ କହିଲା, ମତେ ସିନା ଇଏ ସିଏ ଘୃଣା କରନ୍ତି, ମୋର ଲେଖାକୁ ତ ଭଲ ପାଆନ୍ତି !—ନୁହେଁରେ ଲିଲି ?

ଲିଲିର ମୁହଁ ହସରେ ଭରି ଉଠିଲା—ମନୁ ଲଜ୍ଜାରେ ନାଲି ପଡ଼ିଗଲା । କଥାର ସୁଅ ବଦଳାଇ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ହାତରେ ଧରିଥିବା ଛପା ବହି ଦୁ'ଖଣ୍ଡ ମେଜ ଉପରେ ପକେଇ ଦେଇ କହିଲା, ଆଚ୍ଛା, ନେ, ତ ଲିଲି !

ମନୁ ବଡ଼ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ଯାଇଛି । ସେ ଘର ଭିତରୁ ପଳାଇବାକୁ ବାଟ ଖୋଜିଲା—କିନ୍ତୁ ଉପାୟ ନାହିଁ, ଦୁଆରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି, ତାର ହସଭରା ମୁହଁ ନେଇ । ଲିଲି ମନୁର କାନ ଟାଣି ଅଟକାଇବାରେ ଲାଗିଲା । ବିରକ୍ତ ହୋଇ ମନୁ କହିଲା, ବଡ଼ ଅଭଦ୍ର —ଛାଡ଼୍ ନା ମତେ !

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି କହିଲା, ହଉ, ତେବେ ମୁଁ ବରଂ ଚାଲିଯାଉଛି— ଏତେ ରାଗିଲେ ଚଳିବ କିମିତି ?

ମୁହଁକୁ ତଳକୁ ପୋତି ମନୁ କହିଲା, ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ କଣ କହୁଛି କହିଲି ?

ନକହ ନକହ ତ କିଛି କମ୍ କହୁନା—

ହଁ ଭାଇ, କେତେକଥା ମନୁ କହୁଛି—କହୁବ ମନୁ ? ଲିଲି ହସି ଉଠିଲା ।

ମନୁ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଲା, ଯାଃ, ତୁଠା ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟ !

ମଝିରେ ପଡ଼ି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ସମର୍ଥନ କଲା—ହଁ ସେଠା ଭାରି ଦୁଷ୍ଟ !

ଲିଲି ମୁହଁରେ ଲୁଗା ଗୁପି ରଖି ଉଚ୍ଛୁଳା ହସଟାକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଲା—ମେଜ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା ନୂଆ ବହି ଆଡ଼କୁ ଆଖି ଫେରାଇ ନେଇ ।

ଏଣେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଓ ମନୁ ଭିତରେ ଭିନ୍ନ ରକମର ନୀରବତା ! କେହି କାହାକୁ କିଛି କହୁ ନାହାନ୍ତି । ମନୁର ଆଖି ମେଜ ଉପରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନ । ଆଉ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଆଖି ସାମନା ମୁକୁଳା ଝରକା ଆଡ଼କୁ—ଯ୍ୱାର ଭିତରେ ଯେ କି ରକମର ନୀରବତା ବିରାଜି କରି ବସିଛି, କେହି ଯେପରି ଜାଣି ପାରୁ ନାହିଁ ।

ବହିଟି ଖଣ୍ଡେ ଧରି ଲିଲି ହଠାତ୍ ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇ ମନୁ ହାତଟାକୁ ଚିପିଦେଇ କହିଲା, ଦେଖୁନୁ ? ଭାଇଙ୍କ ନୂଆ ବହି ଯେ—ମନୁ ଭୁଲିଗଲା ତାର ଅଗର ଲଜ । ବହିଟାକୁ ଲିଲି ହାତରୁ ନେଇ ନିରେଖି ଦେଖିଲା । ଆଖି ଦିଟା ତାର ବଡ଼ ହୋଇଗଲା । ଅଜଣା ଭାବରେ ତାର ମନର କଥାଟା ବାହାରି ପଡ଼ିଲା, ଭାଷାରେ ରୂପରେଖ ନେଇ, ଏତେ ଠକ ନା, ବହିଟା କେତେବେଳେ ଲେଖି ତାକୁ ଛପେଇ ସାରିଲେଣି—ଏଣେ କେହି ଜାଣିନାହାନ୍ତି ! ଆଖି ପତା ଟେକି ସେ ଦୁଆର ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା-ବେଳକୁ କେହି ନାହିଁ । ଲିଲି ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ହସି ଉଠିଲା ।

ପ୍ରଥମ ପୃଷ୍ଠାଟି ଓଲଟାଇ ଦେଇ ମନୁ ଦେଖିଲା ସୁନ୍ଦର ହାତ ଲେଖାରେ ଲେଖା ହୋଇଛି—'ଶ୍ରୀମତୀ ମନୋରମାଙ୍କ କର କମଳରେ'—ଲେଖକ ! ଅନ୍ତର ଭରା ଆନନ୍ଦ ସଙ୍ଗରେ ପ୍ରେମିକାର ଦମ୍ଭ ନେଇ ସେ ଥରକୁ ଥର ପଢି ଚାଲିଲା ସେଇ କେତୋଟି ଶବ୍ଦ ! ଆଖି ପତାରେ ପଲକ ନାହିଁ – ଓଠର ହସ ମୁହଁରେ ଫୁଟି ଉଠିଛି 'ଗୋପନଭାଷା'ର ଉପହାର ତାର କର କମଳରେ । ମନରେ ପ୍ରେମିକାର ଦମ୍ଭ !

ଗୋପନଭାଷା—କବିତାଗୁଡ଼ିକ ସରସ—ଓଠର ବେଦନାର କରୁଣ କାହାଣୀର ଚମତ୍କାର ! ଦୁହେଁ ପଢି ଲେଉଟାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦୁଇଟି କୁମାରୀ ହୃଦୟରେ ସପନ ଦୋଳା । ମୂର୍ଚ୍ଛନା ନେଇ ପଦର ତୁଳନା—ଜଣକର ଭାବ, ଆଉ ଜଣକର ଅନ୍ତରଦେଶ ପ୍ରେମ ଦେବତାର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ! ଓଠର ନିଭୃତ କୋଣର ଦେବତା ! ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣରେ ଗର୍ବ !

କେତେ ସମୟ ବିତିଯାଇଛି—ଦୁହିଁଙ୍କ ମୋହ ଭାଙ୍ଗି ପୁଣି ଆସିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି—ଗୋପନଭାଷାର ଲେଖକ ! ମନୋରଭୟ—ସମାଲୋଚନାର ଭୟ ! ମନୁ ଏଥର ହସିହସି କହିଲା, ଆପଣଙ୍କର ଭାବ ଅନ୍ୟାୟ କାନୁ—ମାନେ ?

ଲୁଚେଇ ଲୁଚେଇ ବହି ଲେଖି ତାକୁ ଛପାଇବାଟା !

ବାଃ, ତୁମ ମନେମନେ ଏ କାମର ଲେଖା—ନା ? ମନୁ 'ହଁ', ଅନ୍ୟର ଲେଖା ସବୁ ପଢ଼ ମୋର ହୁଅନ୍ତା—ବେଶ୍ ସୁନାମ ବି ହେଉନ୍ତା

ଓଃ, ଆପଣ ନୁହନ୍ତୁ ତେବେ—ଅଳକା କେବେ ଆପଣଙ୍କର ରୂପାନ୍ତର—ଯା' ମୋତେ ଲୁଚେଇ ପାରିବେନାହିଁ !

ମିଛକଥା—ମୁଁ ତ ଏଇ ଜାଣି ଅଛି—

ସତେ ! ମିଛକଥା କହିବାରେ ଧୁରନ୍ଧର ତେବେ—

କଥାଟା ଘାଣ୍ଟେଇ ନେଇ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ହସିହସି କହିଲା, ଲେଖାଟା ବଡ଼ ଖରାପ ହୋଇଛି – ନୁହେଁ ?

ନିଶ୍ଚୟ ଏମିତି କଦର୍ଯ୍ୟ ଲେଖା ଲେଖି ସମାଜର ଉନ୍ନତିରେ ବାଧାଦେଉଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ସରକାର ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଉଚିତ !

ମୋର ବି ସେଇ ମତ— ଦଣ୍ଡଟା ବରଂ ଟିକିଏ କଠିନ ହେବା ଦରକାର !

ନିଶ୍ଚୟ ! — ଦାନ୍ତଚିପା ହସରେ ମନୁ ଚାହିଁ ରହିଲା ଆଉ ଦୁଇଟି ଚକ୍ଷୁର ପ୍ରଲମ୍ବିତ ପଲକ — ମଝିରେ ନୀରବତା ! କେବଳ ଆଖି ପତାର ଗୁଞ୍ଜନା ! ପଲକରେ କଥାଭାଷା— ଏଇତ ଗୋପନ ଭାଷାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି !

ଲିଲିକୁ ଚାହିଁ ମନୁ କହିଲା, ଆଜି ମିଠାଇ ମିଳୁଛି ତେବେ—
ମନେ କାହିଁକି ହେଉଛି— ଭାଇ ଜାଣନ୍ତି ସେ କଥା !
ଏଥର ତ ଆମର ଦାବୀ— ସେ ଦେଲେ ହିନା !

ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଗମ୍ଭୀର ଆଦେଶ ଦିଆ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ଲିଲି, ଯା ତ ଆମ ଘରୁ ଥାଳେ ମିଠାଇ ନେଇ ଆସିବୁ !

ଲିଲି ଉଠି ଚାଲିଗଲା ! ଭାବ ପ୍ରିୟ ଧର ମନୁ ବି ମିଠାକୁ ଯାହାର ପଡ଼ିଲା ଲିଲି ତାଙ୍କୁ ଦେଇ ହସିହସି କହିଲା, ବସନ୍ତୁ, ମିଠାଇ ନେଇ ଆସୁଛି; ସେ ଦ୍ରୁତପଦ କ୍ଷେପରେ ଚାଲିଗଲେ !

କାଦମ୍ବିନୀ ଭିତର ଭୂମିରେ ମିଶିଗଲା— ଆଉ ଶୁଭିଲା ନାହିଁ ! ଆଉ କେବଳ ଦୁଇଜଣ— ସନ୍ଧ୍ୟା ପ୍ରହରର ନୀରବତା ଭିତରେ !

କେବଳ ସ୍ପନ୍ଦନହୀନ— ଚକ୍ଷୁର ପଲକ ! ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣର ନୀରବ ବିନିମୟ ! ବାହାରେ ନୀରବତା — ଭିତରେ ନୀରବତା !

ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଭିତରୁ ଫେରି ପଚାରିଲେ,
ଲେଖା ମନକୁ ଆସୁଛି ତ ?

ଚମତ୍କାର—ଏଇ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦରେ ମନୁର ଛାତିର ପ୍ରତିତନ୍ତ୍ରୀ ଯେପରି ଝଲକି ଉଠିଲା—ଅକ୍ଷରର ପ୍ରତି ଉଚ୍ଚାରଣର ପୁଲକରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ପ୍ରାଣ ଶିହରି ଉଠିଲା । ଦେହର ପ୍ରତିଅଙ୍ଗ ତାର ଗର୍ବରେ ଫୁଲି ଉଠିଲା । ବାହାରର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟକୁ ଉଚ୍ଛୁଳାଇ ଭିତର ଆନନ୍ଦ ଫୁଟି ଉଠିଲା ମୁଗ୍ଧ ଚକ୍ଷୁ ଦୁଇଟିର ପଲକରେ !

ଉଡ଼ୁମାରେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ କାରଖାନା ଖୋଲିଛି—ଜଣେ ପଞ୍ଜାବୀ ଆଶ୍ରମ୍ଭ ପ୍ରାର୍ଥୀଙ୍କ ଭିତରୁ ମୁଖିଆ ଲୋକର ପରିଚାଳନାରେ । ବିଶେଷଜ୍ଞ ହିସାବରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିଙ୍କ ଦରଖାସ୍ତ ମଞ୍ଜୁର ହୋଇଛି—ନିଯୋଗପତ୍ର ଅସିଯାଇଛି । ମାସିକ ଦରମା ବହୁତ ଟଙ୍କା ମିଳିବାର ଅଛି—ତେବେ ଜଳବାୟୁଟା ଟିକିଏ ଖରାପ !

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ବାପା ନିହାତି ବୁଢ଼ା ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି—ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ଭିତରଦେଇ ତାଙ୍କ ଛୋଟ ସଂସାରଟି ଚାଲୁଛି—ତେଣୁ ଟଙ୍କା ନିତାନ୍ତ ଦରକାର ହୋଇପଡ଼ିଛି—ଭବିଷ୍ୟତକୁ ପୁଅର ବାହାଘର ଝିଅର ବାହାଘର ! ତା ପରେ ଦେଶଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ, ଜଣେ ଓଡ଼ିଆକୁ ସେଇ ଆନ୍ଧ୍ର ବହୁଳଙ୍କ ଭିତରେ ପୁରାଇବା ନିତାନ୍ତ ଦରକାର । ଓଡ଼ିଆର ଜାତୀୟତା ରକ୍ଷାକରିବା ଦରକାର । ଚାକିରି ବାବଦରେ ସେଠାରେ ଆନ୍ଧ୍ରଙ୍କର ପ୍ରତିପତ୍ତି ଖୁବ୍ ବଢ଼ିଯାଉଛି—ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା କମ ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଯେଉଁ ଉଚ୍ଚ ଚାକିରି ପାଇଛନ୍ତି ସେଠାକୁ ନ ଗଲେ ଆଉଜଣେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ଲୋକ ରହିଯିବ । ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଫଳରେ ସେ ହଁ ଭରିଲେ ।

ଏଣେ ଘରେ ଯାଇଁ କଣ୍ଟୁଦନ ବୁଲି ଆସିବାପାଇଁ ବୁଢ଼ା ବି ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ମଫସଲ ଗାଁକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଲଲିର ଯିବାର କଥା ।

ଖୁବ ଶୀଘ୍ର ଯିବାର ଆୟୋଜନ ! ମୋଟେ ଦୁଇଦିନ ବ୍ୟବଧାନ ! ମନୁ କାନରେ ଏକଥା ବେସୁରା ଶୁଭିଲା—ଅଦନୀଆ ବଜ୍ର ! ଅନେକ ଦିନର ସାଥୀ ଲଲି ଯିବ ! ପୁଣି ଆଉକଣେ— ଯାହାପାଇଁ ସେ ଗୋପନନିଶିର ଅନ୍ଧକାରରେ କେତେଥର ଉଜାଗର ରହିଛି, ତାର କଳ୍ପନା, ତାର ସପନ ନେଇ—ଯାର ଦରଦଦିଆ ଭାଷାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ଯାର ପ୍ରାଣର ଗୋପନ ବ୍ୟଥା ଭାସି ଆସିଛି କବିତାର ସୁଅ ଦେଇ -ସେ ଯିବେ ! ଚିରଦିନ ପାଇଁ !

ବ୍ୟଥା ତାର ବଳିପଡ଼ୁଛି—ବଦାଯିର ଶେଷ ରାତି । ଆଖି ମୁଦି ହୋଇନାହିଁ । ତାର ସବୁବେଳର ହସ ହସ ମୁହଁଟି ଲୁହରେ ଭରି ଉଠିଛି—ପ୍ରାଣର ଗୋପନ ଲୁହ । ବିଛଣା ତାର ଓଦା ହୋଇଛି । ସେ ରାତିର ଅନ୍ଧାରି କୋଳରେ ଲୁଚି ରହି ସାବିତ୍ରୀର ତପସ୍ୟା କରୁଛି—ରାତି ନ ପାହୁ, ସେ ଗୋଟିଏ ରାତି ସାତରାତି ହେଉ—ସେ ନ ଯାଆନ୍ତୁ । କିନ୍ତୁ ତାର କାତର ନିବେଦନ କେହି ଶୁଣିଲା ନାହିଁ—କାଳ ତାର ଚକ ଗଡ଼େଇ ଚାଲିଛି ।

ଦୁଆରେ ଲଲି ଆସି ଡ଼ାକିଲା, ମନୁ ମନୁ !

ନିଦରୁ ଉଠିଲା ଭଳି ମନୁ ଚମକି ଉଠି କହିଲା, କିଏ ?

ହଁ ; ନିଦ ଆଉ କାହିଁକି ଭାଙ୍ଗିବ ? ଆମକୁ ଛାଡ଼ିବୁ ବା ଆଉ କାହିଁକି ? ଆମେ ତ ଯାଉଛୁ—ଆଉ ସମ୍ବନ୍ଧ କ'ଣ ଅଛି ଯେ—

ମନୁ ତରତରରେ କବାଟ ଖୋଲିଦେଲା—ଆଖିର ଲୁହ ଶୁଖି ନ ଥାଏ । ମୁହଁରେ ତାର ନା ଅଛି ଭାଷା—ଆଖିରେ ତାର ନା ଅଛି ପ୍ରାଣ । ରାତିର ଅନ୍ଧାର ସବୁ ଯେପରି ତାର ହରିନେଇଛି

କେଉଁ ଦୂର ଦେଶକୁ । କେତେବେଳେ ଉଦାସ ବୁକୁରେ ତାର ଭାଷା ଫୁଟିଲା — କେତେବେଳେ ଯିବ ?

ଏଇ ଦିନ ଗଡ଼ୁରେ ସେ —

ମନୁର କଣ୍ଠରେ ଗୋଟାଏ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସ୍ୱର ଆସିଲା, ଏଁ —

ଯିବାବେଳ ନିକଟେଇ ଆସିଲା । ମନୁ ଲାଗିଲା ଘରର କାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ — ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇର ଜିନିଷ ପତ୍ରକୁ ଯତ୍ନରେ ସାଇତି ରଖିବା — ବୋଝିକପାରେ ଗୋଟିଏ । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିକୁ ଜିନିଷପତ୍ର ଭଲ ରକମରେ ସାଇତି ଆସେନାହିଁ — ସେ ତରତରରେ ଏଠି ମୋଡ଼ି ସେଠି ମୋଡ଼ି କରି ଲୁଗାପଟା କାଗଜପତ୍ର ଭରତି କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ମନୁର ଆଖିକୁ ଗଲାନାହିଁ । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ହାତରୁ ସବୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ସେ ସାଇତି ବସିଲା — ସାଇତିଲାବେଳେ ଚିଡ଼ିକରି କହିଲା, ସେତ ଇମିତି କେଶ ସଜାଡ଼ିବା ହୁଏ — ଦେଖ, ମୁଁ କିମିତି ସାଇତି ଦେଉଛି । ଏ ମରଦ ପିଲାର କାମ ନୁହେଁ — ତୁମେ ବରଂ ଯା କବିତା ଲେଖିବ ।

ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ହୁଏଇ ଠିଆ ହେଲା — ଯନ୍ତ୍ରମତ ମନୁର ହାତ ଚାଲନା, କେଉଁ ଜିନିଷଟା କାହା ଯାଏନା — ଯାହାପାଇଁ ଯିଏ । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ତାର ହାତର ଚାଲନାକୁହିଁ ଚାହିଁ ରହିଛି । କିମ୍ପ ତାର ବାଉଳା ହେଇଯାଉଛି — କେଣ କହିଲେ କେଣ ଅଣ୍ଟି-ଦେଉଛି । ଶୃଙ୍ଖଳା ନାହିଁ — ଏଇ ନିଅ କୋର୍ଟ — ପଞ୍ଜାବୀ — ଗୁରୁଗ୍ରନ୍ଥ ହୁମାଲ, ଏଇ ନିଅ ଗେଞ୍ଜି ।

ଏ କାଗଜପତ୍ରଗୁଡ଼ାକ କେଉଁଠି ରଖିବା, ଯାଗା କାହିଁ ?

ତୁମେ ଏତେ ବ୍ୟସ୍ତ କାହିଁକି ? ଦିଅ ମୁଁ ରଖିଦେଉଛି । ମନୁ ସାଇତି ରଖି କହିଲା: ଦେଖିଲ, କିମିତ ଯାଗା ହେଲା ?

ହଁ, ଠିକ୍ !

ତୁମ ହାତରେ ସେଠା କଣ ପୁସ୍ତି ? ଦିଅନା — ମୁଁ ରଖିଦିଏ ।

ର୍ଷ, ଏହା 'ସ୍ୱପ୍ନ'ର ପାଣ୍ଡୁଲିପି—ଥାଉ ମୁଁ ଧରିଥାଏ ।

ବାଃ, ହଜି ଯିବ ଯେ—

ଏ କ'ଣ ହଜିପାରେ କେବେ ?

ଯାଃ ବଡ଼ ଅମାନିଆ ତୁମେ—ଦେଖତ ଲିଲି ତୁମ ଭାଇ କହିଁଥିଲେ—ଗଲାବେଳକୁ କେତେ ଜିଦ୍‌ଧରି—ଆଉ ପାରିହେବ ନାହିଁ ।

ଯିବା ଆସିବାବେଳ କ'ଣ ମ ? ମୁଁ କ'ଣ ଆଉ ଆସିବ ନାହିଁ ?

ହଁ, ଆଉ ଦୁଣି କିଏ ଆସେ ଏ ଅଡ଼କୁ—ଆଉ ଆସିବାକୁ ମନ ହେବ ଯେ । ଯେ ଯାଏ ସେ ସହଜରେ ଫେରେ ନାହିଁ ।

ନା, ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବି—ମଝିରେ ମଝିରେ ଆସିଲେ ତୁମ ଘରର କହିବାକୁ ଡାକିବତ ?

ହଁ, ଛଲେଇ କରି କହିବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଆମ ଘରେତ କାହାକୁ କହିବାକୁ ମନା ନାହିଁ—ଆସିବା ଲୋକ ଆସିଲେ ହେଲା ! ଠକାଠକି କରି ଚାଲିଯିବା କଥା, ତା କ'ଣ ମୁଁ ଜାଣିନାହିଁ ।

ର୍ଷ, ମୋ ଆସିବାର ତୁମର ସନ୍ଦେହ ! ଅଗ୍ରୁ ବନ୍ଧା ଦେଇଯିବ । ଆସିଲେ ମୁକୁଳେଇ ନେଇଯିବ !

ମୁଁ ବନ୍ଧା ରଖିବାକୁ କିଏ ? କ'ଣ ନାହିଁ କ'ଣ ଦେବ । ମୁକୁଳେଇବାକୁ ଆସିବ ବୋଲି କୋଉ ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି ।

ତାହାହେଲେ, ତୁମେ ନିଜେହିଁ ବାଛିକରି ବନ୍ଧାନିଅ ।

ଅଚ୍ଛା, ହବତ ମୁଁ ଯାହା କହିବି ?···ଦେଖି···ଏ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟା ହେଲା ।

ମୋର ସ୍ୱପ୍ନର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ! ଭାବି ଭାବି ଏଇଆ ବାଛିଲ ? ଯା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି—ମାଗୁନା !

ଲୋଭ ଲାଗୁଛି — ମୁଁ ଜାଣେ !

ନା, ତେବେ —

ଦେବାର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ତାହାଲେ !

ନା, ନାଁ, ତୁମକୁ ନ ଦେଇ ଆଉ କାହାକୁ ଦେବ !

ଅଭିମାନ ତାର ଜତାପଠରେ ଉଭରଠିଲା — ମନୁ ଲାଜୁଆ ହୋଇ କହିଲା, ଏତେ ଛଇ ତୁମକୁ ଜଣା ନା ?

ବାହାରୁ ବୁଢ଼ାଙ୍କ ଡ଼ାକ ଶୁଭିଲା ଲିଲି, ଶୀଘ୍ର ବାହାର ହେଲା ହୋଇଗଲା — ଏଇ ସନା ଗଲା ତା ହାତରେ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଜିନିଷ ଦେଇଦିଅ !

ସନା ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଜିନିଷ ବୋହିନେଇ ଗାଡ଼ିରେ ଲଦିଲା । ବେଶ୍, ଗାଡ଼ି ତିଆର । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ପାଦତଳେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି ଧୂଳି ନେଇ ନେଇ ଦୁଇ ଟୋପା ଲୁହରେ ଭିଜାଇଦେଲା, ମନୁ ସେଇ ପାଦ ଦୁଇଟି । ହାତଧରି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ତାକୁ ଉଠାଇ ନେଲା ଲୁହ-ପୋଛି ଦେଇ ନିଜର ରୁମାଲ କାନିରେ । ଯିବା ଆଗରୁ ସ୍ୱପ୍ନର ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ମନୁ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲା । ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣରେ ଭାଷା ନାହିଁ, ଭଙ୍ଗିନାହିଁ, ଚକ୍ଷୁର ଇଙ୍ଗିତ ନାହିଁ । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଅଜଣା ଭାବରେ ଗମ୍ଭୀର, ଆଉ ମନୁର ଆଖି ଲୋତକରେ ଭରିଯାଇ ନତ ! ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣରେ ଗୋଟାଏ ରକମର ଅନୁଭୂତି — ଗୋଟାଏ ରକମର କଂପନ — ଗୋଟାଏ ରକମର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ !

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଚାଲିଗଲା । ତାପରେ, ଲିଲି, — ସ୍ନେହର, ଅତି ଆଦରର ଲିଲି ତାର ! ମନୁ ଓ ଲିଲି — ଦୁଇଟି ସାଥୀ — କେହି କାହାକୁ ଛାଡ଼ି ଯିବାକୁ ନାରାଜ ମନୁ ଆଉ ଲିଲି !

ବାପା ପୁଣି ଡ଼ାକିଲେ, ଲିଲି ଚାଲିଗଲା — କେବଳ ମନୁ ଗୋଟାଏ ଆବେଗ ଗୋଟାଏ ପ୍ରଳୟର ଝଡ଼ ନେଇ !

ଗାଡ଼ି ଚାଲିଲା, ନିଜ ଶୋଇଲାଘରର ଝରକାବାଟେ ମନୁ ଚାହିଁଛି ଲୁହଭରା ଆଖି ଦୁଇଟି ତାର ! କିଛି ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ— ଆଖି ତାର ମେଲା, ତଥାପି ସବୁ ଅନ୍ଧାର । ସେ ଚାହିଁଛି, ଦେଖି ପାରୁନାହିଁ —ଗାଡ଼ିଟା ଚାଲି ଯାଉଛି, ଶବ୍ଦକ୍ରମେ ଦୂରରୁ ଦୂରକୁ ସେ ଶୁଣିପାରୁଛି !

ମନୁର ଅନ୍ତରରୁ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠୁଛି ଶେଷ ବିଦାୟରେ କୋହ କିନ୍ତୁ ପ୍ରକାଶ ତାର ନାହିଁ ।

ତାପରେ—ଗାଡ଼ିର ଶବ୍ଦ କୁଆଡ଼େ ମିଶି ଯାଇଛି—ଦୂର ବହୁଦୂର । ମନୁ କିନ୍ତୁ ଠିଆ ହୋଇଛି ସେଇ ଝରକା ପାଖରେ ତାର ଲୁହଭରା ଆଖି ଦୁଇଟି ମେଲାଇ !

ଯିବାବେଳକୁ ଏତେ ମାୟା ଲଗେଇ ଦେଇ ସେ ଯିବେ ବୋଲି ମନୁ ଭାବି ନଥିଲା—ଏଇ ଦି ଚାରିଦିନ ହେଲା ସେ ମନଖୋଲି ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ପଦେ କଥା ହୋଇଛି କି ନାହିଁ—ଏ ବିପଦ ! ବରଂ କଥା ନ କହିଥିଲେ ବଡ଼ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତାର କର୍ମକୁଶଳୀ ପ୍ରାଣରେ ଗୋଟାଏ ଅଭିନବ ଶିଥିଳତା ଆସିଯାଇଛି ! ଅଭ୍ୟାସ-ବଶତଃ ସେ କାମ କରେ କିନ୍ତୁ ତାର ପ୍ରାଣହୀନ କାମ !

କେବଳ ସ୍ୱପ୍ନହିଁ ତାକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦିଏ—ତାରି ତାଳରେ ସେ ଗୀତଗାଇ ବସେ—ଯେତେବେଳେ ସବୁ ଅଡ଼ୁଆ ଚିନ୍ତାଧାରା ତାକୁ ଆକ୍ରମଣ କରେ । ମନୁ ଓ ତାର ଗୀତ ! ଅବସରବେଳରେ ପରକୁ ଭୁଲିଯିବାକୁ ସେ ଗାଏ ଗୀତ ! ସେଇ ଗୀତ କିନ୍ତୁ କରୁଣ ହୋଇ-

ଉଠେ ତାଲର ଦ୍ରୁତ ଝଙ୍କାରରେ—ତାର ଦରଦ ପ୍ରାଣର ଦରଦୀ ସ୍ୱରରେ ।

କିପରି ଦିନ ଯାଏ ଘଡ଼ିଆସେ—ଘଡ଼ିପାଏ ଦିନ ଆ-ସ ... ଠିକ୍ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ—ମନ ତାର ଦୁର୍ବହ ହୋଇ... । ଏନ... ବର୍ଷ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମାବକାଶ ସମୟ କଟାଇବାର ଆ... ଅବ... ପନ୍ଥା ବା କ'ଣ ଅଛି । ବନ୍ଧୁମାନେ ତାର ମହିରେ ମଝି... ଆସନ୍ତି ସେଇ କେତେ ସମୟରେ କଟେଇ ନିଏ, ହୁଏତ ତା... ଭି... ଲିଲିର ଅନୁପସ୍ଥିତି ସେ ଅନୁଭବ କରେ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ମୁହଁ—ତାର ଗମ୍ଭୀର ବ୍ୟବହାର, ସେଇ ... ଯାହାପାଇଁ ସେ ଅନେକଥର ଲିଲି ଆଗରେ ଧରାପଡ଼ିଛି—ସେ... ଦୁର୍ବଳତା ତାର ଫୁଟେଇ କହୁଛି, କଥାରେ ! ଯାହାକୁ ଦେଖିବା... ସେ ଆନନ୍ଦ ପାଏ—ସେ ବି ଚାଲି ଯାଇଛନ୍ତି—ସୁନ୍ଦର ଭବିଷ୍... ତାଙ୍କର ଦେଖା । ଅତୀତ ମିଳେଇ ଯାଇଛି କେବଳ ଚିନ୍ତା ଭିତରେ... ସପନ ପରି ।

ଏଇପରି ଝଡ଼ ତୋଫାନ ବାଦ ବିବାଦ ଧଆ ମନତା... ସବୁବେଳେ ଖୋଜି ବୁଲୁଛି କା'ର ଅଭାବ, ହବ ସାଥୀର ସ୍ନେହଭ... ପଥର ସଂଧାନ । ଦିନ ଯାଇଛି—ପୁଣି ଦିନ ଆସିଛି ।

ବ୍ୟବଧାନ ଅଳ୍ପଦିନ ମାତ୍ର । ଦିନେ ସକାଳୁ ଉଠି ଲି... ଦେଖିଲା ସେଇ ଉଦ୍ଧଘରରେ ପୁଣି ଚଳାଚଳର ଶବ୍ଦ । ... କ୍ଷଣରେ ମନତାର ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଉଠିଲା କାହାର ସନ୍ଧ... ପାଇଁ । ମଝି କବାଟର ଫାଙ୍କଦେଇ ସେ ଚାହିଁଲା । ... ପାଟେର ଆଖି ବୁଲାଇଲା—ସେ ପାଖଘରୁ ଶୁଭୁଥାଏ ପରିଚିତ ପଦଧ୍ୱନି—କିଏ ?—ତାପରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ! ମନର ମରୁଆଲ ପ୍ରାଣ... ଅପୂର୍ବ ଚମକ !

ଖୁବ୍ ଅନୁଚ୍ଚ ସ୍ୱରରେ ସେ ଦୁଆରରେ ଠକ୍ ଠକ୍ କଲା । ମୁହଁ ବଢ଼ାଇ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଆସି ଠିଆହେଲେ ମଝି ଦୁଆର ପାଖରେ । ଦୁଆର ଫିଟାଇ ଦେଖିଲା ମନୁ । ନଇଁପଡ଼ି ନମସ୍କାରଟିଏ ପକାଇ ମନୁ କହିଲା, ଅପୂର୍ବ ଯେ—ଆପଣ ! · · · ଏ ମା · · · ଦେଖନ୍ତୁ, କିଏ ଆସିଛନ୍ତି ?

ରୋଷେଇଘରୁ ମା ମୁହଁ ଗଳାଇ ଆନନ୍ଦରେ ଗୋଟାଏ ଉସ୍ର ଖେଳେଇଦେଇ କହିଲେ, ଆରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଯେ—ଆ, ଭିତରକୁ । ଏ ମନୁ, ଭାଇଙ୍କୁ ବସିବାକୁ ଆସନ ଦେ—ବସ, ପୁଅ ମୁଁ ରୁ ଦେଉଛି ।

ମନୁ ପଚାରି ବସିଲା, ଲଲି ଆସିନାହିଁ ଯେ—

ନା—ସେତ ଘରକୁ ଯାଉଛି—ବାପା ଲେଖିଛନ୍ତି ଦି ମାସ ଘରେ ରହିବେ ।

ଚାକିରୀ ଛାଡ଼ିଦେଲ ସେଠି କରିବ ନାହିଁ ?

ଯେତ, ଆଉ ସେଠି ଚାକିରୀ—ପଇସା ବେଶୀ ମିଳିବ ବୋଲି ତ ଆମେ ନିଜର ସମ୍ମାନ ହରାଇପାରୁନାହିଁ ।

କାହିଁକି ? କ'ଣ ହେଲା ସେଠି ?—ବ୍ୟସ୍ତହୋଇ ମନୁ ପଚାରିଲା ।

ଦି'ଦିନ ଚାକିରୀ କରି ମୁଁ ଦେଖିଲି ସେଇ କଲ କାରଖାନା ସାଙ୍ଗରେ ପେଟଭଣ୍ଡା ଭିତରୁ ଆମ ଯେପରି ଜଣେ ଜଣେ । ସମସ୍ତେ ଲୁହାର ଯନ୍ତ୍ରପରି—ସେଠି ନାହିଁ ମଣିଷର ମଣିଷତ୍ୱ । ତାପରେ ମାଲିକଙ୍କ ବ୍ୟବହାର । ଓଃ ଦେଶର ଏ ସ୍ୱାଧୀନତାର ବହୁଦୂରରେ । ଠିକ୍ତ ଜାଣି, ଏଥିରେ ମୋର ମନ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହି ନ ପାରେ ।

କିନ୍ତୁ ସଂସାର ଭିତରେ ଚଳିବାକୁ ହେଲେ, ଟଙ୍କା ତ ଦରକାର ।

ଯାଃ, ସେ ସବୁ ବାଜେ କଥା—ଟଙ୍କା ମଣିଷରୁ ଆଗେନାହିଁ ।

ମନୁ ଆଉ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇଲା ନାହିଁ—ହୃଦୟଭରା ଆନନ୍ଦ ତାର ସ୍ୱୀକୃତି କରିବସିଲା । କେବଳ ସେ ଚାହିଁ ରହିଲା କ୍ଷଣକାଳ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଆଉ ଦୁଇଟି ଦୀପ୍ତ ଚକ୍ଷୁର ପଲକରେ । ଯାର ହୃଦୟରେ ସେ ପାଇଛି ଗୋଟାଏ ନୂତନତ୍ୱର ସଂଧାନ—ଯାର ହୃଦୟ କବିତ୍ୱରେ ଭରା—ସେଇ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି । !

ମାଉସୀ ପିଅଢ଼ୁ ଚା ନେଇ ଆସୁ ଆସୁ କହିଲେ, ଖୁବ୍ ଭଲ କରିଛୁ ପୁଅ ! ଚାକିରୀ କର ତ ଆଉ ମୁଣ୍ଡ ବିକଳେ ହେବନାହିଁ— ନେତ ଏଇ ପିଠା ଗଜା ଖାଇଦେ—!

ଗଜା ଦି ଖଣ୍ଡ ଖାଉଖାଉ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି କହିଲା, ବାଃ, ମାଉସୀତ ଭଲଗଜା କରୁଛନ୍ତି !

ହସିଦେଇ ମାଉସୀ ଚାଲିଗଲା ।

ତାପରେ— ଏ ଘରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଏକା ! ସଙ୍ଗରେ କେବଳ ଜଣେ ସହକାରୀ, ଖାଇବା ପିଇବାର କଥାବୁଝେ !

ମନୁଘରକୁ ଯିବା ଆସିବାଟା ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଅଭ୍ୟାସରେ ପଡ଼ିଯାଇଛି । ଘରେ ସେ ଏକା । ଅବସର ବେଳେ ମାଉସୀର ଆଦର ଓ ସ୍ନେହବୋଳା କଥା, ମନୁର ଅନ୍ତରଭରା ଡାକ ତାଙ୍କୁ ଟାଣିନିଏ । ଛୋଟଛୋଟ ମାନ ଅଭିମାନ କଲି ତକରାଳ, ପୁଣି ମିମାଂସା, ହସଖୁସି ଭିତରଦେଇ ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣର ଘନିଷ୍ଠତା ବଢ଼ିଲା । ମନୁର ବରାଦ ବହି ଆଣିଦେବା, ଛୋଟବଡ଼ କଥାନେଇ ଆଲୋଚନା କରିବା, ମାଉସୀ ଆଗରେ ମନୁକୁ ନାନା କଥା କହି ଚିଡ଼ାଇବା ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ସମୟ କଟାଇବାର ବଡ଼ଫାନ୍ଦ । ସେଇଥିରେ ସେ ଆନନ୍ଦପାଏ । ଆଉ ତାର ଭିତରେ ମନୁର ପ୍ରାଣ ନିକଟେଇ ଆସେ ତାର ଆଡ଼କୁ—କ୍ରମେ ନିକଟରୁ ନିକଟତର !

ଏ ପାଖରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି କବିତା ରଚନାରେ ବସିଥାଏ । ସେ ପାଖରୁ ମନୁଗାଏ, ମାତାଲ ଛନ୍ଦରେ ସଙ୍ଗୀତ—ପାଗଳକରା ସଙ୍ଗୀତ !

ତାର ସ୍ପୃତ ଛନ୍ଦେଛନ୍ଦେ, ତାଲେ ତାଲେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଅନ୍ତର ନାଚି ଉଠେ । ଆଜ କଳ୍ପନା ତାର ବାସ୍ତବତାର ରୂପରେଖ ନେଇ ପ୍ରକାଶ ପାଏ କବିତା ଆକାରରେ । ସେହି ପାଗଳକବି ସଙ୍ଗୀତ, ତାର ଝଙ୍କାର ଓ ମନର ଗୋପନଭାଷାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ! ଏଣେ କବିର କବିତା— ପୁଲକଭରା କବିତା !

ପୁଣି ବେଳଆସେ, ଲେଖନୀ ହୁଏ ଅଚଳ ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଚାଲି-ଆସେ ଏପାଖ ଘରକୁ । ମନ୍ନୁକୁ କହେ, ଗାଅତ ଗୋଟାଏ ଖୁବ ଭଲ ଗୀତ !

କେଉଁ ଗୀତଟା କୁହ ?

ତୁମଇଚ୍ଛା—ଯେଉଁଟା ଭଲ ମନେ କରୁଛ !

କୁହନା, ତୁମେତ ସବୁ ଶୁଣିଚ ! କେଉଁଟା ଗାଇବି ଆଉ ! ଲଜ୍ଜୁରୀ ହସହସି ମନ୍ନୁ କହେ ।

ତାର ଥରିଲା ହାତଟାକୁ ଧରିନେଇ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି କହେ, ତୁମର ସଙ୍ଗୀତ ତ ଚିର ନୂତନ, ମନ୍ନୁ ! ତା କଣ କେବେ ପୁରୁଣା ହୋଇ ପାରେ । ଏଥିରେ ଲଜ୍ଜ କଅଣ—ଗାଅନା—ଯାହାଇଚ୍ଛା !

ମନ୍ନୁ ଦିଏ ଯନ୍ତ୍ରରେ ତାଳ—ତାପରେ ଅମୃତବରଷା, ସୁର ତାର ଶାନ୍ତ, ମୁକ୍ତ ବାୟୁମଣ୍ଡଳରେ ଲହରୀ ଖେଳାଇ ଦିଏ । ଗୋଟିଏ ଗୀତ ସରେ ।ପୁଣି ଆଉ ଗୋଟିଏ ବରିଦ । ଆଉ ମୁଗ୍ଧ ପ୍ରାଣଟି କହି ଉଠେ, ଗାଅତ ଦେଖି, ସ୍ୱପ୍ନାର ସେହି କବିର ନାୟିକାଟି ।

ମନ୍ନୁ ହସିଉଠେ । ପୁଣି ତାନଦିଏ । କବିର ନାୟିକା— କବିତାର ସୁର ! ଭାବ ସଙ୍ଗରେ ଭାଷାର ସୃଷ୍ଟି—ଚମତ୍କାର !!

ଜଣେ ଗାଇବାରେ ପାଏନି ଅବସାଦ—ଆଉଜଣେ ଶୁଣିବାରେ ପାଏନା ତୃପ୍ତି ! ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣରେ ଝଡ଼—ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣରେ ଐକ୍ୟତାର

ଅନୁଭୂତ । ଜଣେ କବି, ଆଉ ଜଣେ କବିତାର ଝଙ୍କାର—ଜଣେ କାୟା, ଆଉଜଣେ ତାର ଛାୟା !

ତୁମେ ଗାଅ—କହୁ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଉଚ୍ଛ୍ୱସି ଆବେଶ ସେତୁ, କବିତାର ଛନ୍ଦନେଇ ଝଙ୍କୃତ ପୁଲକ—ଏମନ୍ତର ସଙ୍ଗୀତ !!

ତାପରେ, ପୁଣି ଏ ଖାତାପତ୍ରରେ, ଥର ପର ଥର ସେ ଲେଖି ବସେ ନୂଆନୂଆ ମଧୁଣିଆ କବିତା—ଅନୁଭୂତିରେ । ଧନ୍ୟ କବିତା ! !

\+ \+ \+ \+

ଏଣେ ବାପାଙ୍କର ତାଡନା—ମନୁର ଗୀତ ଗାଇବା ବେଶୀ ଉଚିତନୁହେଁ । ବରଂ ପଢା ପଢି ଆଡ଼କୁ ବେଶୀ ମନ ଦେବା ଦରକାର । ସବୁବେଳେ ଗୀତ ଗାଇଲେ, କଣ୍ଠ ଖରାପ ହୋଇଯିବ ଯେ— ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଅନୁରୋଧ ବେଳେବେଳେ ସେ ରଖି ପାରେନାହିଁ । କବିର ରାଗ ହୁଏ—ତାପରେ, ଅଭିମାନ ଓ ରାଗ ଭିତରେ ହୁଏ ଛୋଟ ଛୋଟ ଝଗଡ଼ା । କଥାବାର୍ତ୍ତା ବନ୍ଦ । ଦିନେ ଦୁଇଦିନ ପାଇଁ । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଆସେନା-ମନକୁ ଗୀତ ଗାଏନା ।

ମାନସୀ କବିର କଳିର ମିମାଂସା—ପୁଣି, ହସ ଖୁସି ।

ଦିନକୁ ଦିନ ଆବେଗ ବଢେ !

ଅଧ୍ୟାପକ ସମ୍ଭୁନାଥ— ସନ୍ଦେହୀ ଲୋକ ନୁହନ୍ତି ସତ— ତେବେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଏ ଅବାଧ ଚଳାଚଳକୁ ସେ ବିଶେଷ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତିନାହିଁ । ତଥାପି ମୁହଁରେ କହିଲା ଭଳି କୌଣସି ସେ କିଛି ପାଇ ନାହାନ୍ତି ।ମନର ସନ୍ଦେହ ମନରେ ହିଁ ରହେ—ପ୍ରକାଶ କରିବାର ବାଟ ନଥାଏ ।

ଲମ୍ବା ଗ୍ରୀଷ୍ମଛୁଟି ପଡ଼ିଛି, ପୁରୀ ଯାଇଁ ବୁଲି ଆସିବାର ଆଗ୍ରହ ତାଙ୍କର ହେଲା । ଏଣେ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ମିଶା ଚିଠି ବି ଆସିଛି । ସମୁଦ୍ରକୂଳର ଲୁଣି ହାଓଆ ଆଉ ସମ୍ବଲପୁରର ଏ ଅସହ୍ୟ ଗରମ । ସମ୍ଭୁନାଥ ଯିବାର ଯୋଗାଡ଼ କଲେ ।

କିନ୍ତୁ ମନୁ—ତାଙ୍କ ଆଦରର ଝିଅଟିକୁ ଦୃଷ୍ଟିର ଅନ୍ତରାଳରେ ରଖିବା ସେ ପସନ୍ଦ କରୁନଥିଲେ—ଯିବାଦିନ ସ୍ତେଶନରେ ମନୁକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଯିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ।

ସକାଳ ନଟେବେଳେ ଅଧ୍ୟାପକ ସମ୍ଭୁନାଥଙ୍କ ପୁରୀ ଯାତ୍ରା, ସାଙ୍ଗରେ ମନୁ ।—ମନୁର ଅବଶ୍ୟ ପୁରୀ ଦେଖିବାର ଆଗ୍ରହ ଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଯିବ ! ପୂର୍ବ ଥରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା ହୋଇଥିଲେ ଯାତ୍ରା କାଳରେ ମନଟି ତାର ସୁରୁଖୁରୁରେ କଟିଯାଇଥାନ୍ତା । ସମସ- ମନତାଳ କିନ୍ତୁ ଥିଲା ବରଷ—ଏ ଦୀର୍ଘ ଯାତ୍ରାରେ ତାର ଦରକାର ଥିଲା ଜଣେ ସାଥୀ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ସକାଳୁ ଶୁଣିଲା—ମନୁ ବାପାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ପୁରୀ ଯାଉଛି । ପ୍ରାଣରେ ହଠାତ୍ ଆସିଲା ଗୋଟାଏ ଧକ୍କା । ମନୁର ଏଇଟା ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ କିନ୍ତୁ ସେ ଅଭିମାନ କରି ବସିଲା ମନୁଉପରେ— ଘରେ ମାଉସୀ ଏକା । ସାଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ଛୋଟ ପୁଅଟି ମାତ୍ର । ଚନ୍ଦ୍ରମଣିକୁ ସେ ଆଦର କରି ଡାକନ୍ତି — ପାଖରେ ବସେଇ କେତେଆଡୁ କେତେ ଗପ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିକୁ ବଡ଼ ଅଡୁଆ ଲାଗେ ସେ ଘରଟା ମନୁର ବିହୀନରେ । ସେ ଥରକୁ ଥର ପଚାରନ୍ତି ମାଉସୀ କେବେ ଫେରିବେ ?

ମନୁ ଉପରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଅଭିମାନ । କବିର ଅଭିମାନ- ନାୟିକା ଉପରେ । କବିତା ପୁଣି ଅଭିମାନୀ ହୋଇ ଉଠିଲା, ଅଭିମାନୀ କବିର ଚନ୍ଦ୍ରାଧରା ନେଇ ।

ଦିନପରେ ଦିନ ଗଡ଼ିଗଲା—ମନୁର ବିହୀନରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଉଠିଲା-ମିଳନର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ନେଇ । ମନୁକୁ ଦେଖିବାର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ବଳି ପଡ଼ିଲା । ପୁରୀ ଯିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ହେଲା ।—ପୁରୀରେ ମନୁକୁ ଭେଟିବ—ସମୁଦ୍ରକୂଳର ସାଂଧ ସାଥୀ ତାର । ସାମନାରେ ସୁନୀଳ ତରଙ୍ଗମାଳ, ତାଳେ ତାଳେ ନାଚି ଉଠୁଥିବ, ଉପରେ ନେଳିଆ ଆକାଶ, ଅଗଣିତ ତାରାରେ ମଣ୍ଡିତ ଗୁନ୍ଦୁଆ, ତାପରେ ଧଳା-ଚନ୍ଦ୍ର ଉଇଁ ଆସିବ । ସେ ଆଉ ମନୁ । ମନୁର ମୁହଁ ଝଲକି ଉଠିବ—ତାର ଘନକୁନ୍ତଳ ମୁକୁଳା ପବନରେ ଖେଳିଉଠିବ—ଚମତ୍କାର !! ତାପରେ ସୁନ୍ଦର ଲୁଗା ତାର ଅମାନିଆ ହେବ—ପଣତକାନି ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ଉଠିବ—ଲଜ୍ଜାହୋଇ ସେ ସଜାଡ଼ି ବସିବ ଥରକୁଥର । ଶେଷରେ ଲଜ୍ଜାଶ୍ରୀ ବରକ୍ତରେ କହି ଉଠିବ—ଧେତ୍ !

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଭାବନାର ଶେଷନାହିଁ—ସେ ନିଜେ ସଜାଡ଼ିଦେବ ତାର ଅମାନିଆ ଲୁଗାଟାକୁ—ଏଇ କାମଟାକୁ ଏତେ ରାଗନା ? କହି ଛୋଟ ସରୁ ଗୁମୁଡ଼ାଟିଏ ତାର ଚିକ୍କଣ ଗାଲରେ ବସାଇଦେବ । ସେ ହସିବ—ଆଉ ତାପରେ—

ଢେର ହେଲା ଚାଲିଯିବା—ଏଇ ଦେଖ ବାପା ଆସୁଛନ୍ତି ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ପାଟି ଫେରାଇ ଦୂରେଇ ବସିବ । ନା; ନା, ବାପା ବା କାହିଁକି ଆସିବେ—ସେ ଯିବେ ମନ୍ଦିର ଦର୍ଶନ ପାଇଁ—ଧାର୍ମିକ ଲୋକ ସେ ! ମନୁକୁ ଡ଼ାକିବେ, ମନୁ କହିବ ନା ! ସଞ୍ଜହେବ—ମନୁଥିବ ଘରେ ଏକା ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଭାବେ—ସେ ଯିବ ଦୁଆରେ ଡ଼ାକିବ, ମନୁ ! ଆସ ବୁଲିଆସିବା !

ସେ ବାହାରିବ ସଂଧ୍ୟାରଙ୍ଗ ସାଙ୍ଗରେ ମିଶା ଶାଢ଼ିଟି ପିନ୍ଧି ! ଝିଲମିଲ କରୁଥିବା ମୁହଁଟିରେ ତାର ମଧୁର ହସଲଖା କଥା—ସେ

ଚାହିଁଥିବ ତାର ମୁହଁର ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗୀ ଆଖିର ତୁଳନା—କବିତା ତାର ହେବ ଜୀବନ୍ତ !!

ପୁରୀକୁ ଯିବବୋଲି ସେ ମତ ବାଢ଼ାରେ—ମାଉସୀକୁ ପତ୍ରରେ ସେ ଯିବବୋଲି । ମାଉସୀ ଖୁସି ହୋଇ କହେ, ଯାଉନୁ, ପୁଅ ! ମନୁତ ତୋ କଥା ଚିଠିରେ ଲେଖିଛି !

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଚିନ୍ତା କେବଳ ଚିନ୍ତାରେହିଁ ରହେ—ତାର ପୁରୀ ଯିବା ହୁଏନାହିଁ । ଦିନପରେ ଦିନଯାଏ ।

+ + +

ଏଣେ ଦିନପରେ ମନୁ ପୁରୀରୁ ଫେରିଛି—ଠିକ୍ ତ ତାର କଥା ତାର ହସରେ ସେପାଖ ଘର ଫାଟି ଉଠୁଛି । ଭୋଗନେଇ ଛୋଟଭାଇ ତାର ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିକୁ ଦେଇଗଲା—ତା ସଙ୍ଗରେ ମନୁର ଆସିବା ସନ୍ଦେଶ ବି । ପୁଲକଦିଆ ପ୍ରାଣ ତାର ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା । ଅନେକ ଦିନର ବ୍ୟବଧାନ ପରେ ପୁଣି ତାର ମନୁ !

ମଝି ଦୁଆରଟା ଖୋଲିଦେଇ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ପଶିଯାଉଥିଲା—ପାଦ କିନ୍ତୁ ଅଟକି ଗଲା ତାର ! ସାମନାରେ ତାର ମନୁ—ଆଗ୍ରହ ଆବେଗରେ ସେ ଆଗେଇ ଆସୁଥିଲା—ତାର ବି ପାଦ ଅଟକିଗଲା ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଠିକ୍ ଦଶହାତ ଦୂରରେ । ଦୁହିଙ୍କର ଗତି ନାହିଁ—ଅଚଳ ମଝିରେ ଏ ବ୍ୟବଧାନ କିଛି ନୁହେଁ । ଜଣେ ଆଉ ଜଣକୁ ଭାବୁଛି ଠିକ୍ ନିଜର ସତ୍ତା ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ଅଂଶ ଯେପରି ! କେବଳ ଚକ୍ଷୁର ମିଳନ—ଚାରୋଟି ଚକ୍ଷୁ—ଉଚ୍ଛୁଳା ଆନନ୍ଦ ମିଶା ପଲକ ନେଇ ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣର ଗୋପନଭାଷା ଫୁଟିଉଠୁଛି ଏଇ ପଲକରେ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଭାବୁଥାଏ—ଏତ ମନୁ ନୁହେ ? ଯେପରି ଆଉ କିଏ—ନୂଆ ରକମର, ବଦଳି ଯାଇଛି । ତାର ହସ, ତାର ଚାହାଣୀ ତାର ଦେହର ଗଠନ ଓ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ—ସବୁଟି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ! !

ଏକ୍ଷଣି ମନୁର ପ୍ରକୃତି ଦେହରେ ନୂଆ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉବଜିଉଠିଛି ! ଇମିତ ସୁନ୍ଦର ସେ ଆଗରୁ ନଥିଲା ! ତାର ପ୍ରକୃତି ନୂଆ ମାଦକତା—! ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଚକିତ ମୁଗ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟି ମନୁର ମୁହଁରେ ଲାଖି ରହିଲା ।

ମନୁ, ଚମକା ହସ ଦେଖା ହାଣି କହିଲା, ଯାଃ; ବଡ଼ ଠକ ତମେ—ପଣ୍ଟା ଯିବ ବୋଲି ବାନ୍ଧୁଥିଲ—ଗଲ ନାହିଁ ?

ବାଃ, ତୁମେ ଏ କଥା ଜାଣିଲ କେମିତି ?

ସେ ମା ପାଖରେ ଯେ ଡାକବାଜି କରୁଥିଲ !—କୁହତ ମୁଁ ମିଛ କହିଲି ?

ତେବେ—ତୁମେ ଡାକି ନ ଥିଲ, ମୁଁ କାହିଁକି ବା ବଳେ ବଳେ ଯାଇଥାନ୍ତି ?

ମୋର ଯିବା କଥା ମୁଁ କ'ଣ ନିଜେ ଜାଣିଥିଲି ! ସଞ୍ଜରେ ବାପା କହିଲେ । ପାଖାନ୍ତାରୁ ଆମେ ଗଲୁ !—ଆଚ୍ଛା ଏଥର କହି ରଖିଲି ଯିବେ !

କେବେ ?

ଦଶ'ରା ଛୁଟିରେ—ବାପା ବି ଯିବେ—କହୁଥିଲେ !

ନା, ମୁଁ ତୁମ ବାପାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଏକା ଯିବି ନାହିଁ ।

ମନୁ ଟିକିଏ ହସଟିଏ ହସି ଦେଇ କହିଲା, ନା ଏକା କେମିତି ହେଲା—ମୁଁ ସାଙ୍ଗରେ ଥିବି ! ଯିବ ତ !

ଦୃଢ କଣ୍ଠରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି କହିଲା, ନିଶ୍ଚୟ !

ଦୁହେଁ ହସି ଉଠିଲେ ।

ମାଉସୀ ପିଆଜ଼ି ଥାଳ ଡାକିଲେ, କରେ ଭିତରକୁ ଆସୁ-ନାହୁଁ ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଚାଲିଲା ସିଧା ସିଧା ମନୁର ପଢା ଘରକୁ । ଟିକିଏ

ପରେ ମଞ୍ଜୁ ହାତରେ ଜଳଖିଆ ଧରି ଗଲା ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇ !

× × × ×

ତା'ପରେ—

ସେଦିନ ।

ସଞ୍ଜ ହୋଇ ନାହିଁ । ମଞ୍ଜୁ ବସିଛି ବାରଣ୍ଡାରେ । ଅନାଭରଣା—କେଶ ଅସଂଯତ । ଦେହରେ ସାଧା ରଙ୍ଗର ଅଙ୍ଗା ଓ ଗେରୁଆ ରଙ୍ଗର ଶାଢ଼ୀଟିଏ ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ନୀରବରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା ମଞ୍ଜୁର ସାମନାରେ । ମଞ୍ଜୁ ଚମକି ଉଠି ନିଜର ଦେହକୁ ସଂଯତ କରି ନେଇ ଧରା ପଡ଼ିଗଲା ।

ହସି ହସି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି କହିଲା, ମାତାଜୀ ସଜିଛ କେଉଁ ଦିନଠୁ ?

ମାନେ ? ଠିକ୍ ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ—ଏ ମନ୍ତବ୍ୟ କାହିଁକି ?

ଏଇ ଛୋଟ କଥା ପଦକ ପୁଣି ଅବୁଝା ରହିଗଲା । ଆଚ୍ଛା, ନିଜ ବେଶକୁ ଚାହାଁନ୍ତୁ । ମୁଁ କ'ଣ ମିଛ କହିଲି ?

ଓଃ, ମଞ୍ଜୁ ହସିଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଠୁ ଉଠି ଚାଲିଗଲା ଘର ଭିତରକୁ—ବସ ମୁଁ ଆସୁଛି !

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ବସି ରହିଲା । ବ୍ୟବଧାନ ଅଳ୍ପ ସମୟ ମାତ୍ର ! ହସଭରା ପଲକ ନେଇ ମଞ୍ଜୁ ଆସି ସାମନାରେ ଠିଆ ହେଲା—ସେ ଆଉ ମାତାଜୀ ନୁହେଁ—କାମ ବିଳାସିନୀ ସୁବେଶା—ରତି ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ସରସ ଆଖିପତା ମେଲା ହୋଇ ରହିଗଲା—ମଞ୍ଜୁର ଏ ବେଶ ଦେଖିବା ପାଇଁ ! !

ମା ଡାକିଲେ—ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଜଳଖିଆ ପଠାଇବ ?

ନା, ମାଉସୀ—ଥାଉ ! ମୁଁ ପେଟ ଭରେଇ ଖାଇଛି ।

ଆରେ ଦୁଧ ଗିଲାସେ ଖା—ମନୁ ନେଇଯା ତ !

ଯାଃ, ତୁମେ ଛାଡ଼ବନି—

ମନୁ ଦୁଧ ନେଇ ଆସିଲା—ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମନୁ ହାତରୁ ଦୁଧ ନେଇ ତୃପ୍ତିର ପଲଙ୍କରେ ଶୁଇଁଲା ।

ମନୁ ପଚାରିଲା, ମା ଦୁଧରେ ଚିନି ଦେଇଚ ?

ନାରେ, ଦେଇନି—ତୁ ଦେଇ ଦେ !

ହସି ହସି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି କହିଲା—ମୋର ଚିନି ଦରକାର ହୁଏ ନା !

କଥା ନଶୁଣି ମନୁ ଦୁଧ ଗ୍ଲାସଟା ଛଡ଼ାଇ ନେଇ କହିଲା, ଦୁଧରେ ଚିନି ନ ଖାଇଲେ ଦେହ ଖରାପ ହେବ ଯେ—

ଓଃ, ଭାରି ଡାକ୍ତର ତ !

ଚିନି ଦେଇଁ ଦେଇଁ ମନୁ ଭିତରେ ଥାଇଁ କହିଲା ।

ନିଶ୍ଚୟ !

ଦୁଧ ଗ୍ଲାସ ଧରି ମନୁ ଯେତେବେଳେ ବଢ଼ାଇଦେଲା ତାର ଭିତରେ ଥିଲା ଅନ୍ତରଭରା ପ୍ରେମର ମଧୁର ଆବେଗ ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ କହିଲା, ତୁମେ ଟିକିଏ ନିଅ !

ଦୂରକୁ ଘୁଂଚି ଯାଇ ମନୁ ଦରଫୁଟା ହସମିଶା କଥାରେ କହିଲା—

ଯାଃ, ମୁଁ କ'ଣ ଛୁଆଟିଏ ହେଇଛି !

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଚମକି ଉଠିଲା—

ତାପରେ—

ଦୁଇଟି ଜୀବନ, ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣ—ଜଣକ ସୁଖ ଦୁଃଖରେ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ! !

ଦିନ ବିତିଗଲା ।

ଗୁମୁରା ସଞ୍ଜ—ବାହାରେ ଟିମ୍ ଟିପ୍ ବରଷା । ମନୁ ତାର ପଢ଼ାଘରେ ବସିଛି ଖୁବ୍ ଭଲ ପିଲାଟି ପରି । ସାମନାରେ ବହି ମେଲା ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ପୃଷ୍ଠା କିନ୍ତୁ ଲେଉଟୁ ନାହିଁ । ବାହାରର ଗୁମୁରା ସଞ୍ଜ ସାଙ୍ଗରେ ତାର ଅନ୍ତରର ଭାବ ଧାରା ଗୁମୁରି ଉଠିଛି । ସେ ଭାବି ଚାଲିଛି କେତେ ଆଉ କେତେ କଥା । ତାରି ଭିତରେ ତାର ମନେ ମନେ ଆଘାତ ଦେଉଛି ବାପାଙ୍କର ଘନ ଘନ ତାଡ଼ନା— ମାଙ୍କର ଶାସନ ! ଏଣେ ପୁଣି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଗମ୍ଭୀର ମୁହଁର ହସର ଫଲକ ! ଛୋଟ ଛୋଟ କଥା—କବିର ଭାଷା ! ମନରେ ତାର ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ଗୋଟାଏ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ! ତାର ଚିନ୍ତାଧାରା ଯେପରି ଗୋଲମାଲିଆ ହୋଇଉଠୁଛି, ସବୁ ଭୁଲି ଯାଇ ସେ ଭାବୁଛି କେବଳ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର କଥା—ତାର ହସ—ତାର କବିତା !

ଯ୍ୱା ଛଡ଼ା ସେତ ଆଉକିଛି ପାଇନି ତାଠାରୁ ! ଢଳ ଢଳ ଯୌବନ ତାର କ'ଣ କେବଳ ଏଇଆ ଚାହିଁଛି ? ଆଉକିଛି ନୁହେଁ ? ସେ ତାର ହୃଦୟ ଢାଳି ଦେଇଛି ତାଙ୍କଠାରେ କ'ଣ ଏଇ କଥା ପଦପଦ, ଆଉ ମିଠା ଛୋଟ ହସ ଟିକକ ନେଇ ! ନାରୀ ହୃଦୟ କ'ଣ ଏତକରେ ବୋଧ ହୋଇ ପାରେ ? ନା—ସେ ଯେପରି ଆହୁରି କିଛି ଚାହେଁ—ଏଇ ହସ ଖୁସି କଥା ବାହାରେ ଆଉ କିଛି—ସେ ଅନୁଭବ କରେ ଗୋଟାଏ ଅଭାବ—ହୁଏତ ଅଭାବର ରୂପ ରେଖା ସେ ଦେଇ ପାରେ-ନାହିଁ ! ମନରେ ତାର ସନ୍ଦେହ ହୁଏ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ତାଙ୍କୁ କ'ଣ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ ତେବେ—ନା କପଟତା ତାଙ୍କର ! ଅବୁଝା ରହେ—ଭାବନା ପୁଣି ସୃଜୁତ କରିବସେ ।

ସେ ତାର ହୃଦୟ ଢାଳି ଦେଇଛି ତାଙ୍କରି ପାଦତଳେ, ତାର ପରିଣତି ତ ସେ କେବେ ଭାବି ନାହିଁ ! ଆଜି ପୁଣି କାହିଁକି ? ସେ

ବା ଗୃହେଁ କଣ ? ଭାବି ଭାବି କଛି ଠିକ୍ କରି ପାରେନାହିଁ—ମିମାଂସା ତାର ହେଲା ନାହିଁ !

କେତେବେଳୁ ସେ ଲଣ୍ଠନ—ସଞ୍ଜଠ ଜଳି ଉଠିଛି । ବିଜୁଳି ଆଲୁଅରେ ଘରଟି ଆଲୋକିତ ହୋଇଉଠିଛି । ହଠାତ ଗୋଟାଏ ଛାୟା—ଜଣେ କିଏ ଆସୁଛି—ସେ ଚମକି ଉଠିଲା—ବହିଟାକ ଫେରି ଲୋଚାଇ ପଢ଼ାରେ ମନଦେଲା । ଚିନ୍ତାମଣି—ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଅଜଣା ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ନେଇ ପଶିଆଁଲା !

ପଢ଼ାରେ ଖୁବ୍ ମନ, ଦେଖୁଛି ? ଏତେ ପଚାରିଲେ ଚିନ୍ତାମଣି ମନୁ !

ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ମନୁ କହିଲା, ବସ !

ପଢ଼ାରେ ଗୋଳମାଳ ହେବନିତ ?

ନା—ସେ ଭୟ ନାହିଁ !

ଚିନ୍ତାମଣି ବସିଲା, ଦୁହିଁଙ୍କ ମଝିରେ ବିରାଟ ନୀରବତା !

ଦୁହିଁଙ୍କ ମନରେ ଅନ୍ୟର ଭଲ ପାଇବା ଉପରେ ସନ୍ଦେହ ! ଦୁହେଁ ଗୃହାନ୍ତି ଦୁହିଁଙ୍କ ହୃଦୟର ଗୋପନ କଥା ଏଇ ନିରୋଳା ସଞ୍ଜରେ । ମାଉସୀ ନାହିଁ, ମଉସା ନାହାନ୍ତି—ବନ୍ଧୁ ଘରକୁ ବୁଲି ବାହାରି ଯାଇଛନ୍ତି—ଘରେ ଏକା ମନୁ !

ଚିନ୍ତାମଣି ଭାବୁଛି କଥାଟିକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବ । ଏତେ ଦିନର ଅଲୁହା କଥାଟାର ମିମାଂସା ତାର ଦରକାର ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି ! ଗୃହ ଅନ୍ତର ଗୁମୁରି ସଞ୍ଜଡ଼ଙ୍କା ଝିପି ଝିପି ବରଷା ଭିତରେ ଏ ଦୁଇଜଣ ମାନ ! ଅଲୁହା କଥା ବାଟ ଖୋଜି ବୁଲୁଛି ପ୍ରକାଶପାଇଁ—ଦୁନିଆର ଆଖିର ଅନ୍ତରାଳରେ, ଏ ନିରୋଳା ଘରଟି ଭିତରେ ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣ ! ଭିତରେ ଉଦ୍‌ବେଳିତ ଭାବନା—ମୁହଁକୁ ଗମ୍ଭୀର କରାଇଦେଇଛି !

ମନୁର ମୁହଁ ଭଲକରି ନଇଁପଡ଼ିଛି—ବାହାର ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ସେ ଯେପରି ନିଜର ନିଭୃତ ଛାତିର ବ୍ୟଥାଟାକୁ ଚପାଇ ରଖିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟାକରୁଛି—ହୁଏତ ପାରୁ ନାହିଁ !

ହଠାତ୍ ଚିନ୍ତାମଣି ଡାକିଲା, ମନୁ !

ଉଁ—

ଗୋଟାଏ କଥାର ମୀମାଂସା ମୁଁ କରି ପାରୁନି ! ତୁମେ ତାର ମୀମାଂସା କରି ପାରିବ ? ପାରିବ ?

କି କଥା ? କହନା—ଏଥିରେ ଅନୁମତି ବା ଦରକାର କଣ ?

ଖୁବ୍ ଗୋଟାଏ ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା—ମୁଁ ଭାବି ଭାବି ଠିକ୍ କରି ପାରିନି—ମନରେ ସବୁବେଳେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ! ଆଜି ଆସିଛି ତୁମେ ତାର ମୀମାଂସା କରିଦବ ବୋଲି ! କୁହ—କରିବ !

ଯାହା ତୁମେ ମୀମାଂସା କରିପାରୁନା—ତା ମୁଁ କରିବି ? ତୁମେ କବି, ତୁମେ ଜ୍ଞାନୀ···

ନା ଭୁଲ ବୁଝୁଛ, ମନୁ ! ମୁଁ ଜାଣେ ତୁମେହିଁ ତା କରିପାରିବ !

ତେବେ କୁହ ନା—କଥାଟା କଣ ?

ମୋର ନୂଆ କାବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅବଶ୍ୟ—କେଇଟା ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଛି ମନରେ ।

କିମିତିଆ ପ୍ରଶ୍ନ ?

କୁହ ତେବେ—ଯିଏ ଯେଉଁ ଜିନିଷ ପାଇବାକୁ ଆଶାକରେ—ହୃଦୟ ଭରି ଆଶାତାର—ସେ କ'ଣ ତା କେବେହେଲେ ପାଇ ପାରେ ନାହିଁ ?

ବୁଝି ପାରିଲି ନାହିଁ ତୁମ କଥା ?

ଆଜି କିମିତି ବୁଝେଇବ ? ଅଚ୍ଛା, ଧରି ଜଣେ ଜଣଙ୍କୁ ତାର ଜୀବନର ସବୁ ସମ୍ପତ୍ତି ଦେଇ ଆଶା କରି ବସିଛି, ସେ ଆସିବ ବୋଲି ତାର ଚିନ୍ତା ତାର ଭାବନା ସବୁବେଳେ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ—ତାର ଏ ଆଶା ଉହାଡ଼ରେ ଅଛି ଅନ୍ତରତା ! ତେବେ ସେ କ'ଣ ତାର ଇପ୍ସିତ ଧନ ପାଇଁ ପାରିବନାହିଁ ?

ପାଇବାର ସାଧନା ତାର ଯଦି ଥାଏ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ପାଇବ !

ନା ପାଇନାହିଁ, ସେଇଠି ତ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ! ସେ ତାର ଜୀବନର ସବୁ ଦେଇଛି—ନିଜର ଅଜଣାରେ ହୁଏତ ଯାହାଠେଇଁ ଢାଳି ଦେଇଛି ସେ ତାକୁ ଦେଇନି କିଛି ! ଦାନର ନାହିଁ ପ୍ରତିଦାନ ।

ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରୁନାହିଁ—ଏହା କେବେ ହୋଇ ନପାରେ ଅସମ୍ଭବ ।

ଯଦି ଅସମ୍ଭବ ସମ୍ଭବ ହୁଏ—

ନା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ—ମୁଁ ତାର ପ୍ରତିବାଦ କରିବି । ସ୍ୱାବ ହୋଇପାରେ ସେ ତାର ପ୍ରତିଦାନ ଦେଇଛି, କିନ୍ତୁ ଦାତା ତା ଜାଣିପାରି ନାହିଁ—ବୁଝି ପାରିନାହିଁ ତାର ହୃଦୟ !

ବାଃ ତା ପୁଣି କିପରି ? ଯଦି ଜଣେ ପ୍ରକାଶ କରିନାହିଁ ଅନ୍ୟଜଣେ ବୁଝିବ କୁଆଡ଼ୁ ? ସେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁକି ? ଦାତା ଯେତେବେଳେ ଜାଣି ନପାରି ନିରାଶାରେ ଚାହିଁ ରହିଛି ତାକୁ ଜଣେଇ-ଦେବା ଗ୍ରହୀତାର ଉଚିତ ।

ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତ ଏହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ—ଏଇଟି ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରୁ ନାହିଁ । ବହୁତ ସ୍ଥାନରେ ବାହାରର ପରିସ୍ଥିତି ନେଇ ତାପରେ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ନେଇ ଜନପଣ୍ଠା ଖୋଲା ଖୋଲି ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଏ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାର ହୃଦୟରେ ସେ ଭାବ ଥାଏ ନିଶ୍ଚୟ ।

ସେ ଯାହା ହେଉ ଏଠା ତାର ଅନ୍ୟାୟ ନିଶ୍ଚୟ ଏତେ ଝଟେ ଚାହିଁ ରହୁଛି ତା କଥା ତ ବୁଝିବା ଦରକାର ତାର ! ଏଠା ବରଂ ନିଷ୍ଠୁରତା—ନୁହେଁ ?

ଭାବରେ ଭଙ୍ଗୀରେ ସେ ବହୁତ ଥର ପ୍ରକାଶ କରିଦେଇଥିବଣି ଦାତା ମନର ଭାବ ବୁଝିଥିବ ନିଶ୍ଚୟ ! ତା ନହେଲେ ସେ କେବେ ତାର ସବୁ ଦାନ କରି ଦେଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତା !

ଅବଶ୍ୟ ଉଚିତ—ମୁଁ ମାନିନେଉଛି !

ହଁ, ନିଜେ ଦାତା ଯେପରି ଦାନର ଭାବ ବୁଝି ପାରୁଛି ସେପରି ପ୍ରତିଦାନର ଭାବ ବୁଝିବା ଉଚିତ । ଦାନର ଗଭୀରତା ଓ ତା ଅନ୍ତରର ଗଭୀରତା ଉପରେ ପ୍ରତିଦାନର ଗଭୀରତା ନିର୍ଭରକରେ । ସବୁ ଜିନିଷ ତ ଆଉ ପ୍ରକାଶ କରିଯାଏ ନାହିଁ ।

ବାସ୍ତବିକ ସୁନ୍ଦର ସମାଧାନ । ଆଚ୍ଛା ଆଉ ଗୋଟାଏ କଥା—ଜଣେ ଜଣକ ସାଙ୍ଗରେ ମିଶି ଯିବାକୁ ଚାହେଁ ହୁଏତ ବାହାରେ ଅସୀମ ବାଧା ପଡ଼ୁଥାଏ—ସେ କଅଣ କରିବ ?

ଅନ୍ୟ ଜଣକ ତେବେ ସେଇପରି ମିଶିଯିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବ ତ ? ସେଇଠା ତ ସନ୍ଦେହ ।

ମୁଁ ତ କହୁଛି ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଚାହୁଁଥିବ । ତେବେ ସମାଧାନ ଆଉ ଦରକାର କଣ ? ଦୁହେଁ ମିଶିତ ଯିବେ—ବାହାରର ବ୍ୟବଧାନ କିଛି ନୁହେଁ ।

ତେବେ ତୁମେ କହୁଛ, ଦୁଇଟି ଉଚ୍ଛୁଳା ନଈ ବଢ଼ି ଯେବେ ମିଶି ଯିବାକୁ ଚାହୁଁବେ—ପଥର ବନ୍ଧ ତାକୁ କଣ ଏଡ଼ି ଦେଇ ପାରିବ ନାହିଁ ? ମୁଁ ତ ଭାବେ ସୁଦୃଢ଼ ବନ୍ଧ ଆଗରେ ଦୁହେଁ ଗର୍ଜି ଘୁମୁରି ଫେରିଯିବେ, ହୁଏତ ଭେଟ ହେବନି କେବଳ ଜୀବନଭରି ନିରାଶା ତାଙ୍କର ।

ତା ହୋଇ ନପାରେ —ଦୁଇଟିର ଏକ ଉଦ୍‌ବେଗ ଥିଲେ ଏକ ତାନରେ ସେମାନେ ବନ୍ଧଟିକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇ ପାରବେ— ବାହାରେ ତାଙ୍କର ମିଳନ କେହ ଦେଖି ନପାରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଭିତରେ ମିଳନ ଯେ ନିଶ୍ଚୟ । ମନ ଟାଣଥିଲେ ପଥର ବନ୍ଧ ବାଟ ଛାଡ଼ ଦେବ ଯେ —କେତେ ଦିନ ସେ ପ୍ରତିରୋଧ କର ପାରବ ?

ଏଟା କଣ ସମ୍ଭବ ?

ନିଶ୍ଚୟ ! ମୁଁ ତ ଏଇଆ ବୁଝିଛି ! ମୁଁ ପଚାରୁଛି ଗୋଟେ କଥା କହିବ ?

ପଚାର—

ଆଚ୍ଛା, କୁହତ —ଜଣେ ଯଦି ସବୁବେଳେ ମୁହଁ ଗମ୍ଭୀର କରି ବସେ ଆର ଜଣକ ପାଖରେ ଯିଏ ତାକୁ ତାର ଜୀବନ ଦାନ କରିଛି ସେଥିରୁ ସେ କଣ ବୁଝିବ ? ତାର ପ୍ରାଣରେ ବ୍ୟଥା ଆସିବ ନାହିଁକି ?

ନୀରସ ପ୍ରାଣରେ ସରସତା ଭାର ନଖେଳାଇ ମନର ଭାବକୁ ସବୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବା ତାର ଉଚିତ କି ?

ହୁଁ ଅବଶ୍ୟ ବୁଝିବାଟା ଭଲ । ଯେ ବାହାରେ ଯେତେ ଗମ୍ଭୀର ମାଲୁମ ହୁଏ ତାର ଭିତର ଭାବଟା ସେତେ ଗହିରିଆ ନୁହେଁ କି ? ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ ।

ଯିଏ ଯେତେ ଗମ୍ଭୀର ସେ ଯାହା କଥାଭାବେ —ଯାହାକୁ ଭଲପାଏ ସେଇ ଭାବନା ଓ ଭଲ ପାଇବାଟା ସେତେ ଗହିରିଆ— ଉତୁଙ୍କା ନୁହେଁ । ଆଉ ଯିଏ ଯେତେଶୀଘ୍ର ପ୍ରକାଶ କରିଦିଏ ଅନ୍ତର ଭାବଟାକୁ ତାର ହାଲୁକା ଚନ୍ତାଧାରା ଓ ଅଗଭୀର ଭଲ ପାଇବା !

ଦୁହେଁ ହଠାତ ନୀରବ—କିଏ ଆଉ କିଛି ପଚାରିବ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଦୁହିଁଙ୍କ ମନର ଅବସ୍ଥା ପରିଷ୍କାର ହୋଇ ଆସିଲା; ଅଯଥା ସନ୍ଦେହ ଦୂରୀଭୂତ ହେଲା । କେହି ଆଉ ବ୍ୟସ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ପ୍ରଶ୍ନ ଛଳରେ ସେମାନେ ନିଜନିଜର ଅନ୍ତରଟାକୁ ପରିଷ୍କାର କରିଦେଇଛନ୍ତି । ମନରେ ଅବସାଦ ନାହିଁ—ତୃପ୍ତି, ଅପାର ଆନନ୍ଦ !

ଦୁହେଁ ନିଜ ନିଜର ତୃପ୍ତି ଲୁଚେଇ ଲୁଚେଇ ଉପଭୋଗ କରିବାପାଇଁ ସାଇତି ରଖିଲେ ଛାତିଭିତରେ—ବାହାରକୁ ଫୁଟେଇବା ଯେପରି ଦରକାର ମନେ କଲେ ନାହିଁ । ବାହାରେ ଯେପରି କେହି ନଜାଣୁ । ପ୍ରତି ରକ୍ତ ବିନ୍ଦୁ ପ୍ରତି ଲୋମ କୂପ ସେଇ ତୃପ୍ତି ଓ ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରୁ ।

ତେବେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଆଖି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା—ଏକା ସମୟରେ । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଚାହିଁଲା ମନୁର ଆଖିକୁ—ମନୁ ଚାହିଁଲା ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଆଖିକୁ । ଚାରିଗୋଟି ଚକ୍ଷୁର ମିଳନ !—ମନୁର ଆଖିଦୁଇଟା କାନ୍ଥ ଫେରି ଆସିଲା—ହାରମାନି ।

ଜଣେ ବୁଝିଲା, ଆଉ ଜଣକର ବେଦନା ବ୍ୟାକୁଳତା ଛାତିଭରା ଗୋପନ ଭାଷାର ମର୍ମ । ଜଣେ ଶୁଣିଲା ଆର ଜଣକର ମରମର ଅକୁହାକଥା !

ବାହାରେ ଝିପ୍ ଝିପ୍ ମେଘ—ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ଠିକ୍ ଆଗପରି ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଉଠି ଠିଆହେଲା ।

ମନୁ ପଚାରିଲା, ଜଡ଼ିତ କଣ୍ଠରେ, ଚାଲିଗଲଯେ—
ମିମାଂସାତ ହୋଇଗଲାଣି—ଅବସର ଆଉ ନାହିଁ ! ମୁଁ ଚାଲିଲି ।
ଓଃ ଗର୍ବୀତା ଅଭିମାନ ଦଅ ତାରସୁର !

ନଶୁଣିଲାପରି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଚାଲିଗଲା—ମନର ତୃପ୍ତି ତାର ଏ ଛୋଟ ଅଭିମାନକୁ ଏଡ଼ି ଦେଇଛି । ମନୁ ଚାହିଁ ରହିଲା ତାର

ଗତପଥକୁ ମୁକ୍ତ, ଅପଲକ ଆଖି ଦୁଇଟି ମେଲାଇ ଅଭିମାନ ତାର ମିଳାଇ ଗଲା । କିନ୍ତୁ ବାସନା ତୀବ୍ର ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ଏଇ ହସଖୁସିର ଧନ ଉହାଡ଼ରେ ଯେ ଅନ୍ଧାର କଟି ମିଛିଆ ଗୀତ ଉପହାସ କରୁଛି, ବେଳ କାଳ ଦେଖି ଆସିବ ବୋଲି, ଯା କେହି କେବେ ଭାବି ନାହିଁ, ମୁକୁଳା ଆକାଶରେ ଅଦିନିଆ ମେଘର ଝଙ୍କୁର—ଝଡ଼ ବରଷାର ଧୂମ୍ !

ସଙ୍ଗୀତ ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ମନୁ—ସୁନାର ପଦକ ! ବେତାରରେ ତାର ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଛି ! ମନୁ, ଗର୍ବରେ ଫୁଲି ଉଠିଛି ତାର ମନ ପ୍ରାଣ ! ଏତେ ବଡ଼ ସମ୍ମାନ ! ତାର ଛୋଟ ସଂସାରର ପରିସର ଡେଇଁ ସେ ହଠାତ ପାଦ ଦେଇଛି ଗୋଟାଏ ବିରାଟ ମୁକ୍ତ ପରିସରରେ । ତାର ଭିତରେ କେତେ ଅଜଣା ଅଶୁଣା ଯୁବକଙ୍କ ପିପାସାଭରା ଗୃହାଣୀତ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିନାହିଁ—ତଥାପି ପଡ଼ୁଛି ତାର ଉପରେ ଏତେ ଗୁଡ଼ାଏ ଲୋଲୁପ ଦୃଷ୍ଟିର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ମେଳ ।

ଅଧ୍ୟାପକ ଶମ୍ଭୁନାଥଙ୍କ ଝିଅ—ଦୁନିଆ ଜାଣିଲା, ବନ୍ଧୁମଣ୍ଡଳରେ ତାର ଯେପରି ସୁଖ୍ୟାତି—ଅପରିଚିତ ଅବନ୍ଧୁ ମଣ୍ଡଳରେ ବରଂ ତା ଠାରୁ ବେଶୀ ! ମନୋରମା ଦେବୀ—ସୁଗାୟିକା—ସୁନ୍ଦରୀ, ତାପରେ ଯୁବତୀ ! କିଏ କେତେ ଉପାୟ ଖୋଜି ପରିଚୟ ପାଇଁ ଆଶା ପୋଷି ରହିଲେ । ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କେତେଜଣ ବି ବାସ୍ତବ ପରିଚୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ—ହୁଏ ତ ସବୁଠି ବେଶୀ ପରିଚିତ ସତୁ ! !

ଶମ୍ଭୁନାଥଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସୁପାରିଶ ମୁତାବକ ସତ୍ରୁକୁ ସଙ୍ଗୀତ ବିଦ୍ୟା ଶିଖାଇବା ପାଇଁ ସେ ଘରକୁ ଡ଼ାକିଲେ ।

ସେ ନିଜେ ସଙ୍ଗୀତର ଜଣେ ଭକ୍ତ—ଗାଇ ଜାଣନ୍ତି—ତେଣୁ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞଙ୍କୁ ଆଦର କରି ସ୍ନେହ ଢ଼ାଳି ଦେବା ତାଙ୍କପକ୍ଷରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ—ବରଂ ଖୁବ ସହଜ ।

ସତ୍ରୁ, ଖୁବ ଭଲ ପିଲାଟି ପରି ତାର କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲିଚଳନ । କଥାଗୁଡ଼ିକ ମିଠା ମିଠା ଓ ମାଇକିନିଆଙ୍କ ପରି ସରସ । ଚେହେରା, ତେତେ ସୁନ୍ଦର ନୁହେଁ—ରଙ୍ଗ ସାବନା—ଗାଲ ଦୁଇଟି ଟିକିଏ ପଶି ଯାଇଛି ଆଉ ମୁହଁଟି ତାର ଓଠ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ଲମ୍ବ ହୋଇ ଆସିଛି । ନାକଟି ଖୁବ ସୁନ୍ଦର ଆଉ ସବୁଠୁ ସୁନ୍ଦର ତାର ଲମ୍ବ ଆଖି ଦୁଇଟି । ଦାନ୍ତ ଚିପି ଚିପି ଖୁବ ଧିର ପାଟିରେ ସେ କଥା କହେ—ଯେ ଶୁଣେ ସେ ଖୁସି ହୁଏ । ନିଜର ବେଶ ପ୍ରତି ତାର ବି ଟିକିଏ ଭଲ ରକମର ଆଦର ଥାଏ । ଚପମ୍ପାଠା ସୁନେଲି ରଙ୍ଗର ଫରମାଦଆ । କୁଞ୍ଚିତ କେଶ ଗୁଡ଼ିକ ଯତନରେ କୁଣ୍ଡା ହୋଇଥାଏ । ଧୋତି ପଞ୍ଜାବୀ ପରିଷ୍କାର ଓ ଯତନଦିଆ ହାତରେ ପରିହିତ । ଦେହର ଗଠନ ଟିକିଏ କୃଶ !—ଏହାଛଡ଼ା ହାତର ଅଙ୍ଗୁଳିଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣଙ୍କଠାରୁ ଟିକିଏ ଲମ୍ବ ସେଥିରୁ ତାର କଳାବିତ୍ ଗୁଣଟା ଯେ କେହି ଅନୁମାନ କରି ପାରିବ ।

ସତ୍ରୁ, ଖୁବ ଭଲ ବୀଣା ବଜାଏ—ଏଇ ତାର ବାହାଦୁରି । ତାପରେ ତାଳମାନ ଓ ସଙ୍ଗୀତର ଲହରରେ ସେ ମୋହିନୀ ଶକ୍ତି ଖେଳାଇ ପାରେ । ଚୁମ୍ବକଟଣା ନିଶା ତାର ସଙ୍ଗୀତରେ ।

ମନୁକୁ ଦେଖି ତା ଆଖିରେ ବି ଜଳି ଉଠିଥିଲା ଗୋଟାଏ ପିପାସା । ସେ ନିଜେ ଭାବେ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ବୋଲି । ତଥାପି ଅନ୍ତର

ସୁନ୍ଦର କରି ସେ ନିଜକୁ ସଜାଇ ବସେ—ତାପରେ ସେ ଯାଏ ! ମନୁ, ଗ୍ରହୀତାର ! ବୀଣା ବଜାଇ ଶିଖେ !

କ୍ରମେ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ଘର ମୁଖର ହୋଇ ଉଠିଲା ଝଙ୍କୃତ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷାରେ । ଦିନ ପରେ ଦିନ ଆସେ-ସଂଗୀତ ଶିକ୍ଷାର ସମୟ ବରଂ ବଢ଼େ, ଆଉ କମେ ନାହିଁ । ବେଳେ ବେଳେ ଅଧ୍ୟାପକ ନିଜେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଶୁଣନ୍ତି-ଭାବ ବିହ୍ୱଳ ! ସଙ୍ଗୀତରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ପୁଲକି ଉଠେ ! ସେ ବରାଦ ଦେଇ ବସନ୍ତି, ଗାଅତ ମା ସେଇ ଭଜନଟି—

ମନୁ ଗାଏ ବାପାଙ୍କ ବରାଦ ଭଜନ !

ଏଣିକି ସବୁ ଆଉ ମନୁର ଗୀତ ଶିଖା ହେଲା ବେଳେ କେହି ପ୍ରାୟ ସେଠି ନ ଥାନ୍ତି—ବାପା ତାଙ୍କର ଘରେ ଥିଲେ ବି ଅନ୍ୟ ଘରେ ଯାଇଁ ବସନ୍ତି—ମା ସେ ସବୁ ସଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବି କରନ୍ତି ନାହିଁ—ଓଡ଼ିଆ ଘରର ଲଜ୍ଜାଶୀଳୀ ବୋହୂ ସିଏ ! ତାପରେ ଷ୍ଟୋଭ ଜାଳି ସେ ତାର ନିଜର ପଢ଼ାପଢ଼ି ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ ! ଦୂରରେ ରହି ବାପା ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି ସଙ୍ଗୀତର ମାଧୁରୀ ! ମନୁଗାଏ ତାଳଦିଏ ସବୁ ! ନିତିବେଳା ସଞ୍ଜର ନିତିବେଳା ଘରେ-ଦୁହେଁ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଏ ସତ, ସଞ୍ଜୁଆ ଦେଖା ତାର ପ୍ରାୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ମାଉସୀ ସଙ୍ଗରେ ଏଣୁତେଣୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଚାଲିଆସେ । ମନୁ ତେଣେ ଗୀତ ଶିଖୁଥାଏ—ଭେଟ ହେବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ଯାହା ବା ସେ ଯାଆନ୍ତା ସେ ଜାଣେ ସବୁ ତାର ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷକ—ତାର ଜଣାଶୁଣା ଲୋକ ସିଏ—ବିପକ୍ଷରେ ସେ ବହୁତ ଥର ବହୁତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶତ୍ରୁ ଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇଛି । ଏଠି ହୁଏତ ନିଜର ପରିଚୟ ଦେଇ ସେ ସେପରି ଉକ୍ତଭାବ ଆଣିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ପଛେଇ ଆସେ ।

ସତ୍ତୁ, ସେଇ ପିଲା ଦଳର ସତ୍ତୁ ! ଭଲ ରକମର ତାର ମନେ ପଡ଼େ ତାର କଥା—ତାର କୁଟିଳ ପ୍ରକୃତି !

ସେଦିନ । ଛାତ୍ର ଜୀବନ । ବୟସ ମୋଟେ ପନ୍ଦର ଷୋହଳ । ସତ୍ତୁ ଓ ଶତ୍ରାମଣି—ଦୁହେଁ ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ର ! ଭାରତ ଥିଲା ଇଂରେଜଙ୍କ ରାଜୁତିରେ । ତେବେ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ସରି ଯାଇଥିଲା, ଯୋଗ୍ୟ ନେତାମାନେ—ଦେଶର ମୁକ୍ତି ସଂଗ୍ରାମରେ ଯେଉଁମାନେ ବନ୍ଦୀଜୀବନ ବରଣ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ହେଲେ ମୁକ୍ତ ! ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ତେଜି ଉଠିଲା—ସଫଳ ହେଲା । କ୍ରମେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଭାରତର ଚାଳିଶ କୋଟି ଲୋକଙ୍କ ଦାବୀ ଗ୍ରହଣ କଲେ—ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ । ସେହି ସନ୍ଧି ସ୍ଥଳରେ ହୀରାକୁଦର ଜନମ ! ଇତିହାସର ଗୌରବମୟ ହୀରାର ଖଣି ଯେଉଁଠି ଥିଲା, ଏ ସେହି ହୀରାକୁଦ୍ ! ବିରାଟ ଜଳଭଣ୍ଡାରର କଳ୍ପନା ଚାଲିଥାଏ ସେତେବେଳେ ।

ଗୌନ୍ତିଆ ରାମ ଦାସ, ଖୁବ୍ ଖ୍ୟାତନାମା ଲୋକ; ବିସ୍ତର ଜମିବାଡ଼ି ! ସବୁ ତାଙ୍କର ଯାଉଛି ଏଇ ହୀରାକୁଦ ଜଳଭଣ୍ଡାରରେ ବୁଡ଼ି ରହୁଛି ! ବନ୍ଧ ଯୋଜନାର ପରିକଳ୍ପନା ବେଳେ ସେ ବିରୁଦ୍ଧ ଦଳ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ସବୁ ଗୌନ୍ତିଆମାନଙ୍କୁ, ପୁଞ୍ଜିପତିମାନଙ୍କୁ ମତାଇଲେ—ହୀରାକୁଦ ଜଳଭଣ୍ଡାର ହେଲେ ଆମର କ୍ଷତି ହେବ—ଲୋକମାନଙ୍କର ଗୃହବାସ ବୁଡ଼ି ଯିବ—ସରକାର କିଛି ପ୍ରତିକାର କରିବେ ନାହିଁ । ଆମ ସମ୍ବଲପୁରିଆ ଭୋକ ଉପାସରେ ମରିବା । କଟକୀଲୋକେ ଲାଭ ପାଇବେ ବଢ଼ିରୁ ସେମାନେ ରକ୍ଷା ପାଇବେ । ତାଙ୍କର ବାର ଜାତିର ଫସଲ ହେବ । ଆଉ ଆମେ ଦାଣ୍ଡର ଭିକାରୀ ହେବା !

ସବୁ ଗୌନ୍ତିଆ ଏକ ହେଲେ । ସରକାର ସମ୍ବଲପୁରିଆଙ୍କର କ୍ଷତି କରୁଛନ୍ତି । ଗରୀବ ନିରୀହଲୋକଙ୍କୁ ମତେଇ, ମଦ ଖାଇବାକୁ

ପଇସା ଦେଇ ସେମାନେ ଲୋକମତ ଦୃଢ଼ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସମ୍ବଲପୁର ସହରର ବହ୍ନି ଜଳିଲା । ବଡ଼ ବଡ଼ ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କ କଥା ରହିଲା ନାହିଁ । ସମସ୍ତ ପ୍ରଜା ପାଟି କରି ଉଠିଲେ— ହୀରାକୁଦ୍ ବନ୍ଧ ହେବ ନାହିଁ । ହୀରାଖଣ୍ଡ ବୋଲି ପତ୍ରିକା ଗୋଟାଏ ବାହାରିଲା ଖୁବ୍ ଜୋର ସୋରରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଲା ।

ଏହି ରକମର ଅପପ୍ରଚାରର ଦ୍ୱାରା ସମୁଦ୍ର କୂଳିଆ ଅଞ୍ଚଳ ଉପରେ ସମ୍ବଲପୁର ଲୋକମାନେ ବିପ୍ଳବ ଆରମ୍ଭ କଲେ—ଗୁଣ୍ଡାମି ବାସନ୍ଦରେ ତାଙ୍କ ଭିତର ରାଗ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ରାଜ ମହଲରେ ମଧ୍ୟ ଏ ବିଷୟ ପ୍ରଚାର ହେଲା !

ପ୍ରକୃତ ଦେଶପ୍ରେମୀଙ୍କର ଏଥିରେ କିନ୍ତୁ ମୋଟେ ସମର୍ଥନ ନଥିଲା । ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ଯେ କେତେ କ୍ଷତି କରିବ ଏହା କଳ୍ପନାର ବାହାରେ । ହୋଇପାରେ ଏ ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ କେତେ ଲୋକଙ୍କର ଜମିର ଲୋକସାନ, ତଥାପି ଦେଶର ସମୂହ କଲ୍ୟାଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯେ ଏହା ମହୋପକାର ସାଧନ କରିବ ! ନିସ୍ୱାର୍ଥପର ଭାବରେ ଯେଉଁମାନେ ଦେଶର ହିତ ଓ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଚାହୁଁଥିଲେ ସେମାନେ ସରକାରଙ୍କ ସମର୍ଥନ କଲେ । ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିର ସରକାର ଦେଶ ପାଇଁ କେବେ ଅମଙ୍ଗଳ ଚିନ୍ତା କରି ନ ପାରେ । ବନ୍ଧ ନିର୍ମାଣର ସପକ୍ଷରେ ଦଳର ବି ସୃଷ୍ଟି ହେଲା, ତାର ଅଗ୍ରଣୀ ଥିଲେ ଚିନ୍ତାମଣିର ବାପା, ନିଜେ ! ଦେଶ ସେବାରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଗଢ଼ା—ସେ ପଛକୁ ହଟି ଯିବାର ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ଖୁବ କମ ସମର୍ଥକ ନେଇ ତାଙ୍କର ଦଳ ଗଢ଼ାଗଲା ।

ଏଣେ ରାଜ ମହଲରେ ବି ଭିଡ଼ା ଓଟାରି ଲାଗିଲା—ନାନା ମତବାଦର ସୃଷ୍ଟି ! ଏକ ଦଳର ନେତା ଚିନ୍ତାମଣି ବାପାଙ୍କ ଅର୍ଦ୍ଧ

ନେଇ; ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସତ୍ରୁ—ଗୌନ୍ତ୍ରଅ ରାମଦାସଙ୍କ ଗୁମାସ୍ତାଙ୍କ ପୁଅ—ତାଙ୍କର ଅନ୍ନରେ ପ୍ରତି ପାଳିତ !

ସ୍ୱାର୍ଥପରତାର ସୀମା ଟପିଲ—ଗୌନ୍ତ୍ରଆମାନଙ୍କର ଭିତର ରହସ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଜାଣି ଗଲେ । ଯେଉଁଠି ବଡ଼ ସମସ୍ତ ଗୁପ୍ତୀ, ଗରିବ ମଲା ମନ୍ତ୍ରୀଆମାନେ ଜାଣିଲେ ତାଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ବଢ଼ାଇ ଦେଶର ସମୃଦ୍ଧ କଲ୍ୟାଣ କରିବ ଏଇ ବନ୍ଧ ! ଦରିଦ୍ର ପ୍ରଦେଶଟି ଧନ ଧାନ୍ୟରେ ପୁରି ଉଠିବ! ବନ୍ଧ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହେବ ।

ଆନ୍ଦୋଳନ ଦବି ଗଲା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଲୋକ ମତ ନପାଇ । ସ୍ୱାର୍ଥପର ଗୌନ୍ତ୍ରଆମାନେ କେବଳ ଗର୍ଜି ଉଠୁଥାନ୍ତି । ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ କାମ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ପ୍ରଥମ ଜାତୀୟ କୀର୍ତ୍ତି ହୀରାକୁଦ ! ସ୍ୱାର୍ଥପର ଲୋକଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୃଦ୍ଧ କଲ୍ୟାଣ ଆଗରେ କୁଆଡ଼େ ଉଭେଇ ଗଲା ।

ତଥାପି ବନ୍ଧ କାମରେ ବିଭ୍ରାଟ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ କେତେକ ଯୁବକଙ୍କୁ ନେଇ ଗୁଣ୍ଡାଦଳ ଗଢ଼ା ଗଲା—ତାର ଭିତରେ ସତ୍ରୁ ବି ଥିଲା । ଯେତେ ରକମର କଳ୍ପନା କରି ସେମାନେ ବାଧାସୃଷ୍ଟି କଲେ ସବୁ ପଣ୍ଡ ହେଲା । ଜାତୀୟ କୀର୍ତ୍ତି ଅକ୍ଷତ ହୋଇ ରହିଲା—କେବଳ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଶତ୍ରୁତା ରହିଗଲା ସତ୍ରୁ ଆଉ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଭିତରେ !

ସେଇ ଦିନଠୁ ବାରବରଷ ବିତି ଯାଇଛି । ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ହୋଇ ପାଣି ଲହଡ଼ା ଖେଳୁଛି । ଦେଶର ବହୁତ କଲ୍ୟାଣ ସାଧିତ ହେଉଛି । ଚାରିଆଡ଼େ ନାଳ ଦ ପାଖରେ ଶ୍ୟାମଳ କୃଷି କ୍ଷେତ ଶରତ ପବନରେ ଡେଉ ଖେଳୁଛି—ଶୀତ ଦିନରେ ନାନା ରକମର ଶସ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟରେ କ୍ଷେତଗୁଡ଼ିକ ହସି ଉଠୁଛି—ବରଷକରେ ଚାରି ଫସଲ । ଏବେଣି ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟରେ ଆଶାତୀତ ଉନ୍ନତି । ତଫାଉ

ଏଇ କେଇଟା ବରଷ ମାତ୍ର—ସମ୍ବଲପୁର ଥିଲା କ'ଣ ହୋଇଛି କ'ଣ ?

ସନ୍ତୁ ଅନେକଦିନୁ ଫେରିବାର—ସେ ଫେରିଛି । ଦେଶର ଅନେକ ଅଦଳ ବଦଳ ହୋଇଛି । ସନ୍ତୁ ବିଦେଶରେ ବୁଲି ସଙ୍ଗୀତ ସାଧନା କରିଛି । ଆଜି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ତାରି ଏଇ ପରିସର ଭିତରେ ରହି ଦେଶର ଜଣେ ବିପ୍ଳବ ସୃଷ୍ଟିକାରୀ କବି ହୋଇ ପାରିଛି ! ତଥାପି ସନ୍ତୁ ପାଖରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ପୁରୁଣା ଅପରାଧ ରହିଛି—ସେଦିନର ଷଦୁତା ରହିଛି । ସନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ସାମନାରେ ହେବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ଆଉ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ସନ୍ତୁକୁ ଦେଖିଲେ ଘୃଣାରେ ପୂରିଉଠେ ।

ହୁଏତ ସେହି ସନ୍ତୁ, ଆଜି ମନୁର ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷକ । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଜାଣିଛି—ଜାଣି ସେ ଅଲଗା ରହୁଛି ! ମନୁର ଗୀତ ଶିଖା ହେଲା-ବେଳେ ସେ ଯାଏ ନାହିଁ । ମନୁ ଅନେକଥର ପଚାରିଛି—ତାହିଁକି, ଆସୁନା ?

ସମସ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ—ତାପରେ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷାରେ ବାଧାଦେବା ମୋର ଇଚ୍ଛା ବି ନୁହେଁ—ତୁମେ ଗୀତ ଶିଖ ମୁଁ ଶୁଣି ଖୁସିହେବି !

କ୍ରମେ ମନୁର ସଙ୍ଗେ ମିଳାମିଶା ଓ ଆଳାପ କମି ଆସିଲା, ସୁଯୋଗ ଅଭାବରେ । ମନୁର ଗୀତ ଶିଖା ଝୁଙ୍କ ବଢିଯାଇଛି ଖୁବ୍ ! ସନ୍ତୁ ନ ଥିଲାବେଳେବି ସେ ବସି ସ୍ୱର ସାଧନା କରେ ବୀଣାରେ ତାନ ଦେଇ । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଯାଏ, ମନୁ ପାଖରେ ବସେ—ସେ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱର ସାଧନାରେ ମାତିଥାଏ—ନିହାତି ମାମୁଲି ଧରଣରେ ପଦେ ଦିପଦ କଥାଛଡ଼ା ସେ ବେଶୀ କିଛି କହେ ନାହିଁ ।

ଦେଖେଇ ଦେଖେଇ କେତେଥର ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି କହିଛି, ମନୁର ଗୀତ ଶିଖା ଝୁଙ୍କ ଖୁବ୍ ବଢିଯାଇଛି ।

ମନୁ କହନ୍ତି, ତା ତ ହେବା ଦରକାର ! ଗୀତ ଶିଖିବାଟା ଗୋଟାଏ ବଡ଼ କଳା—ତୁମେ ତ କହୁଚ ? ମତେ ଗୀତ ଶିଖିବାକୁ ଭାରି ଭଲ ଲଗେ । ସେଇଁ ଝୁଙ୍କରେ ମୁଁ ଖାଇବା ପିଇବା ବି ଭୁଲିଯାଏ ।

ସେଯାତ ଦେଖୁଛି । ଟିକିଏ କମେଇ ଦିଅ ! ଅତି ଝୁଙ୍କଟା ଭଲ ମାଲୁଦିଏ ନାହିଁ ଯେ—

ମନୁ ତାର ଜବାବ ଦିଏ ନାହିଁ । ମୁହଁ ତାର ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ-ଯାଏ । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଯୁବପ୍ରାଣରେ ଦାଗଲଗିଲା, ସନ୍ଦେହର ଦାଗ ! ସେ ମନେ ଅଭିମାନ କରି ବସିଲା । ମନୁଉପରେ ତାର ରାଗ ! ସେ ବେଖାତିର କରନ୍ତି । ରାଗଟା ବଢ଼ିଲା, ଅଭିମାନ ଖୁବ ଟାଣ ହୋଇ ଆସିଲା, ଦିନେ ନହେଁ ଦି ଦିନ ନୁହେଁ ସାତଦିନ । ମନୁର ଅନ୍ତରଭାବ ସେ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲା ଏଇ ରାଗ ଭିତରେ । ଦୁଏତ ରାତିରେ ନିଦ ନାହିଁ, କାହିଁରେ ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ଭାବିଥିଲା ମନୁ ତାକୁ ପୁଣି ଆଦରକରି କହିବ, କଥା କହିବ ଆଗେ । ତାପରେ ପୁଣି ଆଗଦିନର ହସଖୁସି ଫେରି ଆସିବ । ମନୁ ଅଜ ସିଏ !

ନିତି ସଞ୍ଜବେଳେ ସେ ଶୁଣେ ସତୁ ଗୀତ ଗାଉଛନ୍ତି; ମନୁ ଶିଖୁଛନ୍ତି—ଯେପରି ହୃଦୟ ଖୋଲି ଗୀତରେ ଦୁହେଁ ଭାସି ଉଠୁଛନ୍ତି—ଏକପ୍ରାଣ ଏକ ମନ ହୋଇ ! ନିଜକୁ ସେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ବସେ ନହେବ କାହିଁକି ଏପରି ମନ ଖୋଲି ? ସତୁ ଯୁବକ ଆଉ ମନୁ ଯୁବତୀ । ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ସଙ୍ଗୀତର ଆଦର କରେ । ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କ'ଣ ଅଛି ? ମନୁ ଠିକ ସେଇଆ କରନ୍ତି । ସେ ଯାହା ଭଲପାଏ ସେ ଜିନିଷ ଦାନ କରୁଛନ୍ତି ସତୁ ! ସୁନ୍ଦର, ଚମତ୍କାର ! ସେ ନିଜେ ସଙ୍ଗୀତ ବିଷୟ ଜାଣେ ବା କ'ଣ ? ମନୁ କାହିଁକି ତାକୁ ଆଦର କରିବ । ସେ ବା କିଏ ? ତାଙ୍କର ଏ ଆନନ୍ଦରେ ବାଧା

ଦେବାକୁ ? ତାର ଅଧିକାର କାହିଁ ? ହେଲା ଏବେ ସତ୍ତୁ ମଦଖାଏ, କୁସଙ୍ଗ କରେ, ଚରିତ୍ର ଦୋଷ ଅଛି—କିଏ କାହିଁକି ଜାଣିବ ସେ କଥା ? ଏବଂ ଘରେ ତ ସେ ସୁନ୍ଦର ଭଦ୍ରଲୋକଟିଏ !

ସନ୍ଦେହ ତାର ଜମାଟ ବାନ୍ଧିଲା ମନୁ ଉପରେ ସତ୍ତୁ ନେଇ । ଥରେ କ'ଣ ମନ ହେଲା ସେ ଲେଖିବସିଲା ଖଣ୍ଡେ ଛୋଟ ଚିଠି ମନୁ ପାଖକୁ ! ସେଥିରେ ଥିଲା ତାର ମନର ସନ୍ଦେହ ଭରା ଭାବର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି—ଅଭିମାନରେ ବୁଢ଼ାତାର ଦରଦ ଭରା କ୍ରୋଧ !

ଚିଠି ଲେଖା ସରିଲା । ସେ ପୁଣି ଥରେ ପଢ଼ିଲା, ମନକୁ ଆସିଲା ନାହିଁ ବହୁତ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ତା ପ୍ରାଣରେ । ସତ୍ତୁ ନେଇ ମନୁକୁ ସେ ସନ୍ଦେହ କରେ କାହିଁକି ? କିଛି ସେ ଦେଖିନି— କେବଳ ମନର କଳ୍ପନା ଛଡ଼ା ଅଉକିଛା କ'ଣ ହୋଇପାରେ ? ଏଟା ତାର ଅନ୍ୟାୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି ! ତଥାପି ମନକୁ ବୋଧ ଦେଇ ପାରେ ନାହିଁ—ସନ୍ଦେହତାର ବଢ଼ୁଛି କରି ବସିଲା ।

ଥରେ ସେ କଥା ଛଳରେ ମଉସାଙ୍କ ଆଗରେ କହିଲା, ମନୁର ପଢ଼ାପଢ଼ି ବୋଧହୁଏ ଆଉ ହେବ ନାହିଁ ! ସବୁବେଳେ ତ ତାର ଗୀତ ଶିଖା ଚାଲିଛି !

ମଉସା କହିଲେ, ଗୀତଟା ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ଗୁଣ ! ଝିଅମାନଙ୍କର ଏ ଗୁଣଟା ହାସଲ କରିବା ଉଚିତ ! ତେବେ ଏତେ ବେଶୀ ନୁହେଁ ।

ମଉସା ଅବଶ୍ୟ ତା କଥାର ମର୍ମ ବୁଝିଲେ । ତାଙ୍କ ତାଗିଦରେ ଗୀତଶିଖା ସମୟ ବଦଳିଲା ! ମଝିରେ ମଝିରେ ବନ୍ଦ ବି ହେଲା । ତେବେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ହେଲା ନାହିଁ । ବରଂ ସତ୍ତୁ ସଙ୍ଗରେ ଏକ ଘରର ଘନିଷ୍ଠତା ବଢ଼ିଲା । ଏମାନେ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ଥରେ ବୁଲି ଥରେ ଗଲେ ।

ମନୁ ଉପରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଯେ ପୁଞ୍ଜିଭୂତ ସ୍ନେହଥିଲା ସେ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସନ୍ତୁର ଚରିତ୍ର ସନ୍ତୁର ଢଙ୍ଗଢାଙ୍ଗ ଓ ତାଙ୍କ ଘର ଚାଲିଚଳନ ସେ ଭଲ ରକମର ଜାଣେ । ହୁଏତ ମନୁକୁ ସେ ଏପରି ଲୋକ ହାତରେ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସନ୍ତୁର କଥା ସେ ଯାହାଜାଣେ ମାଉସୀ ଆଗରେ ନିଭୃତରେ କହି ବସିଲା ଆଉ ତାଗିଦ କରିଗଲା ସେମାନେ ଯେପରି ତାଙ୍କଘରକୁ ଆଉ ଯା ଆସ ନ କରନ୍ତି ।

ମାଉସୀ ସନ୍ତୁକୁ ମନ ଭିତରେ ଖୁବ୍ ସ୍ନେହ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେ ବିଚାରି ଖୁବ୍ ସରଳ ଓ ସୋଜାଲୋକ । ସନ୍ତୁ ସାଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବି କରିଛନ୍ତି । ତାର କଥାର ମିଠାରେ ନିଜର ସ୍ନେହ ସେ ଭରି ଦେଇଛନ୍ତି । ସନ୍ତୁ ଉପରେ ବି ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର କଥା ଶୁଣି ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ସେ ଥରକୁ ଥର କହିଲେ, ନା, ସନ୍ତୁଟିତ ଖୁବ୍ ଭଲ ପିଲାଟିଏ !

ତଥାପି ମା ପ୍ରାଣ—ମଉସାଙ୍କ ଆଗରେ ଠିକ୍ ଏଇ କଥା ନେଇ ମାଉସୀ ଥୋଇଲେ ରୂପରେଖ ଦେଇ । ମନୁ କିନ୍ତୁ କାନପାରି ଶୁଣିଛି । ବାପା ମାଙ୍କର ଏ ଗୁପ୍ତ କଥା ସନ୍ତୁ ବିଷୟରେ । ଆଉ ବି ଜାଣିଛି ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇ ଏ କଥା କହିଛନ୍ତି !

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଜାଣେ ନା—ତେବେ ମାଉସାକୁ ଏ କଥା କହି-ଦେଇ ସେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ! ଏଥର ନିଶ୍ଚୟ ତାର ମନ ସ୍ଥିର ହେବ ।

ଫଳରେ ତା ବି ହେଲାନାହିଁ । ତହିଁଆରଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସନ୍ତୁର ଗୀତ ସେ ଶୁଣିଲା—ମନୁ ଗାଉଛି ତାର ସଙ୍ଗରେ ତାଳଦେଇ ଅଧୀର ମୂର୍ଚ୍ଛନାରେ । ପ୍ରାଣ ତାର କଲବଲ ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ଦି'ଦିନ ପରେ ବିନୟ—ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ବନ୍ଧୁ—ଆସି କହିଲା, ସନ୍ତୁ ତୁମ କହିଥିବା କଥା ଜାଣେ ! ମନୁ ତାକୁ କହୁଛି, ସନ୍ତୁ

ବିଷୟରେ ଠିକ୍ ଯାହା ଯାହା ତୁମେ ଭାବୁଛ ମନୁ ସବୁ କହୁଛି, ଆଉ ତାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କହୁଛି, ସେ ଆମ ଦାଢ଼ିଆଙ୍କୁ ଖରାପ ଭାବି- ଛନ୍ତି, ଭାବନ୍ତୁ, ଆମର ସେଥିରେ ଯାଏ ଆସେ କେତେ ?

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଚମକି ଉଠିଲା-ମନୁପ୍ରତି ତାର ସବୁ ସ୍ନେହ ଅନ୍ତର ଭରି ତାର ପ୍ରେମ ହଠାତ୍ କୁଆଡେ ଉଭେଇ ଗଲା । ତା ଜାଗାରେ ଆସିଲା ଘୃଣା—ମନୁପ୍ରତି ତାର ଘୃଣା ! ମନୁର ଛଳନା ! ସେ ଏତେ ନୀଚ !

ମନୁ ଆଉ ତାର ସଙ୍ଗୀତ-ଯାହା ତାର କଠିନ ହୃଦରେ ବି ପ୍ରେମର ଅମୃତ ଧାରା ଖେଳାଇଥିଲା—ସେଥିରେ ଅଛି , ବିଷ—ହଳା- ହଳ ! ତାରପ୍ରତି ପଲକରେ, ନୟନର ଇଙ୍ଗିତରେ, ହସରେ ଯେଉଁ ମାଦକତା ସେ ପାଇ ଥିଲା ସେ ମାଦକତା ନୁହେଁ—ଛଳନାର ବିଷ !

ଅନ୍ତରଦାଆ ପ୍ରେମ ତାର ବିପ୍ଲବୀ ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ତାର ସାଥୀରୂପେ ଆସି ଠିଆ ହୋଇଥିଲା— ବିନୟ ! ସେଦିନର କଥାଟି କହିବା ପରେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା ବଢି ଯାଇଛି । ବିନୟ ବେଳେ ବେଳେ ସତ୍ରୁ ବିଷୟରେ ଅନେକ କଥା କହି ବସେ, କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ସେ କଥା ନ ଶୁଣି ଅନ୍ୟ କଥା ପକେଇଦିଏ । କଥାର ସୂଅ ଭିତରେ ତାର ହୃଦରେ ଜଳୁଥାଏ ଗୋଟିଏ ଅନିଭା ନିଆଁ—ବିଦ୍ରୋହୀ ପ୍ରାଣର ସେ ନିଆଁ ସହଜେ ଲିଭିବାର ନୁହେଁ !

କେଇଦିନ ହେଲା ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଲେଖାଲେଖିରେ ଆସିଛି ବାଧା—କଲମଟାର ବିଦ୍ରୋହ କରୁଛି ! ଅଭିମାନ କରୁଛି ମନୁ

ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଘାତକତାରେ । ଜୋର କରି ସେ ଲେଖିବସେ । ସଞ୍ଜୁଅ ସାଧନା ତାର । କିନ୍ତୁ ହାତ ଚାଲେନା ସେ କେବଳ ଭାବି ବସେ । ଭାବନାର ଅନ୍ତ ନଥାଏ-କେବେ କ'ଣ ଠିକ୍ ଠିକଣା ରହେ ନାହିଁ । ଯୋରକରି କଲମ ଧରେ, ଦୁଇଟି ଗୋଟିଏ ପଦ ଲେଖି ପୁଣି ତାକୁ କାଟିଦିଏ । ଥରକୁ ଥର ଚେଷ୍ଟାକରେ—ମାତ୍ର ମନରେ ବିଷାଦ ଭରି ଆସେ ! କଳ୍ପନା ତାର ରୂପାୟିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ପ୍ରେରଣାର ଅଭାବରେ !

ସେପାଖ ଘରୁ ଭାସି ଆସେ ତାର ସଂଧ୍ୟାର ମଧୁର ପବନକୁ ବିଷାକ୍ତ କରି ସତୁରି କଣ୍ଠସ୍ୱର - ତାରି ସାଙ୍ଗରେ ତାଳଦିଆ ମଞ୍ଜୁର ସଙ୍ଗୀତରେ ଝଙ୍କାର ! ସତୁରି ବଜାଏ ବୀଣା ମନୁ ଦିଏ ତାନ । ଘୃଣା ଘୃଣାରେ ପୂରି ଉଠେ—ସବୁ କଳ୍ପନା ଓଲଟ ପାଲଟ ହୋଇଯାଏ ଭାଷା ଓ ଭାବରେ ଗୋଳମାଳ ! ଖାତା କଲମ ଥୋଇ ଦେଇ ସେ ବାହାରି ଆସେ ଘରଛାଡ଼ି ରାସ୍ତା ଉପରକୁ ! ପାଦ ତାର ଆଗକୁ ଯିବାକୁ ବାରଣ କରେ ତଥାପି ସେ ମାଡ଼ି ଚାଲେ—ଯେପରି ସେଠି ତାର ଥାନ ନାହିଁ । ଫେରି ଚାହିଁବାକୁ ତାର ମନ ହୁଏ ନାହିଁ । ତାର ପାଦ ଆଗକୁ ଚାଲେ— ଦୂରି, ବହୁଦୂର ! ତାର ପ୍ରାଣ ଚାହେଁ ଶାନ୍ତି, ଆରାମ ! ସେ ଯାଏ ଯେଉଁଠି ଏ ସଙ୍ଗୀତର ଝଙ୍କାର ଥିବ ନାହିଁ— କେବଳ ନୀରବ ନିର୍ଜନତା—ସେଇ ଦୂର ଦେଶକୁ !

ସାଧାରଣ ଉଦ୍ୟାନର ଗୋଟାଏ କୋଣରେ ସେ ବସି ରହେ ତାର ଚିନ୍ତାର ଭଣ୍ଡାର ନେଇ । ଯେତେବେଳେ ଖୁବ ନୀରବତା ଆସେ— ଚାରିଆଡ଼ ନିଶୁନ୍ ସେ ଫେରେ ଘରକୁ – ଗୁରୁ ତାର ପାଦ ଭାର !

ତାପରେ, ସେଦିନ ହାଇସ୍କୁଲଦବନ୍ଧର ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବ । ଚାରିଆଡ଼େ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବ । ବିନୟ ଅପି ଡ଼ାକିଲା, ଚାଲଭାଇ ଥିଏଟର୍ ଯିବା । ବଡ଼ ଚମତ୍କାର ହେବବୋଲି ଶୁଣାଯାଉଛି !

ନାହାନ୍ତି ଅନାଚ୍ଛା ତାର—ତଥାପି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଚାଲିଲା ଥିଏଟର ଦେଖି ! ସାଙ୍ଗରେ ବିନୟ !

ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ସୁସଜ୍ଜିତ ! ଦର୍ଶକରେ ଘରଟି ପୂରି ଉଠିଛି ! ଥିଏଟର ଆରମ୍ଭ ! ବିବିଧ ନୃତ୍ୟଗୀତର ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ! ରଙ୍ଗମଞ୍ଚକୁ ଆଲୋକିତ କରି ମନୁ—ନଟୀ ବେଶରେ—କି ସୁନ୍ଦର, କି ଚମତ୍କାର ତାର ନୃତ୍ୟଭଙ୍ଗି ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଥାଏ—ଏ ନୃତ୍ୟକଳା ଶିଖିଲା ସେ କେଉଁଠୁ ?

ତାପରେ ନଟରାଜ—ସ୍ୱୟଂ ସନ୍ତୁ ! ଆଃ, ବିଭତ୍ସତା, ସେ ଉଠି ଠିଆହେଲା—ତାର ଘୃଣା ଶହେଗୁଣ ହୋଇ ବଢିଗଲା । ବିନୟର ଶତ ଅନୁରୋଧ ଏଡ଼ିଦେଇ ସେ ଚାଲିଆସିଲା । ପ୍ରାଣରେ ତାର ଉଠୁଥାଏ ପାଗଳ କରା ଝଡ଼ ! ଯେପରି ତା ଆଗରେ ସବୁ ଏକ୍ଷଣି ଖଣ୍ଡ ବିଖଣ୍ଡ ହୋଇଯିବ ! ଝଡ଼ର ସୁଅରେ ସେ ଭାସି ଆସିଲା ସେହି ତାର ସାଧାରଣ ଉଦ୍ୟାନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ !

ଚାରି ଆଡ଼େ ଏଇ ହାଲ ! ରାସ୍ତାରେ ଦେଖେ ଦନେ ଦନେ ସନ୍ତୁ ଆଉ ମନୁ—ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ିରେ ବସି ହସି ହସି ଯାଉଛନ୍ତି—ଦୂରରୁ ଦେଖି ମନ ତାର ଘୃଣାରେ ପୂରିଉଠେ—ମୁହଁ ଆଡ଼େଇ ଚାଲିଆସେ । ଏଣେ ସଂଧ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାରରେ ତାଙ୍କ ଘରେ ଦୁହେଁ । ସୀମା ଟପି ଯାଇଛି !

ରାତର ତାରଚନ୍ଦ୍ରାଧାରା ଭିତରେ ଆଏ ମନୁ ଉପରେ ରାଗର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ! ମନ ଖରାପ—ତାର ଚରିତ୍ରରେ କଳଙ୍କ । ମନେ ହୁଏ ଥରେ ଚେତେଇ ଦେଇ ଆସିବ । ମଣିଷର କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ଏ ଜୀବନ ଭିତରେ ଏପରି ନଗ୍ନତା, ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳତା ଶୋଭା ପାଏନାହିଁ ! ଯୌବନ ଆସେ ନାରୀ ଜୀବନରେ ରୁପେଲି ପରଦା ଖୋଲି ଖୁବ କମ ସମୟ ପାଇଁ—ସେଥିରେ ଯିଏ ଯେତେ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ହେବ ତାର

ଭବିଷ୍ୟତ ସେତେ ଅନ୍ଧାରୁଆ ହୋଇଯିବ । ତାର ମାଦକ ନିଶା ପଛରେ ଅଛି ଲୋକସମାଜର ଘୃଣା, ନିନ୍ଦା, ଅପବାଦ !

କିନ୍ତୁ ସେ କେଉଁ ଅଧିକାରରେ ଚେତେଇ ଦେବାକୁ ଯିବ ! ଦୁନିଆରେ ଏପରି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ହେଉଥିବେ —ଏକା ତାର ମନୁ ନୁହେଁ । ସେ ମନୁକୁ କାହିଁକି ବାନ୍ଧିବ କେଉଁ ସ୍ୱାର୍ଥନେଇ । ତାର ସତ୍ ପଥ ପାଇଁ ସେ ବା କାହିଁକି ବ୍ୟାକୁଳ ? ସାନ୍ତ୍ୱନା ପାଏନାହିଁ ।

ତଥାପି ସେ ଉପାୟ ଖୋଜି ବସେ—କିପରି ତାକୁ ସତ୍‌ପଥକୁ ଟାଣି ନେଇ ଆସିବ—ତାର ସବୁ ଉପଦେଶ ଦେଇ, ତାର ପ୍ରାଣ ଦେଇ ସେ ଯଦି ପାରନ୍ତା ପରକ୍ଷଣରେ ଆସେ ତାର ଆତ୍ମଗ୍ଲାନି । ନିଜ ପ୍ରତି ଘୃଣା ! ନିଜକୁ ସେ ଦୋଷୀ କରେ; ମନୁର ଏ ସ୍ଖଳନରେ ନିଜେହିଁ ସେ ଦାୟୀ— ତାର ସରଳ ପ୍ରାଣକୁ ଜଟିଳ କରିଛି ସେ ନିଜେ । ମନୁ ତାର ସବୁ ସମ୍ପଦ ଯେ ଢାଳି ଦେଇଥିଲା ତାର ପାଦ ତଳେ ସେ ତାକୁ ଦେଇଛି କଣ ? ଅନ୍ତର ସ୍ନେହତ ।

ଯୁବକଟି ବସେ ଯୁବତୀ ସଙ୍ଗରେ—ହସେ ଖେଳେ ସେଥିରେ କଣ ପାଏ ସେ ତୃପ୍ତି । ତାର ଅନ୍ତରାଳରେ ଥାଏ ଅନ୍ତରଭରି ତାର ଅଦମ୍ୟ ପିପାସା—କାମର ବିଳାସ ! କେତୋଟି ଶୁଖିଲା କଥା— ଦରଫୁଟା ହସରେ ତାର ପ୍ରାଣ ଯେ ଶାନ୍ତି ପାଏନା —ବରଂ ତାର ପିପାସା ବଢ଼େ । ସେଇ ପିପାସା ବଢାଇଛି ସେ ନିଜେ—ତା ବଦଳରେ ସେ ଦେଇନି କିଛି ! ଥରକର ପରମ ଯାହା ଯୁବକକୁ ସରଗ ସୁଖଦିଏ ତା ଯୁବତୀ ପ୍ରାଣରେ ଜାଳିଦିଏ କାମନାର ନିଶା-ବହ୍ନିର ନିଆଁ । ହୁଏତ ସେଇ ନିଆଁ ଜଳିଉଠିଛି—ନିଭି ପାରୁନାହିଁ, କିଏ ନିଭେଇ ଥାନ୍ତା । ତା ଛଡା !

ସେ ପାଉଛି ସାଥୀ ତାର ଏ ବନ୍ଧୁବର ନାଆଁ ନିଷ୍ଠୁର ଘୃଣାରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି ତା ଉପରେ—ଯୁବକର ଅପାରଗତା । ଭୀରୁତା । ସବୁ ଦେଖୁଛି ତା ଜୀବନରେ ନୂତନତ୍ୱର ସନ୍ଧାନ । ଜଳାପୋଡ଼ା ଜୀବନରେ ସେ ପାଉଥିବ ଶାନ୍ତି ! ନା— ଆଉ ଭାବିପାରେ ନାହିଁ । ତାର କଳ୍ପନା, ଜଳ୍ପନା ଅମ୍ଳାନରେ ମରିଯାଏ । ବିନୟ ନିତ ଧନ ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣର—ସବୁ ଆଉ ମନୁ ନେଇ କେତେ କଥା କହୁଯାଏ । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଶୁଣେ—କିନ୍ତୁ ଉପରେ ଉପରେ ଚିଡ଼ି ଉଠେ । ଭିତରେ ତାର ଗୁପ୍ତର ପାଞ୍ଜିରେ ସେ ଟିପି ରଖେ ତାରିଖ, ଘଣ୍ଟା ମିନିଟ ଦେଇ ମନୁ ଓ ସବୁ ବିଷୟରେ ଯେତେ ସବୁ ଅଭିଯୋଗ ।

ଲିଲି ଓ ବାପା! ଫେରି ଆସିଛନ୍ତି । ଘରେ ପୁଣି କନ୍ଦଳ ଲାଗିଛି ହୁଏତ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ମନଟି ଯେପରି ସେପରି । ଲିଲି ପଚାରି ବସିଲା ମନୁର କଥା, କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ପାଇଲା ନାହିଁ । ଭାଇ ତାର ବଡ଼ ଉଦାସୀନ ସେ ବିଷୟରେ । କେବଳ ଗୋଟିଏ କଥା ସେ ଶୁଣିଲା, ତୋ ଆଗର ମନୁ ଆଉ ସେ ନୁହେଁ ।

ଲିଲି ଭାବିଥିଲା ତା ଆସିବାଶୁଣି ମନୁ ଧାଇଁ ଆସିବ ବୋଲି— ତେବେ ରାତି ଯାଇ ସକାଳ ହେଲା ମନୁର ଦେଖାନାହିଁ । ଭାଇଙ୍କ କଥା ତାପରେ ମନୁର ଏରକମର ନଆସିବା ଢଙ୍ଗ ଦେଖି ଲିଲି ଏ ଘଟଣା ଭିତର ରହସ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ମନକଲା !

ଦି ପହରବେଳକୁ ସେ ନିଜେ ଗଲା ମନୁ ଘରକୁ । ଅନେକ ଦିନ ପରେ ସେ ଆସିଛି ନିଜର ପୁରୁଣା ବନ୍ଧୁକୁ ଭେଟି ପୁରୁଣା

ଦିନର ହସ ଖୁସି ନେଇ ସେ ଦିନ କାଟିବ। ମନୁ ବେଶ୍ ହସ ଖୁସିରେ କଥା ବାର୍ତ୍ତା କଲା ସତ କିନ୍ତୁ ତାର ଏ ହସରେ ଆଗର ମାଦକତା, ଆଗ ବନ୍ଧୁତାର ଅନୁଭୂତି ଲିଲି ପାଇପାରିଲା ନାହିଁ । କଥାବାର୍ତ୍ତା ଭିତରେ ସେ କେବଳ ଶୁଣିଲା ତାର ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇ ବିଷୟରେ—ତାଙ୍କର କେତୋଟି ଦୁର୍ବଳତାର କଥା, ମନୁ ମୁହଁରେ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟର ହସଭରା ଲିଲିର ହାଣି ଏଥିରେ କଣ୍ଟକିତ ହୋଇଉଠିଲା । ମନୁର ଏ ବ୍ୟବହାରରେ ସେ ବ୍ୟଥିତ ! ଅଳ୍ପ ସମୟ ରହି ଚାଲିଆସିଲା—ପ୍ରାଣରେ ତାର ଅପମାନର ଧକ୍କା ।

ସଞ୍ଜ ବେଳେ ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇ ଆଗରେ ସେ କହିବସିଲା ମନୁର ବ୍ୟବହାର—ଅପର ଛଳରେ ନୁହେଁ ଅନ୍ତତଃ—ଭାଇଙ୍କ ଅନ୍ତରର ଭାବ ବୁଝିବାପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇଙ୍କ ସହଜ ଗଭୀର ମୁହଁ ଆହୁରି ଗଭୀର ହୋଇଗଲା । କଥାର ପ୍ରତିପଦରେ ସେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ଉଠିଲେ— ଘୃଣା ତାଙ୍କର ସୀମା ଡେଇଁଗଲା । ସେ ଧମକ ଦେଇ କହିଲେ, ଲିଲି ତତେ କିଏ କହିଲା ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ?

ଲିଲି ନୀରବ ଭୟମିଶା ଆଖିରେ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଭାଇ ପୁଣି କହିଲେ, ଆଜିଠାରୁ ଆଉ ତୁ ସେଠିକି ଯିବୁ ନାହିଁ ।

ଅପରାଧିନୀ ପରି ଲିଲି କହିଲା, କାହିଁକି ଭାଇ ?

ମନୁ ଭଲ ପିଲା ନୁହେଁ—ବାଜେ ଲୋକଙ୍କର କାରବାର ତାଙ୍କ ଘରେ—ତୁ ମୋଟେ ଯିବୁ ନାହିଁ ।

ସେ ଯଦି ଡାକେ ?

ନା, ସେ ଆସୁ ତୁ ଯିବୁ ନାହିଁ । ସେ ଆସିଲେ ନିହାତି ମାମୁଲି ଧରଣର ପଦେ ଦିପଦ କଥା କହିବୁ—ମିଳାମିଶା ବେଶି କରିବୁ ନାହିଁ !

ଲିଲି ନୀରବ ସମ୍ମତି ଦେଇ ଚାଲିଗଲା । ଏଣେ ମନୁର କଥାବାର୍ତ୍ତା ଭାଇଙ୍କର ଏ ଭାବ ତାକୁ ବ୍ୟଥିତ କଲା । ମନରେ ତାର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱସୃଷ୍ଟି କଲା । ସତକୁ ସତ ଲିଲି ଆଉ ମନୁ ଘରକୁ ଗଲା ନାହିଁ— ମନୁ ବି ଆସିନାହିଁ । କେତେବେଳେ କ୍ୱଚିତ ସେଇ ମଝି ଦରଜା ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇ ଦୁହେଁ ପଦେ ଅଧେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ମନୁ କହେ, ଘରେ ବହୁତ କାମ ଅଛି ବେଳନାହିଁ କୁଆଡେ ଯିବାକୁ । ଲିଲି କହେ ଠିକ୍ ସେଇଆ !

କିନ୍ତୁ ସକାଳ ସଂଜରେ ଲିଲି ଶୁଣେ ମନୁର ହସର ଢେଉ ପବନର ତାଳେ ତାଳେ, ସଂଗୀତର ଝଙ୍କାରରେ ଆଉ ତାର ସଙ୍ଗରେ ଆଉ ଜଣକର ହସ, ବୀଣାର ତାନ, ସଙ୍ଗୀତର ସ୍ୱର । ତାର ଅବୁଝା ରହିଲା ନାହିଁ—ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣର କଥା ।

ମନୁ ସଙ୍ଗରେ ମନ ଖୋଲି କଥାବାର୍ତ୍ତା ତାର ଆଉନାହିଁ —ଭାଇ ଠିକ୍ କହିଛନ୍ତି, ଏ ଆଗକାର ମନୁ ଆଉ ନୁହେଁ !

ମନୁ ଅଉ ଲିଲି, ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଗଲେ !

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଗମ୍ଭୀର । ଶ୍ରାବଣ ବରଷାର ଧାରା ଅବିରାମ ପଡୁଛି— ଟପ୍ ଟପ୍ । ଦି'ଦିନ ହେଲା ଝଡ଼ପାଗ ! ସଂଧ୍ୟା ଘନେଇ ଆସୁଛି । ରାସ୍ତାଘାଟରେ ନୀରବତା କେବଳ ମଟର ଓ ଟ୍ରାମ ଗାଡ଼ିର ଚଲା ଚଲ ବର୍ଷା ଧାରାକୁ ଠେଲି ଚାଲିଛି ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ—ପଢ଼ାଘରେ ବସିଛି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି, ଚନ୍ଦ୍ରାଭରା ତାର ମନ ନେଇ । କବି ସେ, ବର୍ଷାର ଏଇ ଧାରା ଭିତରେ ପାଇଛି ତାର କବିତାର ରସ ! ବିରହୀ ପ୍ରାଣର ବିଷାଦଭରା ତାର ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ସାଙ୍ଗରେ ବାହାରର ପରିସର !

ଅନମନା ହୋଇ ସେଇ ଝରଝରିଆ ରାସ୍ତା ଆଡ଼କୁ ତାର ଆଖି —ଲକ୍ଷହୀନ ! କୋଟି କୋଟି ବିରହୀର ପ୍ରାଣ ଯେ ଏପରି ନୀରବ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିବ—ବାହାରର ଏ ବରଷା ତାପରେ ଝଞ୍ଜୁଆ ଅନ୍ଧାର ରାତି ! କବି ଲେଖି ବସିଲା ତାର ମନ ଖୋଲି କବିତା—ଏତେ ଦିନପରେ ପୁଣି ତାର କବିତାର ସୃଷ୍ଟି ! ମନରେ ତାର ତୃପ୍ତି—ସତ୍ତୁ ଅଜି ଆସି ନଥିବ ! ସେ ପାଖ ଘରୁ କେବଳ ବିରହ ମଳିନ ରାଗିଣୀରେ ଶୁଭୁଥାଏ ବୀଣାର ତାନ—ମନୁ ବଜାଉଛି ! ଏକା ! କବିର କବିତା ଆଜି ରୂପାୟିତ ହୋଇଉଠିଲା ଗତ ସ୍ମୃତି ଦିଆ ଝଙ୍କର ଅନୁଭୂତି ନେଇ ।

ନିଜକୁ ସେ ଭୁଲି ଯାଉଛି—କଳ୍ପନାରେ ପୁଣି ପଛକୁ ଫେରି ଯାଉଛି—ତାର ମନୁ—ହୃଦୟର ସାଥୀ ଏ ବରଷାରେ ବିରହିଣୀ । ଅନ୍ତରର ଗୋପନ ସ୍ମୃତିଭରା, ପ୍ରିୟର ବିରହରେ ଏ ଯେ ତାର ରାଗିଣୀ ! ଏଣେ ସେଇ ତାନରେ କବିତା ଲେଖୁଛି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି— ସାମନାରେ ତାର ରୂପ, ତାର ହସ ହସ ମୁହଁ ନାଚି ଉଠୁଛି ! ତାର ଘୁମନ୍ତ, ପ୍ରେମାଳି ଆଖିର ପଲକରେ ସେ ଯେପରି ଚାହିଁଛି ଆସିବାର ବାଟକୁ । ଏଇ ପ୍ରିୟ ଅସୁଛନ୍ତି ବରଷା ଧାରା ଭିତରେ ଗୁଞ୍ଚିଲ୍ୟ ଖେଳାଇ, ତାର କବି ପ୍ରିୟ ! ଖୁବ୍ ନିକଟରେ, ହାତରେ ତାଙ୍କର କବିତା ! ବୀଣାର ତାନ ଝଙ୍କାରି ଉଠୁଛି, କଳ୍ପନା ତାର ପୁଲକି ଉଠୁଛି !

ତାପରେ ସବୁ ବନ୍ଦ ! କବିତା ଲେଖା ସରିଛି—ବୀଣାର ଆବାଜ୍ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଚମକି ଉଠିଲା, ଏ କାହାର ସ୍ୱର ! ଝଡ଼ ବରଷା ଭିତରେ ଏ ନୂଆ ଅତିଥି କିଏ ? କାନପାରି ଶୁଣିଲା, ଶୁଭିଲା ନାହିଁ କିଛି । ତାପରେ, ହଠାତ୍ ମତୁଆଲି ହୋଇ ଉଠିଲା ମନୁର ସଙ୍ଗୀତର ଝଙ୍କାର—ତାଳି ଦେଇ ଗାଇଲା ସତ୍ତୁ !

ମନୁ ଆଉ ସନ୍ତୁ ! ବରଷାର ଝଡ଼ ଭିତରେ ଚମକ ଉଠେଲା ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣର ବେଦନାକ୍ଲିଷ୍ଟ ସ୍ୱରରେ, ଯେପରି ମିଳନର ମଧୁର ଝଙ୍କାର ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଚନ୍ଦ୍ରାଧାରା କୁଆଡ଼େ ଉଭେଇଗଲା । ତାର ସ୍ନିଗ୍ଧ ଉଦଆ ଜୀବତାର ସ୍ୱପ୍ନ ସ୍ୱପ୍ନରେହିଁ ମିଳାଇଗଲା । ତାର ସ୍ମୃତିରେ— ପଥରରେ ଗଢ଼ା ସ୍ମୃତିରେ—ବେଦନା ଭରି ଉଠିଲା !

\+ \+ \+ \+

ଗଲା କେଇଦିନ ହେଲା ଆଉ ସଙ୍ଗୀତର ଲହରୀ ଶୁଭିଲା ନାହିଁ—ସେ ପାଖ ଘରେ ନୀରବତା ! କେବଳ ଡ଼ାକ୍ତରମାନଙ୍କ ଧାଁ ଧପଡ଼ ଚାଲିଛି ! ରାସ୍ତାରେ ସେ ମଉସାଙ୍କୁ ଆଉ ଦେଖେନାହିଁ ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଜାଣିଲା କିଛି ଗୋଟାଏ ବିପଦ ପଡ଼ିଛି ! ଅନ୍ତରରେ ଗୋଟାଏ ଅଜଣା ବ୍ୟଥା ସେ ପାଇଲେ—କାରଣ ଜାଣିବା ପାଇଁ ମନ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ଉଠିଲା । ତଥାପି ଭିତରର ଆବେଗଟାକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିଲା ତାଙ୍କର ବାହାରର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ !

ଲିଲି ଆସି କହିଲା, ଭାଇ, ମନୁ ଦିହ ଭାରି ଖରାପ, ତିନିଦିନ ହେଲା ବିଛଣାରୁ ଉଠିନାହିଁ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, କାହାର ଦେହ ଖରାପ ହେଲା, କିଏ କ'ଣ କଲା ମୋତେ କାହିଁକି କହୁଛୁ ?

ଲିଲିର କଅଁଳ ପ୍ରାଣରେ ବ୍ୟଥା ପୁଣି ଫୁଟିଉଠିଲା ଅନୁରୋଧରେ, ତୁମେ କ'ଣ ଏଡ଼େ ପଥର ଭାଇ, ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଏତେ ଯା ଆସ କରୁଥିଲ—ଏକ୍ଷଣି ମନୁର ଜୀବନ ମରଣ ସମସ୍ୟା, ଥରେ ଦେଖି ଆସିବନି ତାକୁ ? ମାଉସୀ କ'ଣ ଭାବିବଟି ? ଦୁଃଖ ବିପଦବେଳେ ଦୁଆରେ ଟିକିଏ ଠିଆ ହେଲେ କେତେ ସାହସ !

ତାଙ୍କର ଦେଖାଶୁଣା ପାଇଁ ବହୁତ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ! ମୁଁ ବରଂ ନଗଲେ ଭଲ ! ମୋର ଦଖଲ କାହିଁ ? କେତେବେଳେ ବା ଯିବ ?

ସେ ସବୁ କଥା ଛାଡ଼—ଏବେ ଅନ୍ତତଃ ଯିବାକୁ ହେବ । ମନୁର ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଲେ ତୁମ ଆଖିରୁ ବି ଲୁହ ବହିବ । ମଉସା ମାଉସୀ ବଡ଼ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେଣି—ହିଅ ଶୁଖି ଶୁଖି କଣ୍ଠାରେ ରହିଲାଣି !

କ'ଣ ହୋଇଛି, ଶୁଣେ ?

ମୁଁ ତ କିଛି ଜାଣି ପାରୁ ନାହିଁ—ନିହାତି ଦୁର୍ବଳତା ଯୋଗୁଁ ଘଡ଼ିକେ ଘଡ଼ିକେ ମୋହ ହୋଇଯାଉଛି—କ'ଣ ଗୁଡ଼େ ବାଇଆଣୀଙ୍କ ପରି ଏଣୁ ତେଣୁ ବକୁଛି ! କଥା କହୁନି । ସବୁବେଳେ ଶୋଇ ରହୁଛି ! ଖାଇବା ପିଇବା ସବୁ ବନ୍ଦ !

ରୋଗର ଲକ୍ଷଣ ଶୁଣି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ହସି ଉଠିଲେ ।

ଲିଲି ରାଗି ଉଠି କହିଲା, ତୁମେ ହସୁଛ ? ଜଣଙ୍କର ମରଣ ଅବସ୍ଥା ଆସି—

ନାରେ, ଏ ରୋଗ ଶୁଣି ମତେ ତ ଡ଼ର ଲାଗୁଛି, ମୁଁ ଯାଇଁ କ'ଣ କରିବି ?

ତୁମେ ଯାଅ କି ନ ଯାଅ, ମୁଁ ଆଉ କହିବି ନାହିଁ !

ହଉ, ମୁଁ ତେବେ ଯିବି ! ଏଥର ହେଲା !

ଲିଲି, ମନୁର ଏ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ବଡ଼ ଦୁଃଖ ପାଇଛି—ଯେତେହେଲେ ତାର ସାଙ୍ଗ ସିଏ—ଖୁବ୍ ଅନ୍ତରର ସାଙ୍ଗ ! ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ଭାଇଙ୍କୁ ଆଜି ତାରି ପାଇଁ ଏତେ ଅନୁନୟ ବିନୟ କରୁଛି ସିନା !

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଫେରି ସିଧା ସିଧା ମନୁର ଘରକୁ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଗଲା । କେତେଦିନ ପରେ ସେ ମାଉସୀଙ୍କୁ ଦେଖିଛି । ମନୁକୁ ଦେଖି ବାସ୍ତବିକ୍ ସେ ଚମକି ଉଠିଲା ! ତାର ଦେହ, ତାର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ କେବଳ ଦି'ଖଣ୍ଡ ହାଡ଼ ଉପରେ ଶୁଖିଲା ଚମ ଢଙ୍କା !

ବିଛଣା ଭିତରେ କୁଆଡ଼େ ମିଶି ଯାଇଛନ୍ତି । ଦେହ ଉପରେ ଚଦର ଢଙ୍କା ଅଛି କେବଳ ତାର ମୁଁହଟି ଶୁଖିଲା, ହଡ଼ଶିଆ—ଆଖି ଦୁଇଟି ବନ୍ଦ । ମାଉସୀ ମନୁ ପାଖକୁ ଯାଇଁ ଡାକିଲେ, ମନୁ ଦେଖେତ୍ କିଏ ଆସିଛନ୍ତି ?

ମନୁର ଆଖି ଅଧା ଫିଟିଲା, ତାପରେ ପୁଣି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା କଥାବାର୍ତ୍ତା କହିବାର ଶକ୍ତି ତାର ନ ଥିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ପଥର ପରି ଟାଣ ମନଟା ବି ତରଳି ଗଲା—ମନ ହେଲା ତାର ପାଖରେ ବସନ୍ତେ, ତାର ମୁଣ୍ଡ ଟିକିଏ ଆଉଁସି ଦିଅନ୍ତେ—ଦିନରାତି ତାର ଶୁଖିଲା ମୁଁହକୁ ଚାହିଁ ରହନ୍ତେ । ଏତେଦିନପରେ ପୁଣି ଏ ମାୟା ! ପୁଣି ଏ ଦୁର୍ବଳତା ତାଙ୍କ ମନରେ ସୃଷ୍ଟି କରି ବସିଲା ।

କିନ୍ତୁ ହେଲା ନାହିଁ—ତାଙ୍କର ବିବେକ ଏ କଳ୍ପନା ବିରୁଦ୍ଧରେ । ସେଇଠି ଠିଆ ଠିଆ ସେ ରୋଗ କଥା ମାଉସୀଙ୍କୁ ପଚାରି ବସିଲେ, କେଉଁଦିନୁ ହେଲାଣି ? କେଉଁ ଡାକ୍ତର ଆସୁଛନ୍ତି—ଟିକିଏ ଭଲ ହୋଇଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ଇତ୍ୟାଦି !

ମାଉସୀ ସବୁ କହିଗଲେ, ବେଦନା ଦିଆ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣର ବ୍ୟଥାମିଶା ସୁରରେ । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଅନ୍ତର କାନ୍ଦି ଉଠିଲା ସତ ବାହାରକୁ ତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା କେତୋଟି ବଡ଼ ନିଶ୍ୱାସରେ ମାତ୍ର ! ମାଉସୀ କେତେ ଆଦରରେ ବସିବାକୁ କହିଲେ ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ନବସି ସେଇପରି ଠିଆ ହୋଇଥାଏ ।

ମାଉସୀ ଟିକିଏ ଔଷଧ ଆଣିବାକୁ ବାହାରିଗଲେ—ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ବିଦାୟ ନେଇ କହିଲା, ମୁଁ ଆସୁଛି ମାଉସୀ !

ଏତିକିବେଳକୁ ମଉସା ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିକୁ ଦେଖି ସେ ହଠାତ୍ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇଗଲେ । ସେଠୁ ଚାଲି ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ମଉସାଙ୍କୁ ଦେଖି ମାମୁଲି ଧରଣର ପଦେ ଦି'ପଦ କଥା ନ କହି,

ଚାଲି ଅସବାଧା ଉଚିତ ନୁହେଁ ! ସେ ମଞ୍ଜୁଷାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, କେଉଁ ଡାକ୍ତର ଅସୁଛନ୍ତି ? ମନୁ ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ଯାଉଛି—ତାପାଇଁ କିପରି ଚିକିତ୍ସା କରାଯାଉଛି ?

ମଞ୍ଜୁଷାଙ୍କ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ହଠାତ୍ ରୁକ୍ଷତାରେ ପରିଣତ ହେଲା । ସେ କହିଲେ, ଯେତେ ସବୁ ବାଜେ ବହି ପଢ଼ି ପଢ଼ି ମନୁ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା—ସେଇଥିରୁ ଏ ରୋଗ ! ତୁମେ ଯେଉଁସବୁ ବହି ଆଣି ଦିଅ—ମୁଁ ଦେଖିଛି ସେ ରାତିରେ ଆଲୁଅ ଜାଳି ପଢ଼େ—ନିଦ ତାର ଏଇମିତି କେତେ ରାତି ହୋଇ ନାହିଁ ! ମୋର ସୁନାର ଝିଅର ସେଇଥିଲାଗି ସ୍ୱନା ଏ ଅବସ୍ଥା !

ମଞ୍ଜୁଷାଙ୍କ ଅଭିଯୋଗ ପୁରା ତାରି ଉପରେ ହେବ ବୋଲି ସେ ଜାଣି ନ ଥିଲା । ଦୃଢ଼ ସ୍ୱରରେ ତାଙ୍କ କଥାର ପ୍ରତିବାଦ କରିବାକୁ ସେ ଭାବିଲେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଭାବନା ଗୁଡ଼ିକ କୁହୁଳା ନିଆଁ ଭିତରେ ମିଶି ଗଲା—କେବଳ ଆଖିରେ ଫୁଟି ଉଠିଲା ଘୃଣା ! ଦାୟୀ ସେ ନିଜେ ନୁହେଁ ?—ବହି ପଢ଼ାର ରୋଗ ଏ ନୁହେଁ । ଦାୟୀ ମଞ୍ଜୁଷା ନିଜେ ଓ ତାଙ୍କର ବୋକାମି । ସେ କେବଳ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା !

ମଞ୍ଜୁଷାଙ୍କ ରୁକ୍ଷ ସ୍ୱର ପୁଣି ତା ଉପରେ ଏ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟାୟ ଦୋଷ ସେ ଲଦି ଦେଲେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ—ଏକା ମୁହାଁ ହୋଇ ସେ ଚାଲି ଆସିଲା ଝଡ଼ ପରି । ବାହାରର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଭିତରେ ତାର ଭିତରର ଅବସ୍ଥା ଜଣା ପଡ଼ୁ ନଥାଏ ସତ, କିନ୍ତୁ ଲିଲି ଅନୁମାନ କରି ନେଇଛି !

ପଢ଼ାଘର ଚଉକି ଉପରେ ସେ ଯାଇ ଲଥକରି ଯେତେବେଳେ ବସିଗଲେ ଲିଲି ପଚାରିଲା, କଣ ହେଉଛି, ଭାଇ ?

ନା, କିଛି ନୁହେଁ !

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର—ନୀରବତା ଅଗରେ ଲଲି ଅଉ ଟିକେ ହୋଇ ପାରେନି ନାହିଁ—ସେ ଚାଲି ଆସିଲା ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ବସି ରହିଲା, ତାର ସୀମାହୀନ ଦୃଷ୍ଟି, ପଲକହୀନ ! ମନରେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆସୁଥାଏ ଦାଁଗ୍ଧି, ସେ ପୁଣି କାହିଁ ?

ଏଣିକି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ସକାଳେ ସଞ୍ଜରେ କେତେବେଳେ ହେଲେ ଘରେ ନ ଥାଏ । ମଉସାଙ୍କ ଦଶା ଅପମାନରେ ତାର ପ୍ରାଣ ଦହିହୋଇ ଯାଇଛି—ତାର ପାଇଁ ସେ ଯାଏ ଦୂର ଦେଶକୁ— ଯେଉଁଠି ମନ୍ଦ ନ ଥିବ, ତାର ସାଥୀ ନ ଥିବ । ସେଇ ନିଟବେଳା— ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ।

ନିକଟରେ ଶ୍ରମିକ ବସ୍ତି—ବନଯୁର କର୍ମସ୍ଥଳ ! ଶ୍ରମିକର ଉନ୍ନତି ଓ ଦାବୀ ନେଇ ସେ ବୁଲେ ତାଙ୍କର ସେବାରେ । ପୁଞ୍ଜିପତିଙ୍କ ହାତରୁ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନ ଶ୍ରମିକଙ୍କୁ ନେଇ ସେ ଗଢିବାରେ ଲାଗିଛି ନୂତନ ସଂଗଠନ । ଶ୍ରମିକଙ୍କ ଦେହର ଝାଳବୁହା ଖାଟେଣି ନେଇ ପୁଞ୍ଜିପତିଙ୍କର ଏ ବିଳାସ ! ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ସୁଦ୍ଧା ଶ୍ରମିକ ଓ ମାଲିକ ଭିତରେ ପୁଣି ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମ ଲାଗି ରହିଛି । ଜଣେ ଚାହେଁ ନିଜର ଦାବୀ ହାସଲ ଆଉ ଜଣେ ଚାହେଁ ନିଜର ବିଳାସିତା ଓ କ୍ଷମତା ବଜାୟ ରଖିବାପାଇଁ । ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରମିକର ଦାବୀ ହାସଲ ନ ହୋଇଛି ସଂଗ୍ରାମ ଲାଗି ରହିଥିବ ।

ହୀରାକୁଦର ସବୁ କଳ କାରଖାନାର ଶ୍ରମିକବସ୍ତି ଭିତରେ ନୂତନ ଉଦ୍ୟମ ଓ ଉତ୍ସାହ ଖେଳାଇ ଦେଇଛି ବନଯୁ ! ତାର ଏ ମହତ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ି ବାହାର ପଡିଲା ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ।

ଶ୍ରମିକଙ୍କ ଜନ୍ମତ ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟ ଦରକାର—ନୂତନ ଧରଣର କବିତା ଦରକାର—ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର କବିତା ଖୁବ୍ ଜଟିଳ ତାଙ୍କବପଙ୍କ-ବିନୟର ସହକର୍ମୀ ହିସାବରେ କବି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଶ୍ରମିକଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ଭାର ନେଇଛନ୍ତି ।

ଦୁଇବନ୍ଧୁ ଖୁବ୍ ଜୋରସୋରରେ ଲାଗି ପଡ଼ିଛନ୍ତି ସ୍ୱାର୍ଥ ଭୁଲି ଦେଇ । ସଭ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିରେ ଲୋକଙ୍କ ଜାଗରଣ ପାଇଁ ନୂତନ ରକମର ଆୟୋଜନ !

ଘଟନା ଆଉ କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଏ ନୂଆ ସାଧନା । ଲିଲି ସୁଦ୍ଧା ଜାଣେ ନାହିଁ ଭାଇଙ୍କର ଏ ଅନୁପସ୍ଥିତିର କାରଣ ଲିଲି ମନରେ ଆସେ ଦୁଃଖ—ଭାଇଙ୍କର ବରାବର ଅନୁପସ୍ଥିତି ତାକୁ ବାଧେ !

ଏଣେ ମନୁର ଅବସ୍ଥା ଏପରି ! ତେଣେ ଭାଇଙ୍କର ଏ ରକମର ଅନୁପସ୍ଥିତି । କାହା ସାଙ୍ଗରେ କାହାର ଖାପ୍ ଖାଉନାହିଁ । ମଝିରେ ସେ ଏକା—ମନୁର ପୁରୁଣା ସାଙ୍ଗ ଆଉ ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇର ଆଦରର ଭଉଣୀ ସେ !

ଲିଲି ବେଳେ ବେଳେ ଭାବେ ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇ ମନୁ ଉପରେ ଖୁବ ରାଗିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ କାହିଁକି ? ମନୁ ତ ତାକୁ ହୃଦୟ ଖୋଲି କେତେଥର କହିଛି—ସେ ତାର ହୃଦୟର ଦେବତା, ତାଙ୍କୁ ସେ ପୂଜା କରେ । ଭାଇଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସେ ଜାଣିଛି ମନୁର ପ୍ରାଣରେ ପୁଲକ ଭରି ଆସେ—ତାର ଦେହ ଶିହରି ଉଠେ । ତେବେ ତ୍ରୁଟି ତାର କେଉଁଠି ? ବୁଝି ପାରେନା । ମିମାଂସା ବି ତାର ହୁଏନା ! ଦୁଇଟା ଜୀବନ ଉପରେ ନିଜର ସେ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇ ପାରେନା ! କିନ୍ତୁ, ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣ ଉପରେ ତାର ଯେଉଁ ଦାବୀ ଅଛି ସେଇ ଦାବୀ ନେଇ ସେ ଭାବେ ସମାଧାନର ଉପାୟ ! କେତେବେଳେ ସେ ଦୋଷ

ହୁଏ ମନୁ ଉପରେ ପୁଣି କେତେବେଳେ ଭାଇଙ୍କ ଉପରେ—ହୁଏତ କେତେବେଳେ ଉଭୟଙ୍କ ଉପରେ ?

ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ମନୁ ଲିଲିକୁ ବରାବର ଖୋଜେ—ଲିଲି ଯାଏ, ତା ପାଖରେ ବସି ସେବାରେ ଲାଗିଯାଏ । ମନୁର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଭାଇଙ୍କର ସେଦିନର ତାଗିଦ୍ ସେ ଭୁଲିଯାଏ । ମନୁ ତାର ସେଇ ପୁରୁଣା ସାଥୀ, ଟିକିଏ ହେଲେ ବଦଳି ନାହିଁ, କେବଳ ଗୋଟାଏ ଭୁଲ ଧାରଣା ରଖି ଲିଲି ଆଗରୁ ଆସୁ ନଥିଲା—ଭାଇ ମନୁ ଉପରେ ଯେଉଁ ଦୋଷ ଲଦି ଦେଇଛନ୍ତି ଭୁଲ ଧାରଣା ନେଇ, ଏଖଣି ସେ ବୁଝୁଛି—ମନୁର ଖୁବ ନିକଟକୁ ଆସି ସେ ବୁଝୁଛି ମନୁ ଛାତିରେ ସେଇ ପୁରୁଣା ଦିନର ସ୍ନେହ ! ସେଇପରି ଅକପଟ ! ଲିଲିର ପୁରୁଣା ସ୍ନେହ ପୁଣି ଫେରି ଆସିଛି—ସେ ମନୁକୁ ତା ଛାତିର ଅନ୍ତର ନିକଟରେ ଭିଡ଼ି ଧରିଛି । ବନ୍ଧୁତାର ଗୌରବରେ ତାର ଛାତି ପୁଣି ପୁଲକି ଉଠିଛି ।

ଲିଲିକୁ ଦେଖିଲେ ମନୁ କେବଳ ଗୁହାରେ—କି ଦରଦୀ ଗୁହାରି ତାର ! ଛାତିଟାର ପ୍ରତି ତନ୍ତ୍ରୀ ସେଇଥିରେ ବାହାରି ଆସିଛି ଦୁଃଖ ଓ ବିଷାଦ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ । ଲିଲି କେବଳ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦିଏ ।

ପୁଣି ସେ ଭାବେ—ଭାଇ ଭୁଲ ବୁଝିଛନ୍ତି ! ମନୁ ଯେ କେବେ ଜଣକୁ ଛାଡ଼ି ଆଉ ଜଣକୁ ଭଲ ପାଇପାରେ ଏହା ତାର କଳ୍ପନାରେ ଆଉ ନାହିଁ । ବରଷାର ସାଥୀ ବିଜୁଳି, ଚନ୍ଦ୍ରର ସାଥୀ ତାରା—କବିର କବିତା—ଗୋଟିଏ ଅନ୍ୟଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ । କାୟାର ସଙ୍ଗେ ଛାୟା—କେହି କାହାଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ପାରେକି ? ହୁଏତ ହୋଇପାରେ, ଦିନପରେ ରାତି ଅଟେ ପୁନେଇ ପରେ ଅମେଇସିଆ—ସଞ୍ଜପରେ

ସକାଳ ! ମନୁ ଆଉ ତା ଭାଇ ଭିତରେ ଠିକ ଏଇ ରକମର ଗୋଟାଏ କିଛି ହୋଇଯାଇଛି ।

ଗୋଟାଏ ଜୀବନ ଛନ୍ଦ ତାଳ ଦିଏ—ଆଉ ଜଣେ ତାକୁ ସଙ୍ଗୀତରେ ଭରିଦିଏ—ଗୋଟାଏ କଣ୍ଠରେ ଦୁଇଟି ଭାଷା ? ଅସମ୍ଭବ ! ତା ସୃଷ୍ଟିର ନିୟମର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ! ପୂର୍ଣ୍ଣ ବେଳେବେଳେ ଲିଲି ମନେ ମନେ ହସି ଉଠେ ମନୁର ଏ ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି । ସେ ଜାଣେ ନାହିଁ ଜୀବନଟା କମିତ ? ଦୁଃଖ ସୁଖ ଭିତର ଦେଇ କାଳ ଗତି କରେ । ମଣିଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହିଏ ! ଅନୁଭବ କରୁଛି, ଗୋଟାଏ ଅଭାବ ହୁଏତ ଏଇଥିପାଇଁ ତା ଜୀବନରେ ଔଦାସ୍ୟ ! ଦିନ ଆସିବ ସେ ପୁଣି ଭାସିଯିବ ଆନନ୍ଦ-ସ୍ରୋତର ତାଳେ ତାଳେ କୋଟି କୋଟି ଢେଉ ତୁଣ୍ଡରୁ ପାଇବା ପାଇଁ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇ ତ ନିଜେ କହନ୍ତି, ସେବ ଅବୁଝା—ସାଧନାରେ ଆସେ ବହୁତ ବନ୍ଧ—ଖାଲି କଣ୍ଟାଖୁଣ୍ଟ ! ଏ ସବୁ ହିଏ ସାହସ କରି ଭାଙ୍ଗିଯାଏ ସେ ପାଏ ପୁଣ୍ଡ୍ରରୁ ଶର ତୃପ୍ତି ! ଏତ ଗୋଟାଏ ସାଧନାର ଅଂଶ—ମଣିଷ ମଣିଷର ମିଳନ ! ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଣ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଣର ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷାର ଅନୁଭୂତି—ତେବେ ଜଟିଳତା କେଉଁଠି ?

ଏଇ ତତ୍ତ୍ୱ ନେଇ ସେ ମନୁକୁ ଉପଦେଶ ଦେଉଛି—ମିଠା ସାନ୍ତ୍ୱନା ବୋଳା ତାର କଥା ! ସ୍ନେହ ଆଦର ଦିଅ ଗ୍ଲତର ସହାନୁଭୂତି ପୂର୍ଣ୍ଣ । ମନୁର ପ୍ରାଣରେ ସାହସ ଝଡ଼ ସାମନାରେ ତାର ଜୀବନ ତରୀଟି ଯେ ପଥ ଭୁଲି ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଉଠିଥିଲା, ସେ ପାଇଛି କିନାରର ସଂଧାନ । ସାଥୀ ତ ର ଲିଲି ତାର ବ୍ୟଥା ତାର ବେଦନା ବୁଝି ଆହା ବୋଲି କହିବାକୁ ସେଇ ଏକା ଜଣେ !

ମନୁର ଦେହ ଭଲ ହୋଇ ଆସିଲା—ମନରେ ପୁଣି ପୁଲକର କ୍ଷୀଣରେଖା ଉଙ୍କି ମାରିଲା !

ସତ୍ରୁ ଆସେ, ନିଜର ବ୍ୟସ୍ତତା ଦେଖାଏ । ମନୁର ଦେହ ଖରାପ, ତାର ଗ୍ଲାନୀ ହୁଏତ ତାପାଇଁ ସତ୍ରୁର ନିଦ ନାହିଁ, ଦାଢ଼ି ବଢ଼ି ଯାଇଛି, ଖିଅର ହେବାକୁ ବେଳ ନାହିଁ । ତାର ପାଇଁ ସମ୍ଭୁନାଥ ମନୁର ଦେହ ବିଷୟରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଥିଲେ ସିନା । ମୁହଁଟି ଶୁଖାଇ ସେ ବସେ ମନୁ ପାଖରେ, ଇଆଡୁ ସିଆଡୁ କେତେ କଥା ପଚାରେ—କ'ଣ ଆଜି ଖାଇଲ । ଡାକ୍ତର ଆସିଥିଲା କି ନାହିଁ; ମୁଁ ସକାଳେ ଦ'ଥର ଯାଇଥିଲି—ସେ ଭାରି ବ୍ୟସ୍ତ !!

ମନୁ ଆଖି ଖୋଲି ଚାହେଁ—ପାଖରେ ବସିଛି ସତ୍ରୁ ! ପୁଣି ତାର ଆଖି ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ—ବେଦନା ବଢ଼ିଯାଏ । ଲିଲିର ଉପସ୍ଥିତିରେ ସେ ଭୁଲିଯାଏ ସିନା ତାଙ୍କ କଥା । ଯେତେବେଳେ ଲିଲି ନଥାଏ ତା ପ୍ରାଣରେ ଭରି ଆସେ ଗତ ଦିନର ସ୍ମୃତି । ତାପରେ—ସେ ଦିନ କଥା, ଓଃ କେତେ ରାଗୀ ସିଏ ! ତାଙ୍କର ନାଲି ଆଖି ! ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ଉଠେ । ପୁଣି ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାର ଆଖିରେ ନାଚି ଉଠେ ତାଙ୍କ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମୁଖ ମଣ୍ଡଳ, ହସ ଭରା । ତାଙ୍କର କବିତା ତା ପ୍ରାଣରେ ଗୁଞ୍ଜନ ଆଣିଦିଏ ! ସ୍ୱପ୍ନ—ଚମତ୍କାର ତାଙ୍କର ରଚନା ଅସମ୍ଭବ ସେ ତୁଳନା—କବିର କବିତା ! କଳ୍ପନାନୁହେଁ । ତା ଛାତିର ପ୍ରତି ତନ୍ତ୍ରୀର ଅନୁରୂପ ଭରା ସ୍ମୃତିର ଭାଷା ! ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ କଥା ! ଅନୁଭୂତିର ଅଭାବରେ ଭାଷାର ହୁଏନି ସୃଷ୍ଟି । ସେଇ ତ କବିର ମହାତ୍ମ୍ୟ । କବି ଅନୁଭବ କରେ, ତାର ହୃଦୟ ଅଛି—ପାଷାଣତ ହୋଇ ପାରେ ନା—ତେବେ ଯାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ପାଷାଣ କାହିଁକି ।

ମନୁର ଚିନ୍ତା ଶେଷ ହୁଏ ନାହିଁ—ସୀମାହୀନ !

ଡାକ୍ତରଙ୍କ ମତରେ ମନୁର ବିଶ୍ରାମ ଦରକାର । ଗୀତ ଗାଇବା ବନ୍ଦ—ମାସେ ନୁହେଁ ଦ'ମାସ । ସତ୍ରୁ ଭାବନ୍ତି ମନୁକୁ ସେ ନିଜର କରି ନେଇ ପାରନ୍ତି—ସଙ୍ଗୀତର ମାଦକ ଭରା ନିଶାର ସୁରରେ । ସ୍ନେ-

ଆସେ, ନିତ ଆସେ—ମନୁସଙ୍ଗରେ ନିଜର ଅନ୍ତର ଖୋଲି କଥାବାର୍ତ୍ତା ପାଇଁ । ତାକୁ ଦେଖିଲେ ମନୁର ଉଦାସୀନତା ବଢ଼େ ବରଂ ! ଭଲ ରକମର କଥା ଭାଷା ଯେ ହୁଏ ନାହିଁ—ସଙ୍ଗୀତ ଚର୍ଚ୍ଚା ଛଡ଼ା ଅଉ ତାଙ୍କର କଥା ବାର୍ତ୍ତାରେ କିଛି ସ୍ଥାନ ପାଏ ନାହିଁ । ମନୁର ଏ ଆଗ୍ରହ ହୀନ କଥା ବାର୍ତ୍ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ବଡ଼ କାଟେ ସେ ବାହାନା ଧରି ବେଶୀ ସମୟ ବସିପାରେ ନାହିଁ । ଇମିତ ବେଳ ଆସେ ସେ ନୀରବରେ ଗୁଲିଯାଏ—ମନୁ ବସି ପାଠ ପଢୁଥାଏ—ହୁଏତ ସେ ସମୟରେ କଥା-ବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ତାର ସାହସ ହୁଏ ନାହିଁ ।

କ୍ରମେ ତାର ଯିବା ଆସିବା କମିଗଲା—ସେ ଗୀତ ଶିକ୍ଷକ ସେତେବେଳେ ଅଉ ତାର ଶିକ୍ଷାର ଦରକାର ନାହିଁ । ସେ ବା ଆସିବ କାହିଁକି ? ଅଉ କେଉଁ ଫଳ ନାହିଁ । ନୀହାର ଯୋଗସୂତ୍ର ରଖିବା ପାଇଁ ସେ ମଝିରେ ମଝିରେ ଆସେ—ଦ ମାସପରେ ପୁଣି ତାର ସମୟ ଆସିବ— ମନୁ ତା ସାଥିରେ ଗାଇବ ମନ ଖୋଲି ଗୀତ ଏଇ ଆଶା ତାର ଭିତରେ ଭିତରେ ଛପି ରହିଥାଏ ।

ଏଣିକି ମନୁ ବହୁତ ନିରୋଳା ସମୟ ପାଏ । ଲିଲି ନ ଥିଲାବେଳେ ସେ ଭାବିବସେ ସେଇତାର ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇଙ୍କ କଥା—କି ଅଜବ ଲୋକଟିଏ ! ଏତେଦିନ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମିଳାମିଶା କରି ବି ଚିହ୍ନି ପାରିଲିନାହିଁ !

ଲିଲି ଆସେ—ମନୁ ଅଉ ଲିଲି । କେତେ ମନ ଖୋଲି ଗପ ସପ ! ମନୁ କହେ, ଭୁଲ କଣ ମୁଁ କରିଛି ?

ତୁ କହିନୁ ତ ଅଉ କିଏ ?

ଯ୍ୟାଃ ତୁ ବି ଅବୁଝା—ଇମିତ ଭାଇକୁ ସେମିତ ଭଉଣୀ ।

କଣ ଅବୁଝା ହେଲି କହୁନୁ ?

ତୁ କଣ ଜାଣିନୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କେତେ ଉଚ୍ଚ ଆସନ ଦେଇଛି ! ତାଙ୍କ ଲାଗି ମୋର ହୃଦୟ କାନ୍ଦେ—ସେ ମୋତେ ଖୁବ ଭଲ ପାଆନ୍ତି—ତା ମୁଁ ଜାଣେ ! ତେବେ ସେ ନିଷ୍ଠୁର—ନାରୀପ୍ରାଣ ତାଙ୍କଠୁଁ ଯାହା ଚାହେଁ ସେ ଦେବାକୁ ନାରାଜ ! ସେଇଥିପାଇଁ ମୁଁ ଚେଷ୍ଟା କରେ ସଙ୍ଗୀତରେ ମୋର ହତାଶମୟ ପ୍ରାଣଟାକୁ ଭୁଲାଇ ରଖିବାପାଇଁ ସିନା ! ସଙ୍ଗୀତରେ ଥାଏ ସେଇ ମନଭୁଲାଣିଆ ଭାବ । ମନରେ ଯେତେବେଳେ ଅବସାଦ ଆସେ, ଦୁଃଖରେ ଅନ୍ତର ଯେତେବେଳେ ବ୍ୟଥାଭରା ହୋଇ ଉଠେ ସେତେବେଳେ ସଙ୍ଗୀତହିଁ ଦିଏ ଶାନ୍ତି । ସେଇତ ମୋର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ପଦ ଲିଲ ! ଗୀତ ବୋଲିବାଟା ମୋର କଣ ଭୁଲହେଲା ତେବେ ?

ତେବେ ସବୁବେଳେ ଆଉ ଜଣକ ସଙ୍ଗରେ ଏପରି ଗୀତ ବୋଲିବାଟା—ମାନେ ? ଯେ କେହିତ ସନ୍ଦେହ କରିବ ତତେ !

ନିଶ୍ଚୟ ଦୋଷ । କିନ୍ତୁ ମୋର ସେଥିରେ ହାତ ଥାଏ ନାହିଁ, ସେ ଆସେ ବାପା ତାଙ୍କୁ ଆସିବାକୁ କହନ୍ତି । ମୁ ସଂଗୀତର ମହତ ଗୁଣହିଁ ଶିଖେ ତାଙ୍କଠୁ । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛି—ମୁ ତାଙ୍କୁ ଛାତି ଭିତରେ ପୂଜା କରିଛି !

ଠିକ ତୁ ଜାଣି ନାହୁଁ ମନୁ—ସତୁବାବୁଙ୍କୁ ଭାଇ କିମିତି ଚାହାନ୍ତି—ସେ ତାର ତରଫ ଭଲ ରକମର ଜାଣନ୍ତି । ପିଲାଟି ଦିନରୁ ଏକ ଏକ ଶ୍ରେଣୀରେ ସେ ପଢୁଥିଲେ ।

ବାଃ, ମୁଁ କିମିତି ଜାଣିବି ? ସେ ତ ମତେ କେବେ ହେଲେ ଦିନେ କହି ନାହାନ୍ତି ! ଯାଉ, କିଏ ଭଲ କିଏ ଖରାପ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ବିଷୟ ନେଇ ଆମର ଯାଏ ଆସେ କେତେ ? ଆମେ ନିଜେ ଭଲଥିଲେ କିଏ ଆମର କ'ଣ ବା କରିବ ? ମୋର ହୃଦୟ ଏତେ ଦୁର୍ବଳ ନୁହେଁ । କ୍ଷଣିକ ଦୁର୍ବଳତାର ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବାକୁ ମୁଁ ଘୃଣା କରେ ।

କା'ର ମନ ଉପରେ କା'ର ଦେହ ଉପରେ ଅନ୍ୟର ଜବରଦସ୍ତି ଥାଏ ନାହିଁ । ଏଇଆଡ଼ ଭାବିବା ଭୁଲ ! ।

ମୁଁ ବୁଝୁଛି, ଜଣକର ଭଲ ଗୁଣ ଶିଖିବା ଦରକାର ହୁଏ—ତାର ଦୋଷ ତାର ନିଜପାଖକୁ ଏଡ଼ିଦେଇ ।

ହଁ, ଠିକ୍ ତା ସତ ! ମଣିଷର ପ୍ରକାର ନେଇ ତାର ପ୍ରକୃତି, ସ୍ୱଭାବ ସବୁ ଅଲଗା ଅଲଗା । ଅନ୍ୟର ଖରାପ ସ୍ୱଭାବ ନେଇ ଆମ ଭିତରେ କଳି କରିବା ବା ଦରକାର କ'ଣ ? ଅସଲ କଥା, ତୋର ଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଭାଇ ବୁଝିଲେ ନାହିଁ, ଏଇଠି ରହୁଛୁ ତଫାତ୍ !

ସେଠି ଭଉଣୀ ମୋର ତ୍ରୁଟି ନାହିଁ । ଭାଇ ତୁମର ଏତେ ଜିନିଷ ଜାଣିବାକୁ କେବେ ହେଲେ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି । ତେବେ ବି ମୁଁ ଯାଚି ଦେଇ ଅନେକ ଥର କହୁଚି—ସଙ୍ଗୀତହିଁ ମୋତେ ଭୁଲାଇ ରଖିଛି—ଅସଲ୍ ପ୍ରେରଣା ଏ ବୟସରେ ବି ମୁଁ ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭୁଲି ଯାଇନାହିଁ । ସେ ତ ଖୁସି ହୁଅନ୍ତି ମୋର କଥାଶୁଣି ।

ସେପାଖ ଘରୁ ଗମ୍ଭୀର ଡାକ ଶୁଭିଲା, ଲିଲି, ଲିଲି !

ତର ତର ହୋଇ ଲିଲି ଚାଲିଗଲା ।

ମନୁ ଭାବି ବସିଲା, ଏ କ'ଣ ତାର ଭୁଲ୍ ? ଯଦିବା ହୋଇ-ଥାଏ, ତାର କ'ଣ ମାର୍ଜନା ନାହିଁ । ଦୁନିଆରେ କିଏ କେତେ ଭୁଲ କରେ—ଗୁରୁତର ଭୁଲ ! ତାର ଏ ସାମାନ୍ୟ ଭୁଲଟାକୁ କ୍ଷମା ଦେବାର ଶକ୍ତି କ'ଣ ତାଙ୍କର ନାହିଁ ? ତାର ନିଜର ବି ତ ଆତ୍ମ ସମ୍ମାନ ଅଛି । ନା—ସେ ଯାହା ବୁଝନ୍ତୁ, ଘୃଣା କରନ୍ତୁ ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନତା ସେ ହରାଇ ବସିବ ନାହିଁ । ଦିନେ ସେ ନିଜେ ବୁଝନ୍ତୁ ଅଉ ନିଜେ ତାର ପାଖକୁ ଆସନ୍ତୁ ! ଏ ଦୁନିଆରେ ତାର ବହୁତ ଜିନିଷ କରିବାକୁ ଅଛି । ସେ ଏପରି ଗୋଟାଏ କାମ କରିବ ଦୁନିଆ

ଜାଣିବ, ସେ ଜାଣିବେ ନାରୀ ଦୁର୍ବଳ ନୁହେଁ ! ତାର ଅଧିକାର ସେ ଜୋର୍ କରି ଦାବି କରିବ—ଭଲ ପାଇବାର ପ୍ରତିଦାନ ସେ ଦାବୀ କରିବସିବ ।

ମନରେ ତାର ଅଜଣାତରେ ଦୃଢ଼ତା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ସେଇ-ଥିରେ ତାର ପ୍ରାଣର ଛୋଟ ଦୁର୍ବଳତା ଟିକକ ସେ ଏଡ଼ାଇ ଦେଇ ପାରିଲା ଭଲ ପାଇବା ମହତ ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ । ସେ ଆଉ ଚାହେଁନା ନିଜର ସମ୍ମାନ ହରେଇ ଭିକ ମାଗିବାକୁ—ପ୍ରତି-ଦାନର ଭିକ୍ଷା । ସେ ଦାବୀ କରିବ ତାର ଅଧିକାର । ମନ୍ଟୁର ପ୍ରାଣର ଦୃଢ଼ତା ବରଂ ବଢ଼ିଲା ।

ତାପରେ, ସେଇ ଦିନଠୁ ସେ ପଣକଲା ତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନା ପଥରେ । ଜାତୀୟ ଭାବଧାରା ନେଇ ସେ ଗଢ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲା ଦେଶରେ ଉନ୍ନତି ଭଲ । କବିତା, କାବ୍ୟ ଉପରେ ତାର ପିଲାଦିନରୁ ଆଗ୍ରହ ! ସେଇ ସେଇ ବିଷୟ ନେଇ ସେ ନିଜର ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କେତେ ରକମର ଯୁକ୍ତି କରି ବସେ । ଆଜି ତାର ସେହି ମନୋଭାବ ରୂପାୟିତ ହୋଇ ଉଠିଲା—ଦେଶର ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ !

କେତେ ବରଷ ହେଲା ଓଡ଼ିଆ ବହୁତ ପଛେଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ତାର ସାହିତ୍ୟ ତାର କଳା ନେଇ । ନିତାନ୍ତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହୀନ, ହାଲୁକା ହୋଇ ଉଠିଛି ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ! ଦେଶରୁ ସେତେବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲ ବିଦେଶୀ ଶାସନ କବଳରୁ କ୍ଷମତା କାଢ଼ିନେଇ ଆସିବାକୁ—ସେତେବେଳେ ମୁକ୍ତି ମିଳିଲା ଅଭାବ ଅନଟନ ଓଡ଼ିଆ ଉପରେ ଶତ୍ରୁତା କରି ବସିଲା । ତାପରେ ରାଜନୈତିକ କବାଟ, ଦେଶର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରସାରର ଅଳ୍ପତା ଯୋଗୁଁ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ—ବରଂ ଅଧୋଗତି ହେଲା । ଲୋକେ ଚାହିଁଲେ ନିଜର ଆର୍ଥିକ ଉନ୍ନତି

—ବ୍ୟବସାୟ, ବାଣିଜ୍ୟ, ଆଉ ଯିଏ ରହିଲେ ସେମାନେ ଶ୍ରମିକ କୃଷୀ, ମଜୁରିଆ । ସେଇମାନଙ୍କର ଏ ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଶରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ସାହିତ୍ୟ ନାହିଁ କଳା ନାହିଁ, ସଭ୍ୟତା ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟର ସଂସ୍କୃତି ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ ଗଢିପାରେ କିନା ?

ମନୁର ହଠାତ୍ ଆଗ୍ରହ ବଢ଼ିଲା—ଜାତୀୟ ଭାବଧାରାର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ! ସମାଲୋଚନାର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଏକ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ଉନ୍ନତ କରାଯାଇ ପାରେ । ସଙ୍ଗୀତମୟ ତାର ଭାବଧାରା—ସଙ୍ଗୀତମୟ ତାର ରଚନା । ଅନେକ ଦିନର ସାଧନା ପରେ ‘ସରସୀ’ ପତ୍ରିକାରେ ତାର ସମାଲୋଚନା ବାହାରିଲା ସ୍ୱପ୍ନ କାବ୍ୟ ନେଇ । ହୁଏତ ସମା-ଲୋଚକର ନାମ ନାହିଁ । କେବଳ ତଳେ ନାଁଟି ଅକ୍ଷର ‘ତଳକ’ ।

ସମାଲୋଚନା—କବି ଓ ଲେଖକଙ୍କୁ ଦିଏ ଆଲୋକ । ନିଜେ ଲେଖକ ଯାହା କଳ୍ପନା କରିନାହାନ୍ତି ହୁଏତ ଭାବ ପ୍ରମୋଦିତ ହୋଇ ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି—ସମାଲୋଚକ ତାର ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଦିଏ । ଅନ୍ୟର ଲେଖା ପଢ଼ି ସିଏ ତା ଉପରେ ଅନୁଭବ କରେ ନିଏ ସେପରି ଲେଖକର ଭାବ । ତଳ-ଙ୍କର ସମାଲୋଚନା ଅଳକାଙ୍କ ଲିଖିତ ‘ସ୍ୱପ୍ନ’ ଉପରେ ପାଠକ ପାଠିକାଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ ଖେଳାଇ ଦେଲା । ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୂଆ ଢଙ୍ଗର ସୃଷ୍ଟି ! ଏଇ ସମାଲୋଚନା ।

ଚିନ୍ତାମଣି ପଢ଼ିଲା ତାଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନର ସମାଲୋଚନା—କବିର ଖଣ୍ଡି ନାଣ୍ଡି ଭାବ ଓ ତାଙ୍କର ସାମୟିକ ଦୁର୍ବଳତା ସେଥିରେ ଦେଖାଇ ଦିଆ ଯାଇଛି ! ଅପୂର୍ବ ଏ ସମାଲୋଚନା ! ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ସେ ଥରକୁ ଥର ପଢ଼ିଲା । ସମାଲୋଚକଙ୍କୁ ଜାଣିବାପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ବଢ଼ିଲା । "ସରସୀ"ର ସମ୍ପାଦକ ନିକଟକୁ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ—ସେ କିନ୍ତୁ ତଳ-ଙ୍କର ଠିକଣା ଓ ପ୍ରକୃତ ପରିଚୟ ଦେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ମନରେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟଥା ରହିଗଲା ସମାଲୋଚକଙ୍କୁ ସେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ବୋଲି ।

'ତାପରେ—

ଉତ୍କଳର ପ୍ରତି ମୁଖ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ତିଳକଙ୍କର ସମାଲୋଚନା—! ଲେଖକମାନଙ୍କର ଭୟ ଓ ଆନନ୍ଦ ବଢ଼ାଇ—ତିଳକ ! ସମାଲୋଚନାର ଭୟ, ତାଙ୍କର ତୃପ୍ତି ! ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଜୀବନରେ ଏ ସମାଲୋଚନାର ଗୁରୁଅତ୍ୱେ ଆଦର ପାଇଲା । ବଡ଼ ବଡ଼ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ତିଳକଙ୍କର ଏ ଉଦ୍ୟମକୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । କିନ୍ତୁ, ସବୁର ଆଗରେ ରହିଲେ ଅଜଣା ହୋଇ ଏଇ ନୂତନ ସମାଲୋଚକ ତିଳକ । କିଏ କେତେ ରକମର ଭାବିଲେ; ଅମୁକ ହୋଇଥିବ—ମହାପାତ୍ରେ ହୋଇଥିବେ, ମାହାନ୍ତିଏ ହୋଇଥିବେ—କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ତିଳକର ସନ୍ଧାନ ମିଳିଲା ନାହିଁ ।

ଲିଲି ସରସୀ ପତ୍ରିକାଟା ସେଦିନ ନେଇ କହିଲା, ଦେଖିତ ମନ୍ନୁ, ଭାଇଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନାର ସମାଲୋଚନା—ବଡ଼ ଚମତ୍କାର ! ଭାଇ ଏଇଟି ଯେ କେତେଥର ପଢ଼ିଲେଣି କହି ହେବ ନାହିଁ । ସେ ବହୁତ ଖୋଜା ଖୋଜି କଲେ କିନ୍ତୁ ତିଳକଙ୍କ ଠିକଣା ପାଇଲେ ନାହିଁ ।

ମନ୍ନୁ ମନେ ମନେ ହସି ଉଠି କହିଲା, ତାଙ୍କ ଠିକଣା ଜାଣିଲେ କ'ଣ ସେ କରନ୍ତେ ଯେ ?

ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ଦିଅନ୍ତେ ।

ଓ, ଭାରି ଗୋଟେ ସମାଲୋଚନା କରନ୍ତି ଯେ—ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ଏତେ ଆଦର । ତୁମ ଭାଇ ଯିମିତି ପାଗଳ ସେଇଟାବି ସେଇମିତି !

କିନ୍ତୁ ଅନ୍ତରରେ ତାର ପୂରି ଉଠେ ଆନନ୍ଦର ତରଙ୍ଗ—ଅଗଣିତ !

ସେ ଦିନ ।

ବାର୍ଷିକ ସଙ୍ଗୀତ ସମ୍ମିଳନୀ—ଉତ୍କଳ ଓ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶରୁ ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି-ଖୁବ୍ ଜାକ-ଜମକ ନେଇ ସେ ସମ୍ମିଳନୀ । ତାର ଭିତରର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଥିଲା ଡଲିକଙ୍କ ଲିଖିତ ପ୍ରବନ୍ଧ—ସଙ୍ଗୀତର ଉତ୍କର୍ଷତା ନେଇ । ଖୁବ୍ ବଡ଼ ବଡ଼ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞଙ୍କର ଏ ଆଲୋଚନା ଭିତରେ ଡଲିକଙ୍କର ଲିଖିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂପାଦକ ପଢିଲେ । ସଙ୍ଗୀତରେ ଜୀବନ, ସଙ୍ଗୀତରେ ତରଙ୍ଗ ଗଠନ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ବିଷୟ ସୁନ୍ଦର ଅକାଟ୍ୟ ଯୁକ୍ତି ଦେଖାଇ ସେ ଦେଖାଇଥିଲେ । ବଡ଼ ଚମତ୍କାର ! ସଙ୍ଗୀତ ସମା-ଲୋଚନା ଭିତରେ ବେଶ୍ ଗୁରୁତ୍ୱ ଖେଳାଇ ଦେଲା—ସମସ୍ତେ ମୁଗ୍ଧ । ବଡ ବଡ ବକ୍ତା ମାନେ ବି ସ୍ୱୀକାର କଲେ ସେ ସବୁ ଅଖଣ୍ଡନୀୟ ଯୁକ୍ତିକୁ ।

ମନୁ ତାର ଭିତରେ ଥାଏ—ଦର୍ଶକ ମଣ୍ଡଳରେ ତାହା ସ୍ୱାଗତର ଲିଲି ଥାଏ । ବିଜୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଦୁହେଁ ବି ଥାଆନ୍ତି । ମୁଗ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ପ୍ରବନ୍ଧର ଉତ୍କର୍ଷତା ଖୁବ୍ ଭଲ ରକମର—ଆଦର କଲେ । ଏଇ ଅଜଣା ଡଲିକଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରର ସ୍ନେହ ବହୁ ଗୁଣରେ ବଢି-ଗଲା । ମନ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ସେ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ଏଇ ଡଲିକଙ୍କୁ !

ସ୍ୱପ୍ନାର ସମା ଲୋଚନା ପରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିର ଆଗ୍ରହ ବଢିଲା

ନୂତନଭାବ ଧାରରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ନୂଆଯୁଗର ସାହିତ୍ୟପ୍ରଷ୍ଟା ସେ ରଚନା କରି ବସିଲା ତାର ନୂଆ କାବ୍ୟ—ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଜାତୀୟ ଭାବ-

ଧାରା ନେଇ—ଦେଶର ସମୂହ କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ—ଗୃହୀ ମୂଲ୍ୟର ପ୍ରାଣରେ ନୂତନତ୍ୱ ଖେଳାଇବା ପାଇଁ ତାର କାବ୍ୟ ରଚନା । ପ୍ରତି-ଦିନର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପରେ ଯେଉଁ ସମୟ ଟିକକ ତାକୁ ମିଳେ ସେ ଯାଏ ହ୍ୱିଟ୍‌ବ୍ଲୁଡ୍ କବରର ସେ ନିଭୃତ କୋଣକୁ । କାବ୍ୟ ରଚନା ହୁଏ ସେଇଠି—ପ୍ରେରଣା ଦିଏ ସୁନୀଳ ଜଳ ଭଣ୍ଡାରର ତରଙ୍ଗମାଳ । କଳ୍ପନା ନୁହେଁ—ବାସ୍ତବତାର ଅନୁଭୂତି ନେଇ ତାର କାବ୍ୟର ରଚନା—ଜୀବନର ଅନୁଭୂତି ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ମୁଣ୍ଡ ନୁଖୁରା ବାଳ ଗୁଡ଼ିକ ଫୁର ଫୁର ହୋଇ ମୁକ୍ତିଲା ସନ୍ଧ୍ୟା ପବନରେ ଖେଳି ଉଠେ—ସାମନାର ନୀଳ ଅଗଣିତ ଢେଉ—ପଛରେ ଉଚ୍ଚ ପାହାଡ଼ । ପ୍ରକୃତିର ବିଚିତ୍ରତା ଭିତରର ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି । ଚକ୍ଷୁ ଦୁଇଟି କୋଟରଗତ ଓ ଶାନ୍ତ—ନାସିକା ଉଗ୍ର କପୋଳ ଉନ୍ନତ ! ଅଙ୍ଗ ସୌଷ୍ଠବରେ ଓ ମୁଖ ମଣ୍ଡଳରେ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଭରା ପ୍ରାଣରେ ତୃପ୍ତି !!

ଆଜି ସେହି ଅପୂରନ୍ତ କାବ୍ୟର ଶେଷ—କବିର ସେଥିପାଇଁ ଗର୍ବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର କାବ୍ୟ ଲୋକ ମୁଖରେ ପ୍ରଶଂସିତ ହେଉ ସେ କବି ହିସାବରେ ଜଗତରେ ଅମର ହୋଇ ରହନ୍ତୁ ସେ ଆଶା ସେ ଆକାଂକ୍ଷା ତାର ନାହିଁ । ସେ ନିଜର ଅନ୍ତର ଭରା ସ୍ମୃତି ଗୁଡ଼ିକ ପୁଟିଇଚ୍ଛୁ ଭାଷା ଦେଇ, କାବ୍ୟର ମୂର୍ତ୍ତି ! ବନ୍ଧୁ ତା'ର କେବଳ ପ୍ରକୃତି—ତାର ଆଗରେ ସେ ମନ ଖୋଲି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ଯେଉଁ ଅତୀତ ଦିନର ସ୍ମୃତି ନେଇ ତାର ରଚନା ଏ ସେହି କି-ସ୍ଥଳ ଜାଗାଟି—ତାର ଅତିପ୍ରିୟ, ଅତି ଆପଣାର—ମନ କଥା ଖୋଲି କହିବାର ଏକମାତ୍ର ସାଥୀ—ଭକ୍ତିର ଏକା ନୀରବ ସାକ୍ଷୀ—ହ୍ୱିଟ୍‌ବ୍ଲୁଡ୍ ! ମଣିଷର ସାଥୀ ମଣିଷ ନୁହେଁ । ମଣିଷ ପ୍ରାଣରେ ସେ ଯେଉଁ ଆଶା କରିଥିଲା ତା ସେ ପାଇ ନାହିଁ । ଏଇ ମୂକ ବନ୍ଧୁଟି ତାର

ସବୁ କଥା ଜାଣେ—ଏଣ୍ଡା ଆଗରେ ସେ ସବୁ କହୁଛି—ତାର ସ୍ମୃତି-ଭରା ଜୀବନଗାର କରୁଣ, ହାସ୍ୟର ଛବି । ଦୁନିଆର ଜଟିଳତା ଏଠି ନାହିଁ—ଦୁନିଆର ଝିନ୍‌ଝଟ୍ ନାହିଁ । ସେ ଏକା—ସବୁଥିରୁ ସେ ଏଠି ମୁକ୍ତ ! ସବୁଜ ଅଙ୍ଗଣାରେ ସେ ତାର ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆଳାପ କରୁଛି । ମୂକ ପ୍ରାଣରେ ସେ ପାଉଛି ଭାଷା—ଏଇ ଜଳରାଶି ଦେଖାଏ ତା ଦୁଃଖରେ ସମବେଦନା ! ଭାଷା ହୀନ ପ୍ରାଣରେ ଭାଷା—ଆଦର ! ତାର ଅତୀତ ଦିନର, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟର ସାଥୀ ଏଇ ମୂକ—ଏଇ ହୀରାକୁଦ୍ !!

କାବ୍ୟର ଶେଷ ହୋଇଛି—ତାର ନାମ କରଣ ବାକୀ ! ମନୁର ମୁଁହଟି ଆଜି ତାର ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠୁଛି—ତାର ପ୍ରତି ପଲକ ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ ତାର ଲାଜୁଆ ହସ ଚୁପୁ ଚୁପି କଥା, ଲମ୍ବ ଆଖି ଦୁଇଟିର ଚଞ୍ଚଳତା, ପ୍ରତି କଥାରେ ପ୍ରତି ଛନ୍ଦରେ ରୂପ ଦେଇ । ସୁଦୀର୍ଘ ବେଣୀଟି ତାର ଢେଉ ଖେଳା ସାଢ଼ୀ ଉପରେ ନୂତନତ୍ୱର ମୋହ ଖେଳାଇ ଦେଉଛି । ଅନେକ ଦିନର ମୃତ ମନୁ ପୁଣି ଆଜି । ସେଇ ତାର ପହିଲି ଦିନର ସ୍ମୃତି ଅଙ୍କା ପଲକ ନେଇ ମନୁ ଆସିଛି—ତାର ହସରେ ଏ ଶାନ୍ତ ବାୟୁମଣ୍ଡଳରେ ଢେଉ ଖେଳି ଉଠୁଛି ! ଏତେ ଦୁଷ୍ଟ ସେତ—ତାର ଦୁଷ୍ଟାମି କଥା । ଯାଃ, ବଡ଼ ମିଠା କଲୁ ! କବି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେର ।—

ହଠାତ୍ ଚେତନା ଆସିଲା—ଦୂରରୁ ଶୁଭୁଛି ତାର ସଙ୍ଗୀତର ଲହରୀ କବିର ସ୍ୱପ୍ନଲୋକ କାନକୁ ଶୁଭିଲା କେଡ଼େ ମିଠା । ସେ ଚମକି ଉଠିଲା—ସତେ ମନୁ ତାର ଗାଇ ଗାଇ ଆସୁଛି—ତାର କଣ୍ଠଧ୍ୱନିରେ ସେଦିନର ଛନ୍ଦ ତାଳ ନେଇ—ଏକ ନୂତନ କାବ୍ୟର ଗୀତ । କବିର ପ୍ରାଣରେ ଶିହରଣ ଆସିଛି—କାବ୍ୟ ଛନ୍ଦ, କଳ୍ପନା

ଝୁଲି ସେ ଚାହିଁ ରହିଛି ତାର ପ୍ରିୟାର ପଥକୁ — କବିର ପ୍ରିୟା !! ଗତିତାର ଧୀର କବିର ମନରେ ବ୍ୟଗ୍ରତା ଖେଳାଇ ଦେଲା ।

କ୍ରମେ ଦୂରର ସଙ୍ଗୀତ ନିକଟେଇ ଆସିଛି ଗୋଟାଏ ବିଦ୍ୟୁତର ପ୍ରଖରତା ତା ପ୍ରାଣରେ ଚମକ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ମନୁ — ତାର ଅତୀତ ଦିନର ସାଥୀ — ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଣ ମନୁ । କ'ଣ କହି ସେ ସ୍ୱାଗତ କରିବ ? ଏତେ ଦିନର ମାନ ଅଭିମାନ ପରେ ପୁଣି ସେ ଯେତେବେଳେ ନିଜେ ଆସିଛି ତାର ପଥ ଖୋଜି ଖୋଜି ଏଇ ନିରୋଳା କୁଞ୍ଜକୁ — ସେ କ'ଣ କ୍ଷମା ଦେବନି ତାକୁ ? ଅସମ୍ଭବ ତାର କଳ୍ପନା ଅସମାପ୍ତ ତାର ଚିନ୍ତାଧାରା । ସ୍ୱର ଅତି ନିକଟେଇ ଆସୁଛି । ସୁନୀଳ ଜଳଭଣ୍ଡାର ତାର ମୂକ ସାଥିଟି ଯେପରି ଫୁଲି ଉଠୁଛି, ଲତାକୁଞ୍ଜଗୁଡ଼ିକ ଆନନ୍ଦରେ ଦୋଳି ଖେଳୁଛନ୍ତି । ମନୁ ଆସୁଛି — ଶେଷ ରବିର କନକ କିରଣରେ ସେ ଦେଖିବ ତାର ରୂପ ! ଝିଲ୍ ମିଲ୍ ତାର କାନ୍ତି ।

ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପ୍ରତି ପଲକରେ ତାର ସ୍ମୃତି କମ୍ପି ଉଠୁଛି — ପରିଚିତ ମଧୁର ପଦଶବ୍ଦ କ୍ରମେ ନିକଟରୁ ନିକଟତର । ପ୍ରାଣରେ ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି — ସବୁ ସଙ୍ଗୀତମୟ — ଦୁନିଆର ପରପାରରେ ନିରୋଳା କୁଞ୍ଜରେ ଏ ସଙ୍ଗୀତର ଧ୍ୱନି । ଜୀବନ ମରଣ — ସାଥୀର ସ୍ୱରର ଲହରୀ !

ପଛ ଆଡୁ ବିନୟ ଡାକିଲା — ତୁମେ ଏଠି ଯେ କବି ? କବି ହଠାତ୍ ଚମକି ଉଠିଲା ଏ କା'ର ସ୍ୱର ? ଏତ ମନୁ ନୁହେଁ — ଫେରି ଚାହିଁଲା, ବିନୟ ! ଉଦ୍‌ବେଳିତ ସ୍ମୃତିତାର ହଠାତ୍ ନିରାଶାରେ ଭରି ଉଠିଲା — ଚିନ୍ତାମଣି ନୀରବ, ନିଶ୍ଚଳ !! ଚକ୍ଷୁ ଦୁଇଟି ମୁଦ୍ରିତ । ବିନୟର ବିସ୍ମୟ ବଢ଼ିଗଲା — ଚିନ୍ତାମଣିର ନିକଟେଇ ଆସି କହିଲା, ଏ କଣ ? କବିର ସ୍ୱପ୍ନ ?

ନା ଭାଇ, କାନ୍ଦନା ତୁହେଁ! ମୁଁ ଜଣେ ଭାଇ, ଜଗତର ନାହିଁ ତା ମୋହ।

ହାୟ, ଜୀବନନାଟ ମୋର ଯେତେବେଳେ ଶେଷ ହୋଇ ଯାଇଛି ତୋର ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମରିଛି—ମନ ବି ମରିଛି। ମୁଁ ସେହି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ପ୍ରେତାତ୍ମା! ପ୍ରେତର ମୋହ କାହିଁ? ମାୟା ମମତାହୀନ ମୋର ପ୍ରାଣ!

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ପାଖରେ ବିଜୟ ବସି ତା ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଉ ବୁଲାଉ କହିଲା, କବି କେବେ ମରେ ନାହିଁ—ସେ ଅମର, ତାର ଆତ୍ମା ଅମର ଜୀବନଯାକ ଆଦର ପାଇବ। ତାହାପରେ ଯେତେବେଳେ ଘଟାନ୍ତର ହେବ ସେତେବେଳେ ବି ଜୀବନ୍ତଠାରୁ ଅଧିକ ଆଦର ପାଇବ। ତୁମରି ସ୍ମୃତି ସ୍ତମ୍ଭ ଉପରେ ହଜାର ହଜାର ଦୀପାଳି ଜଳି ଉଠିବ! ତୁମରି ପୂଜା କରି ଜାତି ଗର୍ବ କରିଉଠିବ—ଅମର ତୁମେ କବି। ଜାତି ଉପରେ ତୁମରି ଏ ଖେୟାଲି ଭାବଧାରା ଯେଉଁ ମହତ ଶିକ୍ଷା ଦେବ ସେଇ ହେବ ତୁମରି ପୂଜାର ଅର୍ଘ୍ୟ!

ଆହା, ଏତେ ଉଚ୍ଚ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୋତେ ଦେଖନାହିଁ ଭାଇ ମୋର ଆଶା ନାହିଁ ଆକାଂକ୍ଷା ନାହିଁ। ଅବହେଳିତ ଜୀବନ ମୋର କିଛି ଚାହେଁ ନା—ତୁମେ ଦେଶର ସେବକ, ଜାତି ପାଇଁ ନିଜର ସେବା ଢାଳିଦେଇଛ—ତୁମେ ପାଅ ପୂଜା! ସେ ପୂଜା ମୋର କଣ ହେବ? ମୋର ଏ ପୂଜା ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳିରେ ଦାବୀ ନାହିଁ। ଜୀବନଟା ମୋର ନିରାଶାରେ ଗଢା ରୂପ, ନିରାଶା। ଯେଉଁ ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ମୋର ଜନମ ସେଇ ଅନ୍ଧାରରେ ମୁଁ ଲୁଚି ରହିବାକୁ ଚାହେଁ—ଆଉ ଶେଷରେ ସେଇ ଅନ୍ଧାରରେହିଁ ମିଶିଯିବ—ସାଥି କେହି ଥିବେନି!

ଛି—ଏକଣ ଭାଇ! ଜୀବନରେ ବହୁତକିଛି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବାର ଅଛି। ଏ ତ ଆରମ୍ଭ ମାତ୍ର। ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ନା—ଅନ୍ଧାର ହୋଇଛି ପୁଣି

ଅଳ୍ପ ପରେ ଦିନ ଆସିବ—ପୁଣି ତୁମର ପ୍ରାଣ ଦପିଉଠିବ—ନୂଆ କଳ୍ପନା ନେଇ ।

ଅଛି, ଅନେକ ମୁଁ ଶୁଣେହିଁ ନା—ଏଇ ଅନ୍ଧକାରହିଁ ମୋର ପ୍ରାଣକର ଶକ୍ତି ଦେଉଛି । ମୁଁ ଏଇଠି ପାଏ ତୃପ୍ତି—ସବୁର ଅନ୍ତରାଳରେ ମୁଁ କରେ ମୋର ପୂଜା—ତୁମେ ପୁଣି କାହିଁକି ମୋତେ ଟାଣୁଛ ? ଦେଶ ସେବା ମୋ ଦେଇ ହେବ ନାହିଁ !

ତାର ପୂଜା କର ?

ମୋର ସ୍ମୃତିର ପୂଜା । ମୁଁ ପୂଜାରୀ—ଅଛି ଦେବତା ମୋର ଅଶରୀରୀ ସ୍ମୃତି—ତାର ରୂପ ନାହିଁ, ରେଖ ନାହିଁ—ସେ ମୂକ, ଭାଷାହୀନ ! ସ୍ମୃତି ମୋର ଦେବତା ତାଙ୍କ ଆଗରେ ମୁଁ ଦେବି ମୋର ପୂଜାର ଅର୍ଘ୍ୟ ଏଇ କବିତା ଆକାରରେ ।

କର୍ମମୟ ଏ ଜୀବନ—କର୍ମହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ—ତୁମର ଏ ଭାବନା ଛାଡ଼ ! ବାସ୍ତବତାକୁ ଫେରିଆସ ! ଅନାଶ୍ରିତ ପତିତର ଶରଣଦାନପାଇଁ ନିଜକୁ ଜାଳି ପୋଡ଼ି ଦେବାରେ ଲାଭନାହିଁ ! ଏ ତୁମର କଳ୍ପନା ମନ !

ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ନୀରବ । ଦୁହେଁ ନୀରବ । ହୀରାକୁଦର ତରଙ୍ଗମାଳା କେବଳ ଜାଗ୍ରତ—ଶବ୍ଦାୟିତ ।

ବିନୟ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ ହାତ ଧରି ଉଠାଇ କହିଲା, ଚାଲଯିବା—ସଞ୍ଜ ହୋଇ ଆସିଲଣି ସେ—ଉଠ !

ଅଚ୍ଛା ଚାଲ ଭାଇ !

ପଥଟି ଅନେକ ସମୟ ନୀରବରେ କଟିଗଲା । ହଠାତ୍ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବ୍ୟଗ୍ର ସ୍ୱରରେ ପଚାରିଲେ, ବିନୟ ! ତୁମେ ଗୀତ ଗାଇ ଜାଣ ?

ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଜାଣେ ନିଶ୍ଚୟ !

ଓ—ତାପରେ ଗୋଟାଏ ଲମ୍ବା ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ବେଦନା ଦଗ୍ଧ ଛାତି ଭିତରେ ଜଡ଼ ରହିଗଲା । ଦୁହେଁ ପୁଣି ଚୁପ୍ ହେଲେ—ଅସହ୍ୟ ନୀରବତା ! ଘଞ୍ଚ ରାଜପଥ କେବଳ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ପରି ଜଣାଯାଉ ଥାଏ ।

ଦୁଆର ପାଖରେ ଗୁଣ୍ଡିଦେଇ ବିନୟ କହିଲା, ।

ମୁଁ ଆସୁଛି ଭାଇ !

ଯାଅ—

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଘର ଭିତରକୁ ପଶିଗଲା ।

କାବ୍ୟଟିର ନାଆଁ ଦିଆ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ, ସେଇଥିପାଇଁ ରହିଗଲା—ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ତାର କାବ୍ୟ ! ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କର ପରିଣତି ଯେପରି ଦୁଃଖମୟ—ଭାଷାର ତାଠାରୁ ବଳି ବ୍ୟଥାଭରା । ବିନୟ ସଙ୍ଗରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଯାଏ ଠିକ ଆଗପରି ।

ସେ ଦିନ । ମନୁ ଆସିଛନ୍ତି ଲିଲି ଘରକୁ । ଦୁହେଁ ବସିଛନ୍ତି । ମନୁ ପଚାରିଲା, ଚନ୍ଦ୍ରାଭାଇ ନିତି କୁଆଡ଼େ ଯାଆନ୍ତି ?

ଲିଲି କହିଲା, ମୁଁ ତ ଠିକ ଜାଣିନାହିଁ—ପଢାପଢି କରିବାକୁ ଯାଉଥିବେ !

ମନୁ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ବସି ରହିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରା ଭାଇର ମେଜ ଉପରେ ଯତନରେ ଥୁଆ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ତାର ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ସେଇ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ଓଲଟାଇ ପଲଟାଇ କହିଲା, ଲିଲି ଏ କାଗଜ ଗୁଡ଼ାକ କଣ ?

ଦେଖି, ବାଃ ଭାଇଙ୍କ ଲେଖା ତ ?

ଓଁ, ଏଇ ପାଠ ପଢ଼ା ହେଉଛି ତେବେ, ଦେଖ ମୁଁ ପଢ଼େ ଟିକିଏ ?

ନେଉନ୍ତୁ, ମୁଁ କ'ଣ ମନା କରୁଛି ।

ତୋ ଭାଇ ଯେ ବିରକ୍ତ ହେବେ—

ସେ କ'ଣ ଜାଣି ପାରିବେ କି ?

ଯଦି ଖୋଜନ୍ତି ?

ନେ ଯା ସଞ୍ଜ ବେଳକୁ ଫେରେଇ ଦେବୁ । ସେତ ଏକ୍ଷଣି ଆସିବେ ନାହିଁ ।

ତାହାହେଲେ ମୁଁ ନେଉଛି—ଦି'ଘଣ୍ଟା ଭିତରେ ଫେରାଇ ଦେବି ଯେ—ଭାଇଙ୍କୁ କହିବୁ ନାହିଁ କେବେ—ଜାଣିଲେ ତାଙ୍କ ମନ ଖରାପ ହୋଇଯିବ ।

କାହିଁକି ?

ସେ ଯେ ମତେ ଘୃଣା କରନ୍ତି !

ଧେତ୍ ତୋ କଥା ତ ସେ କେବେ କହନ୍ତି ନାହିଁ—ଘୃଣା କଲେ କମିତ !

ତୁ ଜାଣିନୁ—ଇମିତ ଘୃଣା କରନ୍ତି ଯେ ମୋ ନାଆ ସୁଦ୍ଧା ଧରୁ ନାହାନ୍ତି, ଦେଖୁନୁ । ସେଦିନ ସେ ମତେ ଦେଖିଛନ୍ତି—ତୁ ତାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛୁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆଖି ଫେରାଇ ନେଲେ ।

ଭୁଲ ଧାରଣା ତୋର । ତାଙ୍କୁ ତ ଆଜିକାଲି ମୋଟେ ସମୟ ନାହିଁ । ଘରକୁ ଆସିଲେ କ'ଣ ଦିଟା ଖାଇ ଦେଇ ପୁଣି ଯାଆନ୍ତି ।

ହିଁ, ଆଗରୁ ଖୁବ୍ ସମୟ ମିଳୁଥିଲା, ନୁହେଁ ?

ହୋଇପାରେ—

ଚୁହେଁ ଚୁପ୍ । ଓ ପହରର କାଗଜ ଖସ ବାହାରେ ଟକ୍ ଟକ୍ କରୁଛି—ଏଣେ ଭିତରେ ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣୀ ମନୁ ଓ ଲିଲି !

ସଞ୍ଜ ଡ଼େଇଁ ଗଲାଣି । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ପଡ଼ାଘରେ ବସିଛନ୍ତି ନୀରବ ନିଶ୍ଚଳ ହୋଇ । ମନରେ କେତେ ସ୍ୱପ୍ନର କଳ୍ପନା ଯେପରି ଜମାଟ ବାନ୍ଧି ରହୁଛି—ଅସୀମ ଚନ୍ଦ୍ରଧାରା ! ଏଇ ସଞ୍ଜରେ ସେ ଖୋଜି ବୁଲୁଛନ୍ତି ଯେପରି ଗୋଟାଏ ଅଭାବ—କାହାର ଅଭାବ ? ଅଥବା ଗୋଟିଏ ସାଥୀର ସନ୍ନିଧି ନଦୀବେଳା ଥାନଟିରେ—ତାର ପ୍ରାଣ ମତାଣିଆ ସାଥୀ ।

ସେପାଖ ଘରୁ ଏ ସନ୍ଧ୍ୟାର ସାଥୀହରା ଢେଉଁ ବିରହିଣୀର ହାହାକାର କଣ୍ଠରେ ଥରି ଥରି ଭାସି ଆସିଲା ସଙ୍ଗୀତର ଝଙ୍କାର— ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ପ୍ରାଣର ସୁପ୍ତ ପ୍ରେରଣା ହଠାତ ଜାଗି ଉଠିଲା । ଏ ସଙ୍ଗୀତ କା'ର ? ଏ କବିତା ଯେ ତାଙ୍କର ଲେଖା—ନୂଆ କାବ୍ୟର ପ୍ରଥମ କବିତା । କି ସୁନ୍ଦର ରାଗିଣୀ—କି ସୁନ୍ଦର ଭାବର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ! ସେ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ଖୋଲି ଦେଖିଲେ ଏ ସେଇ କବିତାର ଅବୃତ୍ତି— ସାମନାରେ ତାର ଉପରେ ସେ ଆଖି ରଖିଛନ୍ତି—ଏଣେ ସାଂଝ ପବନର ତାଳେ ତାଳେ ଭାସି ଉଠୁଛି ଠିକ୍ ସେଇ ଭାବର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ।

ମନୁ ଏ ଲେଖା ପାଇଲା କେଉଁଠୁ ? ତେବେ ଚୋରି ହୋଇଛି ? ସବୁରି ଅଜଣାରେ ତାଙ୍କର ଏ କାବ୍ୟର ରଚନା—ମନୁ ନେଲା କିପରି ?

ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଡ଼ାକିଲେ, ଲିଲି, ଲିଲି, !

ଦୂରରୁ ଲିଲି କହିଲା, ଯାଉଛି ଭାଇ ।

ଲିଲି ଆସିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ପଚାରିଲେ ଏ ପାଣ୍ଡୁଲିପି କିଏ ନେଇଥିଲା ?

ଲିଲି କ'ଣ କହିବ କିଛି ଠିକ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ !

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ପୁଣି ପଚାରିଲେ, ତୁ ଜାଣିନାହୁଁ ?

ନା—

ମନୁ ଏ ଗୀତ ଗାଇଲା କେଉଁଠୁ ?

ମୁଁ ଜାଣିନାହିଁ ?

ସେ ଅଜି ଆସିଥିଲା ?

ହଁ—

ତେବେ ଏ ତାର କାଣ୍ଡ—ଏ ଘରେ ତାକୁ ପୁରେଇ ଦେଇ କାହିଁକି ?

ସେତ ଆସୁଛି—ମୁଁ ତାକୁ କ'ଣ ମନା କରିବି ? ତୁମେ ମନା କରି ଦେଉନା ମୁଁ କ'ଣ କରିବି ?

ଅଚ୍ଛା, ତାହାହିଁ ହେବ—ମୋ ହାତୁଡ଼ରେ ପଡ଼ିଲେ ମନା କରିଦେବି ।

ଲିଲି ଗୁଳିଗଲା—ଅନ୍ତରଭରା ଅଭିମାନ ନେଇ ।

ମୁଁହରେ ଲିଲିକୁ ଧମକ ସିନା ସେ ଦେଲା ଏଣେ ଭିତରଟା ତାଙ୍କର ଅଜଣା ଆନନ୍ଦରେ ପୁଲକି ଉଠିଥିଲା । ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରତି ତାଳେ ତାଳେ ତାର ଶିହରଣ ଆସିଛି । ସେ ପ୍ରଶଂସମାନ ଚକ୍ଷୁରେ ଚାହିଁ ରହିଲା ତାର କାବ୍ୟର ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟିକୁ । ଖୁବ ଯତନରେ ଉପରର ନାମକରଣ ହୋଇଛି—"ସପ୍ରାଣ ମୋର ଦେବତା"—ମନୁର ହାତଲେଖା ତା'ର ଦଶ ଏ ନାଆଁଟି ! ଠିକ ଖାପ ଖାଇଛି ଭିତରର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସଙ୍ଗରେ ।

ଏଣେ ଗୀତଟି ସବୁ ଯାଉଛି, ତାପରେ ଗୋଟିଏ ଗୀତ—ଠିକ୍ ସେଇ ଡାଆଁରେ ଅନ୍ୟ ଜଣକର ହୃଦୟର ପ୍ରକାଶ—ଅନ୍ତର ଦଶ ମିଳନର ନିବେଦନ । ଏତ ନୁହେଁ ତାର ରଚନା ! ତେବେ ଶେଷରେ ଏଇ ସବୁ ସ୍ୱବଟେନେଇ କାବ୍ୟଟି ପୂରଣ କରିବା ତାଙ୍କର ଉଚିତ ଥିଲା । ଖୁବ୍ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା ନିଶ୍ଚୟ ! ଶେଷ କବିତାଟି

ଅନେଇ ଦେଖିଲେ—ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଏ ମସ ସେଇ କବିତା—ମନୁର ହାତ ଲେଖା - ସୁନ୍ଦର ସୁଗୋଲ ଅକ୍ଷରଭିତରେ ଭାବର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ! ମନୁ କ'ଣ କବି ପାଲଟି ଲଣି ? ସଙ୍ଗୀତର ଝଙ୍କାର ମନ୍ତ୍ରଅଳଟେଖାଇ-ଉଠିଲା ।

ନେଳିଆ ଆକାଶରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଙ୍କି ମାରିଲା, ଝରକାବାଟେ ତାର ଲୁଟପଲ କିରଣର ଅଭ୍ର ଢାଳି ଦେଇ, ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ବକୁଳ ତାହା ଲଭିଇ ଦେଇ ଝରକା ପାଖକୁ ଟେକାଠା ଟାଣି ବସିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରର ଶୁଭ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରିମା ଲୁଟପଲ କିରଣରେ ସାରା ସହରଟି ଝଲସି ଉଠୁଛି । ସବୁଠି ଯେପରି କାବ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି—ସବୁ କବିତାମୟ । ସବୁଠି ସଙ୍ଗୀତର ପୁଲକ ଧାରା—କଳ୍ପନାର ପରିସମାପ୍ତି—ବାସ୍ତବତା ! ଭିତରେ ତୃପ୍ତି—ବାହାରେ ତୃପ୍ତି । ତୃପ୍ତିର ନିଶାଭରା ପରଶର ଭିତରେ ବସିଛି ସେ ।

ସଙ୍ଗୀତର ହୋଇଛି ଶେଷ—ସ୍ୱପ୍ନର ଶେଷ ହୋଇ ନାହିଁ ସେଇ ସ୍ୱପ୍ନିଳ ଚନ୍ଦ୍ରିମା ଭିତରେ ଯେମିତି ସେ ସେଇ ସଙ୍ଗୀତର ଝଙ୍କାର ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ଅଭିନବତ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି ତାହାର ପୁଲକ ଭରା ସ୍ମୃତି ଭିତରେ—ନୂଆ ଅନୁଭୂତି । ଯେପରି ସେ ଏ ଦୁନିଆର ବାହାରେ—ଆଉ କେଉଁ ଅତି ଦୂରର ଆଉ ଗୋଟାଏ ଦୁନିଆର ସେ !

ରାତି ଅନେକ ହୋଇ ଯାଇଛି—ଦୁଆରେ ଲଳି ଆସି ଡାକିଲା ଭାଇ ଏ ଅନ୍ଧାରଘରେ କଣ କରୁଛ ?

ବସିଛି ଟିକିଏ !

ଖାଇବ ନାହିଁ ?

ଏତେ ଚଞ୍ଚଳ—ନା, ଭୋକ ନାହିଁ ।

ବାଃ ରାତିରେ ଦଶଟା ବାଜିଲାଣି ! ମୁଁ ଆଉ ରହିହୁଁ ପାରିବି ନାହିଁ ।

ଦଶଟା—ହଉ ଚାଲ୍ ।

ଅନୁଭୂତି ଭିତରେ ଆସିଛି ସାଂସାରିକବାଧା । ତଥାପି ତାର ମନଟି ଆଜି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—ଆମୋଦ ଭରା ! ଲିଲି ଦେଖିଲା—ଅନେକ ଦିନପରେ ଆଜି—ଭାଇଙ୍କର ଏ ରକମର ଆନନ୍ଦ । ତେବେ ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ—

ରାତିରେ ନିଦ ଆସିଲା ନାହିଁ । ପୁରୁଣା ସ୍ମୃତି ଭରା ମନଟି ଆଜି ସେ ସବୁର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରି ବସିଲା—ରାତିର ଏଇ ନିରୋଳା ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ । ଭାବନା ରୂପରେଖ ଦେଉଛି ମନକୁ—ତାର ଜୀବନ କାବ୍ୟରେ ପ୍ରଥମେ ଦେଇଛି ଭାଷା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଆଜି ଲୋକ ମୁଖରେ କବି—ଓଡ଼ିଆର ଅଦ୍ଭୁତ କବି ! ତାର ଦୟାଦାନରେ ସେ ଯେ କେତେ ଋଣୀ ! ସେଇ ଋଣ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଅସୁଝା ରହିଛି । ଏ ଋଣ ବଦଳରେ ସେ ନେଇଛି ବା କଣ ? ତା ବଦଳରେ ସେ ଦେଇଛି ତାକୁ ଘୃଣା—ବ୍ୟଥା; ଅବସାଦ ! ସେ ଦେଖେଇଛି ତା ପ୍ରତି ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ଭାବ ! ତାର ଦୟା ଭଲପାଇବାକୁ ସେ ପାଦରେ ଠେଲି ଦେଇଛି ଗୋଟାଏ କଳ୍ପିତ ସନ୍ଦେହରେ ସିନା !

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମନରେ ନିଜ ପ୍ରତି ଆସିଛି ଗ୍ଳାନି—ଏଥିପାଇଁ ସେ ନିଜେହିଁ ଦାୟୀ ! ମନୁର ଜୀବନ ଉପରେ ସେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିଛି ତାର ସରଳ ଛାତିରେ ବେଦନା ଭରି ଦେଇଛି । ଏତେ ପାଖରେ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ସେ ତାକୁ ଘୃଣା କରିଛି । କିନ୍ତୁ ମନୁର ଦାବୀ ଅଛି ତାର

ଉପରେ—ତାଙ୍କୁ ସେ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ନ ପାରେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଦାୟୀ କରିବ ତାଙ୍କୁ ! ତାର ଜୀବନରେ ଜଟିଳତା ଭରି ଦେଇ, ତାର ଜୀବନ ନେଇ ଖେଳ ଖେଳି ସେ ଯେ ପାଦରେ ଠେଲି ଦେଲେ ସେ ଯେବେ କୈଫିୟତ୍ ମାଗେ ! କେଉଁ ଅଧିକାର ନେଇ ସେ ଏହା କରିଛନ୍ତି ?

ଦିନେ ମନୁ କହିଥିଲା, ତୁମେ କବି—ମୋତେ ତୁମର କବିତାରେ ସ୍ଥାନ ଦିଅ !

ଚନ୍ଦ୍ରମଣିର ଛାତିରେ ଏଇ କଥା ପଦକ ବାରମ୍ବାର ଆଘାତ କରୁଛି । ମନୁର ପ୍ରତି କଥା, ପ୍ରତି ଭାବ ତା ପ୍ରାଣକୁ ଝଲକାଇ ଦେଇଛି । ସେ ତା ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ କରିଛନ୍ତି । ମନୁର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ପ୍ରାଣରେ ନିରୁହିଁ ନିସ୍ପୃହିଁ ସେ ଦେଇଛନ୍ତି ସନ୍ଦେହର ଛାଇ । ସେ ଜାଣେ ମନୁ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଆସେ ଅନେକଥର ଲୁଚି କହୁଛନ୍ତି—ତାଙ୍କରି କଥା ହିଁ ପଚାରେ । କାହିଁ ଦିନେ ହେଲେ ତ ସେ ନିଜେ ମନ ଖୋଲି ତା କଥା ପଚାରି ନାହିଁ, ବରଂ ତାର ଜୀବନ ମରଣ ସମସ୍ୟା ବେଳେ ବି ସେ ଆଡ଼ ଆଖିରେ ଚାହିଁ ନାହିଁ ।

ମନୁପାଇଁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଆସନ ଥିଲା ସେ ପୁଣି ସେଇ ଆସନ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ପୁଣି ଥରେ ଦେଖେଇ ଦେବ—ମନୁ, ମୋ କବିତାରେ ତୋର ସ୍ଥାନ ବରାବର ଅଛି । ମୋର କାବ୍ୟ କବିତା ସବୁ ତୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ସେ ଲେଖି ବସିଲେ ମନୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି—

ମନୁ ;

ଅନେକ ଦିନର ବ୍ୟବଧାନ—ତେବେ ଦୁନିଆର ବହୁତ ଅଦଳ ବଦଳ ହୋଇଛି । ମୁଁ ବେଶ୍ ଥିଲି । ଦୁଃଖ ମୋର ପ୍ରାଣକୁ ଶାନ୍ତିରେ ରଖିଥିଲା । ତୁମର ଏଇକଥା ଭାବିବା ପାଇଁ ମୁଁ ବହୁତ ସମୟ

ପାଇଥିଲି । ପୁଣି ତୁମର ଏଇ ସଙ୍ଗୀତରେ ଅନେ ନୂଆ ରକମର ଅନୁଭୂତି ମୁଁ ପାଇଛି । ଜାଣେନା ତୁମର ସରଳ ହସ ହସ ପ୍ରାଣରେ ଏ ଦରଦୀ ସୁର ଆସିଲା କିପରି ? ମୋତେ ତୁମେ ଦୋଷୀ କରିପାର— କର ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।

ତୁମେ ବୁଝିନା ମଞ୍ଜୁ, ଏ ପଥରେ ବହୁତ ପରୀକ୍ଷାର ବେଳ ଆସେ— ସେଇ ପରୀକ୍ଷା ଭିତର ଦେଇ ଦୁଇଟି ଅବୁଝା ପ୍ରାଣକୁ ବୁଝିବାର ଅବସର ମିଳେ । ଥରକୁ ଥର ବୁଝି ଶେଷରେ ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହୁଏ—ତା ଚିରନ୍ତନ, ତା ବାସ୍ତବ !

ହଁ ମୋର କାବ୍ୟଟି ଯନ୍ତ୍ରର ଭିତରେ ଗୈରିକ ହୋଇଥିଲା । ଗୈରିକତା କିନ୍ତୁ ଧରାପଡ଼ି ଯାଇଛି ! ତୁମର ସଙ୍ଗୀତ ମୋର କବିତାର ଭାବଟିକୁ ଯେ ଏପରି ଫୁଟାଇ ପାରେ ମୁଁ କଳ୍ପନା ସୁଦ୍ଧା କରି ନ ଥିଲି । ସେଇ ତୁମର ସଙ୍ଗୀତ ମୋର ଲକ୍ଷହୀନ ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ ଜୀବନ- ଟିକୁ ଲକ୍ଷ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇଛି । ସୀମାହୀନ ପଥ ମୋର ଶେଷ ହୋଇଛି ।

ତୁମର ଦତ୍ତ କାବ୍ୟର ନାଆଁଟି ମୁଁ ଆଦରରେ ଗ୍ରହଣ କରି- ନେଇଛି । ଆଉ ତୁମର ଲେଖା କବିତା—ଶେଷର କବିତାଟି— ଭାବ ଭାଷାରେ ଦେଇଛି ପ୍ରେରଣା—ତୁମେ କବି ହୋଇ ପାରିଛ ! ମୁଁ ତୁମର କବିତ୍ୱକୁ ଅଭିବାଦନ କରୁଛି ।

ସୁଖରେ ଥାଅ, ମଞ୍ଜୁ—

ତୁମର ସାଥୀ
ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି

ଥରକୁ ଥର ପଢ଼ି ଚିଠିଟାକୁ ସାଇତି ରଖିଲା । ମନରେ ଶାନ୍ତିର ଭାବଧାରା । ପାହାନ୍ତି ପବନର ତେଜରେ ତାର ଆଖିପତା ନଇଁ ଆସିଲା, ମୋହିନୀ ଶଯ୍ୟାର କୋଳରେ । ସ୍ୱପ୍ନହୀନ ମୁକୁଳା

ମନଟା ସାହାନ୍ତ ପବନର ସଙ୍କୁଡତଳେ ମୁଣ୍ଡ ନୋଇଁଦେଲା । ଅବଶ ଶିଶୁଟିପରି ସେ ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ମନରେ ଆଉ ଚନ୍ଦ୍ରା ନାହିଁ, ଦୁଃଖ ନାହିଁ ସବୁ ନିର୍ମଳ ସବୁ ସୁନ୍ଦର ! କୁଆଁର ପୁନେଇର ଜ୍ୟୋଛ୍ନା ପରି ଶୁଭ୍ର ଓ ଅନାବିଳ । ସେଇ ମୋହିନୀ କୋଳ, ନିଦ୍ରାଦେବୀର କୋଳ—କେଡ଼େ ଆରାମ—କେଡ଼େ ଶାନ୍ତି ଦିଏ । ଭୋକୀର ଭୋକ ନ ଥାଏ, ଶୋଷୀର ଶୋଷ ନ ଥାଏ—ଭାବୁକର ଭାବନା ନ ଥାଏ । କବିଭାଷାର ବାହାରେ, ଲେଖକର ଲେଖନୀର ବାହାରେ ଅକୁହା, ଅବ୍ୟକ୍ତ ଅଲେଖା ଜଗତ ସେଇ ମୋହିନୀ ନିଦ୍ରାର କୋଳ ।

× × × ×

ବାହାର ଦରଜାଟା ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଖଟ୍‌ଖଟ୍ ଶୁଭିଲା । ତନ୍ଦ୍ରାକଢ଼ିତ ଆଖି ମେଲାଇ ସେ ଦୁଆର ଖୋଲିଲା—ସାମନାରେ ବିନୟ ! ହସିହସି ବିନୟ କହିଲା,

ଆଜି ଯେ ସୁଶୁପ୍ତ !

ମାନେ ?

ହାତର ଘଡ଼ିଟା ଭଲ ରକମର ଆଖିସାମନାରେ ଦେଖେଇ ବିନୟ କହିଲା, ଏଇଥିରୁ ବୁଝିନେବ—ଅନ୍ତତଃ ଶୋଇବାରେ ଗୋଟାଏ ସମୟ ଜ୍ଞାନଥିବା ଦରକାର !

ଅରେ ଦଶଟା ! ଯାଃ ଟିକିଏ ଆଗରୁ ଆସିଲ ନାହିଁ ?

ତା ଅବଶ୍ୟ ଦରକାର ନ ଥିଲା—ପହଡ଼ଟା ଏତେ ଡେରିରେ ଯେ ଭାଙ୍ଗିବ ଯ୍ୟାତ ମୁଁ ଆଗରୁ ଜାଣି ନଥିଲି । ବରଂ ମୁଁ ଅପେକ୍ଷାକରି ବସିଥିଲି ତୁମରିପାଇଁ ।

ଅଚ୍ଛା, ବସ ନା, ଟିକିଏ କାମ ସାରି ଏଇ ଆସୁଛି । —ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ତରତର ହୋଇ ଚାଲିଗଲା । ବିନୟ ବସି ରହିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ସକାଳୁ ଏ ନୂଆରକମର ବ୍ୟବହାର ତାକୁ ଖୁସି

କରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ମେଇ ଉପରେ ଆଖି ପଡ଼ିଲା, ସେଇ କାବ୍ୟଟି—ତାର ଭିତରେ ସେ ମନ ଲଗାଇ ଦେଲା ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି କାମସାରି ଫେରିଲା ବେଳକୁ ମୋଟେ ସାଢ଼େ ଦଶ । ବିନୟର କିନ୍ତୁ ଖିଆଲ ନାହିଁ । ତା ଆଖିଆଗରେ "ପାଷାଣ ମୋର ଦେବତା"ର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ମୋହ ଲଗାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଅସୁଆସୁ କହିଲା, ବେଶ୍ ତ, ତେଣିକି କଣ କରୁଛ । ଯିବନାହିଁ ତେବେ !

ନା, ଏକୁ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ । ବଡ଼ ଚମତ୍କାର ହୋଇଛି । ତା ନହେଲେ ମୋପରି ଲୋକ କେବେ ଏତେ ମନଦେଇ ବହି ପଢ଼େ । ଏ କାବ୍ୟଟି ସବୁଛି ତ ?

ହିଁ ନେଇଯା ଘରେ ପଢ଼ିବ । ଯଦି ସେଠିକି ନଯିବା ଚାଲ ଟିକିଏ ହୀରାକୁଦ ଯିବା !

ହଠାତ୍ !

ମନ ହୋଇଛି—ଚାଲନା—

ଦୁଇବନ୍ଧୁ ଚାଲିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆଜି ନୀରବ ସାଥୀନୁହେଁ । ସେ କହି ଚାଲିଛି ଗୋଟିଗୋଟି କରି ତାର ସ୍ମୃତିବୋଲା ଅନୁଭୂତି ଗୁଡ଼ିକ—ମନର ପୁଲକରେ । ଆଜି ବିନୟ ଶୁଣୁଛି ଏକ ନିଶାର ଝୁଙ୍କରେ ।

ସାମନାରେ ତାଙ୍କର ସେହି ତରଙ୍ଗାୟିତ ସୁନୀଳ ଜଳଭଣ୍ଡାର ସେହି ନିରୋଳା କୁଞ୍ଜ ଭିତରେ ଦୁହେଁ—ଦୁଇଟି ବନ୍ଧୁ ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିର ଗୋପନ କଥାର ସାକ୍ଷୀ—ପ୍ରକୃତିର ଏଇ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ ଗୁଡ଼ିକ ।

ହିଁ, ଅନନ୍ତକାଳର ସାକ୍ଷୀ ! ଯୁଗଯିବ ଯୁଗ ଆସିବ—ଶାଶ୍ୱତ ଅନନ୍ତ ଏଇ ବନ୍ଧହିଁ ରହିଥିବ—ଆମେ ମରି ମାଟିରେ ମିଶିବା

ଆମର ଅଗୁଆ ଜନସ୍ତୁପ ମର ମାଟିରେ ମିଶିବେ ତଥାପି ହୀରାକୁଦର ଏଇ ନୀଳଅବର୍ଣ୍ଣିତ ଏଇ ତରଙ୍ଗାୟିତ ଶୋଭା ଚିରଦିନ ପାଇଁ ରହିଥିବ । ଆମର ସବୁ ଦାନର ସାକ୍ଷୀ ଦଇ—ମିଥ୍ୟା ଜଗତରେ ସତ୍ୟର ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ।—

—କହୁକହୁ ଚିନ୍ତାମଣି ଗୁହ୍ନିଁ ରହିଲ—ଲୁହ ଚକ୍ଷୁର ପଲକରେ ।

ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ତୃତୀୟ ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବ । ସଂଗୀତ ଓ କଳାର ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ବିରାଟ ସଭା । ବିଶାଳ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଗାୟକ, ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସମାଲୋଚକ ଆସିଛନ୍ତି । ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ମୁଖର ହୋଇ ଉଠିଛି !

ହୀରାକୁଦର ସାହିତ୍ୟ ମନ୍ଦିରଟି ପତାକା, ଫୁଲରେ ଶୋଭିତ । ଭାରତ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ମିଳନୀର ସଭାପତି ଏ ସମ୍ମିଳନୀ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବେ । ତୁରୀଅଡ଼େ ଉନ୍ମାଦନା ଓ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ଭିତରେ ସଭାପତି ପହଞ୍ଚିଲେ । କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀର ଆରମ୍ଭ ।

ଦର୍ଶକଙ୍କ ଭିତରେ ଚିନ୍ତାମଣି ଓ ବିନୟ—ଦୁଇବନ୍ଧୁ ! ସୁନ୍ଦର ସରଳ ହିନ୍ଦି ଭାଷାରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଅତିଥି ଚମତ୍କାର ଭାଷଣ ଦେଲେ—ଜନଗଠନରେ ସାହିତ୍ୟ, ସଂଗୀତରେ ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ପର୍କ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କେତେ କଥା ! କରତାଳି ଧ୍ୱନିରେ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ବିଭିନ୍ନ କବିତା, ଗଳ୍ପ ଓ ଏକାଙ୍କିକା ପ୍ରଭୃତି—ତାପରେ ଗୋଟିକ ପର ଗୋଟିଏ ସୂଚୀର ଅବୃତ୍ତି ହେଲା । ତାର ଭିତରେ ଅଳକାଙ୍କର କବିତା—ଯୁଗରେ ନୂଆ ସ୍ପନ୍ଦନ ଖେଳା କବିତା ! ବିନୟ ନିଜେ ପାଇଁ ଅବୃତ୍ତି କଲା ତା'ର ସୁମଧୁର କଣ୍ଠଧ୍ୱନିରେ ।

ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଲା—ଏ ଅଳକା କିଏ ? ତାପରେ ବିନୟ ନିଜର ବନ୍ଧୁର ପରିଚୟ ଦେଇ କହିଲେ, ଏଇ ଅପର୍ଣ୍ଣଙ୍କର ଅଳକା—ସେ ନିଜର ନାମକୁ ଗୋପନ ରଖିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ।

ସଭାରେ ଆନନ୍ଦ, ବିସ୍ମୟର ଢେଉ ଖେଳି ଉଠିଲା—ଓ ସମ୍ପାଦକଙ୍କର ଆହ୍ୱାନରେ ସେ ନିଜର ବକ୍ତବ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ଦେଶ ମୋ କବିତାକୁ ଆଦର କରନ୍ତୁ—ସେଥିପାଇଁ ମୋର ଗର୍ବ କରିବାର କିଛି ନାହିଁ । ମୋର କାବ୍ୟ କବିତା ଯେ ଦେଶ ଭାଇ ମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅଦୃତ ହେବ ଏ ଆଶା ମୋର ସ୍ୱପ୍ନରେହିଁ ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମୋର ମନରେ ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି ପ୍ରେରଣା—ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଲୋଚକ 'ତିଳକ' । ମୋତେ ମୋର ଭାଷାର ଭାବ ସେ ବୁଝାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ଦେବାପାଇଁ ମୁଁ ଚାହେଁ—ସେ ଯେ ଦେଶର ଜାତୀୟତା ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟକୁ ଉନ୍ନତ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି—ଏହା ଯେ କେହି ଦେଶପ୍ରେମୀ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ।

ସମାଲୋଚନାର ଦିନ ଆସିଛି—ଆମର ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଯଥେଷ୍ଟ ଉନ୍ନତି ଲୋଡ଼ା । ବିଗତ କେତେ ବର୍ଷ ହେଲା ଜାଣିଶୁଣି ଆମର ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ କେହି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି—ବହୁତ ରାଜନୈତିକ କାରଣହିଁ ଏଥିର କାରଣ । ଏଣିକି ବେଳ ଆସିଛି—ଆମର ଜାତିର ଗଠନ ଓ ମୌଳିକ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଉନ୍ନତ ସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି !

ତିଳକ ତାର ଆଲୋକ ଦେଇଛନ୍ତି । ଦେଶର ସାହିତ୍ୟ ଚାହେଁ ତାଙ୍କର ସମାଲୋଚନା । ନିଜର ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ସେ ଯେଉଁ ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି, ସେଟା ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟାୟ ! ଆମେ ଆଜି ତାଙ୍କୁଇ ଚାହୁଁ । ଉପଯୁକ୍ତ ସମ୍ମାନ ସେ ଏଇଠି ପାଇବେ—ଘନ ଘନ କରତାଳିରେ ଘରଟି ମୁଖର ହୋଇ ଉଠିଲା—ଅଳକା ତିଳକଙ୍କ

ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କଏ କେତେ ମନେ ମନେ ଖୋଜିବାରେ ଲାଗିଲେ ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଯେ କବି—ବନ୍ଧୁ ମହଲରେ ଆନନ୍ଦ ସୃଷ୍ଟି କଲା ।

ତାପରେ—ତିଳକଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ— ସଙ୍ଗୀତ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ—

ସମ୍ପାଦକ ଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ନିଜେହିଁ ପାଠ କରିବାକୁ ଠିଆ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଉପସ୍ଥିତ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ଦାବୀ ହେଲା—ତିଳକ ନିଜେହିଁ ପଢ଼ିବେ । ଅନ୍ୟର ମୁଖରୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ଆମେ ଶୁଣିବୁ ନାହିଁ । ହତାଶ ହୋଇ ସମ୍ପାଦକ ଚୌରଅଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ ।

ତିଳକ ମହାଶୟଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ନିତାନ୍ତ ଅବଶ୍ୟକ ହୋଇଛି ଦେଶ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେବାକୁ ଚାହେଁ—ମୁଁ ଆଶାକରେ ସେ ଏଇଠି ଥିବେ ଏବଂ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦାବୀକୁ ଉପେକ୍ଷା କରିବେ ନାହିଁ—

ଚୌରଅଡ଼େ ନୀରବତା । ମନୁର କାନ ପାଖରେ ଲିଲି ପଚାରିଲା କାହିଁ କିଏ, ମ ? ତିଳକ ଭଣ ଏଠି ନାହାନ୍ତି ?

ହସି ହସି ମନୁ କହିଲା, ଦେଖିଲୁ କିଏ ଉଠୁଛି !

ଚୌରଅଡ଼କୁ ଲିଲି ଚାହିଁଲା—ନା,

ମୁଁ ତାହାହେଲେ ଉଠୁଛି ।

ବାଃ, ତିଳକ—ନଇଲେ ତୁ ! ଯେତେ ସମସ୍ତେ ହସିବେ ଯେ —ଯଦି ତିଳକ ନିଜେ ଉଠି ପ୍ରତିବାଦ କରନ୍ତି ?

ତୁ ଦେଖନା—କିମିତି ମଜା ! —ମନୁ ଉଠିଲା ।

ଲିଲିକୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ—ମନୁ ସିନା କହିଗଲା; ତେବେ ଗୋଟାଏ ଅପମାନର ଆଶଙ୍କା ତାକୁ ବ୍ୟଥିତ କଲା ।

ସବୁରି ବସ୍ତୁଗ୍ଧ ଓ ଗଲକସ୍ଥାନ ଦୃଷ୍ଟି ଭିତରେ ମନୁ ମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଉଠିଲା । ସମ୍ପାଦକ ସ୍ତମ୍ଭିତ । ସଭାର ସମସ୍ତ ନରନାରୀ ବିସ୍ମିତ ।

ସମ୍ପାଦକ କହିଲେ—ଆପଣ ତେବେ ଚାଲନ୍ତୁ—

ଆଜ୍ଞା ହଁ,

ଆନନ୍ଦ ଓ ବିସ୍ମୟ କରତାଳିରେ ପୂରି ଉଠିଲା । ମନୁ ନିଜର ପ୍ରବନ୍ଧ ଆଣି ପଢ଼ିଲା, କି ଜ୍ୟୋତି କି ଅକଥନୀୟ ଭାଷାର ସୃଷ୍ଟି ! ଅଖଣ୍ଡନୀୟ ଯୁକ୍ତି ଦେଖାଇ ସେ ଅନର୍ଗଳ ପଢ଼ି ଗଲା—ସାହିତ୍ୟର ବଶିଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗ, ସଙ୍ଗୀତ ! କବିର ପ୍ରେରଣା—ନୀରସ ବୁକୁରେ ସରସତାର ଭାବ ଉଚ୍ଛୁଳା ସଙ୍ଗୀତ । ପ୍ରାଣରେ ଦିଏ ଶାନ୍ତି—ଅମର ଶାନ୍ତି । ସଙ୍ଗୀତରେ ଈଶ୍ବରଙ୍କ ଶକ୍ତି ନିହିତ । ପାପୀ ପ୍ରାଣରେ ଆଣେ ଦେବ ଭାବ ! ସଙ୍ଗୀତର ମୂର୍ଚ୍ଛନାରେ ଜାତିର ଗଠନ—ଦେଶର ବୀରସେନା ଉତ୍ସାହ ପାଏ ଏଇ ସଙ୍ଗୀତରେ !

କବି ଦିଏ ଭାଷା—ଗାୟକ ତାର ଭାବଫୁଟାଏ ସୁମଧୁର ଧ୍ବନି ଲହରୀରେ ଭାବ ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ । ଅସମ୍ଭବ ଶକ୍ତି ସଙ୍ଗୀତରେ ହିଁ ନିହିତ । ଜୀବ ଜଗତର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆକର୍ଷଣ ଏହି ସଙ୍ଗୀତ !

ସଙ୍ଗୀତ କେବଳ ବିଳାସ ସାମଗ୍ରୀ ନୁହେଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦିଏ ପ୍ରେରଣା, ଅବଶ ପ୍ରାଣରେ ଦିଏ ଶକ୍ତି ! ସଙ୍ଗୀତ ନଥିଲେ ସାହିତ୍ୟ ନଥାନ୍ତା ! ଦୁଇଟି ଜିନିଷ ଗୋଟାଏ ଗୋଟିକ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ସଙ୍ଗୀତ ହେୟ ନୁହେଁ—ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନରେ ଏହା ଶ୍ରେଷ୍ଠ କଳା ।

କରତାଳି ପରେ କରତାଳି—ଆନନ୍ଦର ମଧୁର ସମ୍ଭାଷଣ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣର ସ୍ତବ୍ଧ ବିସ୍ମୟ ପଲକହୀନ ଦୃଷ୍ଟି ଉହାଡ଼ରେ ଗର୍ବ ଓ ଆମୋଦରର ବକ୍ଷ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇ ଉଠିଛି । ମନୁ ଏଡ଼େ ମହତ୍—ଏଡ଼େ ଉଚ୍ଚରେ ତାର ସ୍ଥାନ ! ବିନୟ ଅଷ୍ଟପଥ ।

ପ୍ରକୃତରେ ଅଦର୍ଶ ନାରୀ ମନୁ ! ଏଣେ ଲୁଲୁ ଅଭିମାନ କରି ବସିଛି ମନୁ ଉପରେ ! ଏଡ଼େ ଠକ ସିଏ ! ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କହୁନାହି ?

ସତ୍ରୁର ମନରେ ଆସିଛି ନିଜ ପ୍ରତି ଗ୍ଲାନି—ମନୁର ପ୍ରେମ-ପାଇବା ଆଶାରେ ସେ ଯେଉଁ ସବୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲା, ଯେଉଁ ଭାବ ସେ ଦେଖାଇ ଥିଲା ସେଥିପାଇଁ ସେ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ମନୁକୁ ସେ ଭୁଲ୍ ବୁଝିଥିଲା, ଏକ୍ଷଣି ତାର ମୁଣ୍ଡ ନୋଇଁ ଆସିଲା ମନୁର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ମନୁ ଦେବୀ—ତାର ଅନ୍ତରରେ କପଟତା ନାହିଁ ।

ଅଧ୍ୟାପକ ସମ୍ଭୁନାଥଙ୍କ ଗର୍ବିତ ପ୍ରାଣ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ସବୁରି ପ୍ରାଣରେ ନୂତନତ୍ୱର ପ୍ରେରଣା—ଆଜିର ଏ ରହସ୍ୟ ଭେଦର ବିଚିତ୍ରତା, ସବୁରି ପ୍ରାଣରେ ନବ ଜାଗରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ।

ପ୍ରବନ୍ଧଟି ପାଠ କରୁ କରୁ ଉଦାହରଣ ଦେଇ କବିର ଭାଷାକୁ ସଙ୍ଗୀତର ତାଳମାନ ଦେଇ ମନୁ ଗାଇଲା—'ପାଷାଣ ମୋର ଦେବତା'ର ପ୍ରଥମ କବିତା !

ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ନରନାରୀଙ୍କର ହଜାର ହଜାର ପୁଲକ ପଲକ ଲାଖି ରହିଲା ମନୁର ମୁଖ ମଣ୍ଡଳର ଜ୍ୟୋତିରେ । ସଙ୍ଗୀତର ଝଙ୍କାର ନୂତନ ପ୍ରେରଣା ଜଗାଇ ଦେଲା ସବୁରି ପ୍ରାଣରେ—ଅବାଳ ବୃଦ୍ଧବନିତା ! ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଅସ୍ଥିର ପ୍ରାଣ କମ୍ପି ଉଠିଲା ପୁଲକ ସ୍ପନ୍ଦନରେ ।

ସମ୍ମିଳନୀ ସରି ଯାଇଛି ଆନନ୍ଦ, ବିସ୍ମୟ ଓ ଉତ୍ତେଜନା ଭିତରେ ଦେଇ । ସବୁରି ପ୍ରାଣରେ ପୁଲକ ବିସ୍ମୟ ଅନୁଭୂତି ।

× × × ×

ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣରେ ପୁଲକ—ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକ ପାଇଁ ଗର୍ବିତ, ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକ ସମ୍ମାନରେ ସମ୍ମାନିତ । ଜଣକର ଭାଷା ଅନ୍ୟ ଜଣକର ଭାବ ଓ ମୂର୍ଚ୍ଛନା ।

ଗୃହଦେବୀ ସହ— ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣ, ହୀରାକୁଦ୍‌ର ସେଇ ନିଭୃତ କୁଞ୍ଜ ଭିତରେ । ଆଜିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦିନରେ ଅତୀତ ସ୍ମୃତିର ପୂଜା ! ପୂଜାରୀ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି !

ଉପରେ ରଜତ କିରଣର ଶୁଭ୍ର ଆଲୋକ, ପାଦତଳେ ସେହି ତରଙ୍ଗାୟିତ ମାଧୁରୀ । ମନୁ ପ୍ରାଣରେ ଅମର ସଙ୍ଗୀତ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି —ନୂଆ ପ୍ରେରଣା ଓ ନୂଆ ଉତ୍ସାହଭରା, ସେ ସଙ୍ଗୀତ । ମନୁ ଗାଉଛି । ତାର ତାଳେ ତାଳେ ନୀଳଜଳରାଶି ନାଚି ଉଠୁଛି । ପବନ ଖେଳୁଛି । ଆକାଶରେ ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା ହସୁଛନ୍ତି ! ମନୁ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି— ଜଣେ କବି, ଅଉ ଜଣେ କବିତା ଜଣେ ଦେହ ଜଣେ ପ୍ରାଣ !

ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣ, ଦୁଇଟି ଆତ୍ମା ଏକ, ଅଭିନ୍ନ ! ଦୁନିଆର ଜଟିଳତାର ବହୁ ଦୂରରେ । କଳ୍ପନା ଆଜି ବାସ୍ତବ—ସ୍ୱପ୍ନ ନୁହେଁ ! ତାର ଭିତରେ ସ୍ମୃତିର ପୂଜା !

ଦୁନିଆର ଜଟିଳତା—ଅବଳତାର ବାଧାରେ ଏ ଦୁଇଟି ସାଥୀ—ଯେପରି ଚିରଦିନ ଏଇଠି ଥିଲେ—ପୁଣି ଏଇଠି ରହିବେ ଅନନ୍ତକାଳ ପାଇଁ । ଶାଶ୍ୱତ, ଚିରନ୍ତନ ମୂକସାକ୍ଷୀ ଏଇ ହୀରାକୁଦ, କବି ଓ କବିତାର ସଂଯୋଗର !

—ଶେଷ—